

युग शक्ति गायत्री

प्रकाशन तिथि २५-१२-२००१

जन्युआरी-२००२

અનુક્રમણિકા

૧. રડવાથી કામ ચાલશે નહિ	૧	૧૦. ધ્યાનયોગ-ચરમ આત્મોત્કર્ષની સાધના	૨૩
૨. જેવા આપણે તેવો આપણો સંસાર	૨	૧૧. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગોવર્ધનની પૂજા કરાવી	૨૬
૩. પૂર્ણ મનુષ્યને જન્મ આપશે વૈજ્ઞાનિક અધ્યાત્મવાદ	૫	૧૨. નારીનો નહીં, સાંસ્કૃતિક આદર્શોનો આત્મઘાત	૨૮
૪. કેવી રીતે દિવ્યકર્મા બનીએ અને કેવી રીતે બંધનમુક્ત થઈએ	૭	૧૩. ગૃહસ્થાશ્રમ-એક સ્વર્ગધામ	૩૨
૫. ઝેરીલી કીટાણુનાશક દવાઓનો વિકલ્પ- ગોબર (છાણ)	૧૧	૧૪. સદ્જ્ઞાન અને સત્કર્મની સંસ્કૃતિ	૩૫
૬. જીવન પ્રભુમય બની જાય	૧૩	૧૫. જીવન-મૃત્યુમાંથી કોઈ એકને પસંદ કરવાનો સંદેશ	૩૮
૭. કર્મક્ષય માટે ગૃહસ્થ ધર્મ	૧૪	૧૬. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી	
૮. તાણનો ઉપચાર-આધ્યાત્મિક જીવન	૧૭	દેવપૂજનનો મર્મ	૪૦
૯. પ્રાકૃતિક જીવન-શૈલી અપનાવો કેન્સરને દૂર કરો	૨૦	૧૭. આત્મીય અનુરોધ	૪૫
		૧૮. યુગ નિર્માણ સમાચાર	

“ઋષિ ચિંતનના સાંનિધ્યમાં” ગ્રંથને વિદેશી પ્રવાસીઓ સુધી પહોંચાડવા ૧૦૦૮ ગ્રંથ ઘરે-ઘર પહોંચાડવા જ્ઞાનયજ્ઞ રૂપે અનુદાન રકમ શ્રીમતી અમિતાબેન પટેલ-ડૉ. મનુભાઈ પટેલ અમેરિકા દ્વારા સધન્યવાદ પ્રાપ્ત થયેલ છે. એમના આવા પ્રયાસથી પૂ. ગુરુદેવની વાણી ઘરે-ઘર પહોંચી રહેલ છે.

ગુજરાત પ્રાંતમાં પણ આ ગ્રંથ ઘરે-ઘર સ્થાપિત થઈ રહેલ છે. જેના સમાચાર હવે પછીની પત્રિકામાં પ્રકાશિત કરીશું. આ ગ્રંથ ગાયત્રી જ્ઞાનપીઠ જુનાવાડજ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩ થી મંગાવશો.

● યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકા દરેક ગ્રાહકને જાન્યુથી જ પહોંચતી કરેલ છે. છતાં લવાજમ મોકલ્યાનાં ૨૦ દિવસ સુધીમાં પણ અંક ન મળ્યો હોય તો પૂર્ણ વિગત સાથે અમારા કાર્યાલય યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકા વિભાગ, યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા-૨૮૧૦૦૩ સરનામે જાણ કરશો.

● ગ્રાહક નંબર નામ આગળ લખવામાં આવે છે. તે નોંધી લેશો.

● આજીવન ગ્રાહક નંબર હંમેશ માટે હોય છે. માટે આજીવન સભ્યો પોતાનો આજીવન ગ્રાહક નંબર ડાયરીમાં જરૂર નોંધ કરી રાખે.

● પત્રિકાના વધુને વધુ સભ્યો બનાવી પૂ. ગુરુદેવનાં આધ્યાત્મિક જન્મદિન વસંતપર્વ (૧૭ ફેબ્રુઆરી) પ્રસંગે શ્રદ્ધાંજલી અર્પણ કરશો.

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

: સંસ્થાપક / સંરક્ષક :
વેદમૂર્તિ, તપોનિષ્ઠ યુગદેશી
પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય
અને
માતા ભગવતી દેવી શર્મા

: સંપાદક :
પં. લીલાપત શર્મા

: સહ સંપાદક :
ધનશ્યામ પટેલ

: કાર્યાલય :
ગાયત્રી તપોભૂમિ,
મથુરા - ૨૮૧ ૦૦૩

: ટેલિફોન :
(૦૫૬૫) ૫૩૦૩૯૯, ૫૩૦૧૨૮

વાર્ષિક લવાજમ : ૫૫ રૂપિયા

આજીવન લવાજમ : ૭૦૦ રૂપિયા

વિદેશનું લવાજમ

વાર્ષિક ૧૦ પાઉન્ડ / ૧૫ ડોલર
રૂ. ૬૦૦=૦૦

આજીવન : ૧૦૦ પાઉન્ડ / ૧૫૦ ડોલર
ભારતીય મુદ્રામાં રૂ. ૭૦૦૦-૦૦

૧૫ - ૩૩ અંક - ૧

પ્રકાશન તિથિ ૨૫-૧૨-૨૦૦૧

જાન્યુઆરી - ૨૦૦૨

કિંમત રૂ- ૬=૦૦

૨૬વાર્ષી કામ ચાલશે નહિ

ઈશ્વરે મનુષ્યને બધી યોગ્યતાઓ અને શક્તિઓ આપીને આ સંસારમાં સ્વચ્છંદતાથી જીવન જીવવા માટે મોકલ્યો છે. પરમાત્મા ક્યારેય ઈચ્છતો નથી કે તેનું એક સંતાન સિંહાસન પર બેસે અને બીજું સંતાન ઠોકરો ખાતો ભટકતો રહે. પિતાને બધા બાળકો વહાલા હોય છે. તે બધાને સુખી જોવા ઈચ્છે છે. જો તમે દુઃખી હો તો એ પરમાત્માનો અપરાધ નથી, પરંતુ તમે પોતે પોતાના હાથે પોતાના પગ પર કુહાડી મારી રહ્યા છો. ઈશ્વરે આપણને સ્વચ્છ શરીર અને શક્તિશાળી મન સ્વતંત્રતાપૂર્વક સુખમય જીવન બનાવવા માટે આપ્યા છે. ૨૬વા, ખીજવા કે હાથ-હાથ કરવા માટે આપ્યા નથી. આવું બધી રીતે સક્ષમ શરીર અને મન આપવાનો તાત્પર્ય પણ એ જ છે કે મનુષ્ય સુખપૂર્વક જીવન વ્યતીત કરે.

પરમાત્માએ આપેલી શક્તિઓનો જેઓ સદુપયોગ કરે છે, તેઓ બધી રીતે સુખી હોય છે અને જેઓ પોતાની શક્તિઓને ભુલી તેમનો દુરુપયોગ કરે છે તેમને જ જીવનમાં દુઃખ ભોગવવું પડે છે. તેમનું જીવન જિંદગીભર રડતાં વીતે છે. પોતાના અસ્તિત્વને સમજી, દુનિયામાં એવી કોઈ તાકાત નથી જે તમને સુખ, શાંતિ અને સ્વતંત્રતાથી વંચિત રાખી શકે. આજથી જ પોતાના આત્માની આજ્ઞા માનવાનું શરૂ કરી દો. પોતાની શક્તિઓનો સદુપયોગ કરવાનું શરૂ કરી દો. એ ન ભૂલો - “જે રીતે દુનિયાના મોટાભાગના પ્રાણી સ્વચ્છંદતાપૂર્વક સુખી જીવન વ્યતીત કરે છે, તેવી જ રીતે તમને પણ પરમાત્માના રાજમાં સ્વચ્છંદતાપૂર્વક જીવન જીવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે.”

-શ્રદ્ધિચિંતનના સાનિઘ્યમાં ગ્રંથમાંથી

કોઈ વ્યક્તિ પોતાની ગુપ્ત શક્તિના પરિણામને તે સમય સુધી જાણી નથી શકતી, જ્યાં સુધી કોઈ કઠિન પ્રસંગ સમયે કે ભારે સંકટમાં તેની કસોટી ન થાય. મનુષ્ય મોટે ભાગે આઘેડ થઈ ગયા પછી પણ પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિને જાણી નથી શકતો. જ્યાં સુધી કોઈ મોટી આપત્તિ, હાનિ અથવા શોકમાં એની પરખ નથી થતી ત્યાં સુધી તેઓ એ બતાવી શકતા નથી કે તેઓ કેટલી મોટી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી શકે છે અને કોઈક મોટી આફત આવી પડતાં કેટલી વીરતા બતાવી શકે છે.

જે તમે તમારી પોતાની ઉપર જવાબદારીઓ લેવા જ ઈચ્છતા ન હો અને જે તમે આરામની જિંદગી પસંદ કરતા હો અને સ્વતંત્ર વેપારની મુશ્કેલીઓ અને ઝંઝટોને કોઈક બીજાની ઉપર નાખી દેવા ઈચ્છતા હો તો તમે ભલે ગુલામી કરતા રહો, પરંતુ જે તમે પોતાની શક્તિથી યથાસંભવ વધારે કામ લેવા ઈચ્છતા હો અને તમારો હેતુ પોતાની જ યોગ્યતાની અધિકમાં અધિક વૃદ્ધિ કરવાનો હોય તો તમે તે સમય સુધી પોતાના ઉદ્દેશની સારી રીતે પૂર્તિ નહીં કરી શકો. જ્યાં સુધી તમે કેવળ બીજાનાં બતાવેલા માર્ગ પર ચાલતા રહેશો અને બધા કામો તેના વિચારો મુજબ કરતાં રહેશો.

પોતાની જાત પર ભરોસો રાખતા ડરશો નહિ. પ્રત્યેક મનુષ્યમાં નવા કામો કરવાની કોઈ ને કોઈ યોગ્યતા હોય જ છે અને આત્મવિશ્વાસથી આ યોગ્યતાનો વિકાસ થાય છે. મનુષ્ય માયાનું પૂતળું છે. દુનિયામાં બીજા અનેક દુનિયાઓ છે અને મનુષ્યમાં બીજા અનેક મનુષ્યો છે. હકીકતમાં મનુષ્યની ચેતનામાં એક પછી એક સ્તર છે.

માણસે પોતાની ચેતનાનાં આંતરિક પડને સ્વચ્છ બનાવવું જોઈએ, આત્મવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ. ઉપરના પડને સંકેત આપવાથી કોઈ વિશેષ લાભ નહિ થાય. વાસ્તવમાં મનુષ્યની ઉન્નતિની આધારશીલા આ આંતરિક સ્તર જ છે. મનુષ્યની બહારની મુશ્કેલીઓ તો એક છાયા માત્ર છે. બહારની આપત્તિઓ આંતરિક

સંકટોનું આરોપણ માત્ર છે જે વ્યક્તિ આ અંદરના સ્તરમાં શક્તિ ઉત્પન્ન કરી લે છે તે અપાર શક્તિનો અનુભવ કરે છે. તેને સંકટો પાર કરવામાં અહિંથી જ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ આંતરિક સ્તરમાં જ આપ આત્મવિશ્વાસ પ્રકટાવો. ઉપર ઉપરના વિશ્વાસ અને સંકેતથી કોઈ જ લાભ નથી. જે વાત આપ મનની અંદર અનુભવો છો તેવા જ આપ હકીકતમાં છો.

આપનું શરીર, આપનાં વસ્ત્રો માત્ર આપનું અસ્તિત્વ નથી, આંતરિક સ્તરમાં જમા થયેલો આપનો વિશ્વાસ, આપની ભાવનાઓ, વિચાર, સંકેત મળીને જીવનનું નિર્માણ કરે છે.

પોતાની અધોગતિ કે પડતી માટે બીજાઓને દોષિત ન માનશો. પોતાની અસક્ષ્મતાઓ કે દુર્બળતાઓ બીજાઓ ઉપર ઠોકી ન બેસાડશો. બીજાઓનાં અધિકારોને દબાવી દેવાથી તેમને વ્યર્થ હાનિ પહોંચશે અને આપને ખુદને તો કોઈ વ્યક્તિગત લાભ થશે જ નહિ. સંભવ છે કે હાનિ પહોંચનાર વ્યક્તિમાં આપનો કોઈ હિતેચ્છુ મિત્ર કે સ્વજન હોય જે આપના અયોગ્ય વ્યવહારથી ક્રોધે ભરાઈને આપને જ હાનિ પહોંચાડે. વ્યક્તિગત ઉન્નતિની આધારશીલા મનુષ્યની શારીરિક, માનસિક અને ચારિત્ર્ય વિષયક વિશેષતાઓ જ છે. બીજાઓને દબાવી દેવા, ચાડીચુગલી કરવી અથવા કચડી નાખવા તે આપની ઈર્ષ્યા, ક્રોધ અને ઉત્તેજનાની પ્રતિક્રિયા છે. જે વ્યક્તિ આ તુચ્છ દમનનાં કાર્યમાં લાગેલી રહે છે તેની જ એકત્રિત શક્તિઓનો ક્ષય થઈ જાય છે અંદરને અંદર ઈર્ષ્યાનો અગ્નિ સળગતો રહીને સમસ્ત મૌલિકતા, સાહસ અને નવા ઉત્સાહને મારી નાખે છે. આપણી સારી-નરસી અવસ્થાને માટે આપણે પોતે જ જવાબદાર છીએ. તેથી બીજાઓ પર વ્યર્થ કબંક ઢોળવાની ભૂલ કદાપિ ન કરીએ. પોતે જ પોતાની ઉન્નતિ કરીએ. બીજાઓને પોતાના માર્ગના કંટક કદાપિ ન સમજો. જે ભૂલો, પ્રતિકુળતાઓ, ખરાબીઓ, હાનિ દૂર કરી શકાતાં

જેનું પ્રત્યેક કર્મ પ્રભુને, આદર્શોને સમર્પિત હોય છે તે જ સાચો યોગી છે.

નથી, જે તીર હાથમાંથી છૂટી ગયું છે, જે બાબતમાં આપ લાચાર છો, તેના પર બેઠા બેઠા ચિંતા કરવી, પસ્તાવો કરવો, આત્મગ્લાનિના શિકાર બનવું એ ભૂલ છે. ચિંતા કરવાની આ આદતનો ત્યાગ કરવો એ જ શ્રેષ્ઠ છે.

આપણને જે કંઈ પ્રાપ્ત થયેલું છે એમાં સુખ માનીએ અને સમજીએ કે ભગવાનની બહુ જ મોટી કૃપા છે કે તેણે આપણને આ વસ્તુઓના અધિકારી બનાવ્યાં છે. આપણે આપણાથી ઊંચે બેઠેલાઓની તરફ નહિ, નીચે વાળા તરફ જોવું જોઈએ ત્યારે આપણને સરળતાથી જાણાશે કે આપણાથી પણ ઓછી સુવિધા સગવડો મેળવીને પણ કેટલાક લોકો પોતાનું જીવન જીવી રહ્યા છે. આપણે તો તેમના કરતાં ઘણાં વધારે ભાગ્યશાળી છીએ. પરમેશ્વર પાસે જે માગવાનું જ હોય તો એ જ માગો કે “હે ભગવાન ! તું અમને એ શક્તિ આપ કે જેથી સુખ-દુઃખ બંનેને અમે ધીરજપૂર્વક ઝીલી શકીએ અને જે કંઈ અમને પ્રાપ્ત થયું છે તેમાં સંતોષ માનીને આગળ ધપીએ.” આવી રીતે શક્તિ માંગવાથી આપણે આંતરિક શાંતિ પ્રાપ્ત કરીશું અને ઉદ્દેવેગ સામે આપણી રક્ષા કરી શકીશું.

જે આપણે બધા પ્રકારની યોગ્યતા મેળવી ચૂક્યા અને પોતાની જાતને બહુ શક્તિશાળી, હોશિયાર અને કાબેલ માનવાનો ગર્વ આવી ગયો તો ફરીથી એક-એક કરીને આપણી અંદર દુર્ગુણોનો પ્રવેશ થશે, આપણી શક્તિનો ક્ષય થશે અને ત્યારે આપણે અશાંત બનવા લાગીશું આ પ્રકારની પરિસ્થિતિથી દૂર રહેવું અને પોતાની અંદર નમ્રતાનો વિકાસ કરવો પરમ આવશ્યક છે. આ પ્રકારે શાંત રહીને સજ્જનોની પાસે બેસી તેમણે આપેલા શિક્ષણને સરળતાથી આપણે હૃદયંગમ કરી શકીશું. તેથી નમ્રતા પ્રાપ્ત થયા પછી આપણે સુરક્ષિત રહેવાની કળા પોતાની જાતે શીખી શકીશું અને પોતાની શક્તિનું રક્ષણ કરતાં, આ સંસારની યાત્રા આનંદપૂર્વક પાર કરી શકીશું.

જ્યારે આપ ઈશ્વરના પ્રતિનિધિ છો, સર્વોચ્ચ વિભૂતિના પૂંજ રૂપ છો તો પછી આપને એવો શો અધિકાર છે કે પોતાની જાતને દીનહીન કે કમનસીબ સમજે ? ઈશ્વરનું અપમાન આપ કરી શકો નહિ. ઈશ્વરત્વ સંસારની મૂળ ક્રિયાત્મક શક્તિ છે. સંસારમાં જે સૌથી સત્ય, સુંદર અને શિવ છે તે ઈશ્વરત્વને સંબંધે આપના લોહીમાં અને

માંસમાં પ્રવાહિત છે.

પોતાની સાથે સદ્વ્યવહાર કરો. આપ બીજાઓની ભલાઈ ઈચ્છો છો. પોતાના પુત્રનું શિક્ષણ, તંદુરસ્તી, પ્રસિદ્ધિ, હિત કલ્યાણને માટે આપ પગથી માથા સુધી પરસેવો વહેવડાવો છો. પત્ની, પુત્રો તથા અન્ય સગાસંબંધીઓના હિત અને ચિંતામાં હંમેશાં ડુબેલાં રહો છો. બીજાઓના હિત અને ચિંતનમાં રહેવું એ સારું છે, પરંતુ તેનાથી પણ ઉત્કૃષ્ટ અને શ્રેષ્ઠ માર્ગ તો એ છે જેના દ્વારા આપ સ્વયં પોતાના વિષે હિતચિંતન કરો છો.

બીજાઓની સાથે બુરાઈ કરવાને આપ પાપ ગણો છો. આ દુર્વ્યવહારને આપ ધૂણાની દષ્ટિથી જુઓ છો. ઠીક છે પરંતુ આપ પોતે જ પોતાના વિષે નિંદનીય વિચાર સેવો છો તે મારી દષ્ટિએ તો તેનાથીએ વધારે મોટું અક્ષમ્ય પાપ છે. બીજાઓની માટે કરાયેલાં પાપો સંસાર આપો જુએ છે પરંતુ આપે પોતે પોતાની સાથે કરેલાં પાપ આપની નજરે પડતા નથી. આંતરિક દષ્ટિથી અંતરઆત્મા એ નિહાળે છે. તે ક્યારેક ક્યારેક આપને ધિક્કારે છે. પરંતુ તેના સૂચનો ઉપર ધ્યાન ન આપવાથી તે ક્ષીણ થઈ જાય છે.

લાલચ બુરી છે

જ્યારે લાલચમાં પડીને પૃથ્વીરાજને દગો દીધો અને મહંમદ ધોરીને સાથ આપ્યો. આંબિએ પોરસને દગો દઈને સિકંદરને સાથ આપ્યો. દીવાન હુલ્લાજુ નામના સરદારે ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈને દગો દઈને અંગ્રેજોની પગચંધી કરી. અંગ્રેજોએ પોતાનું કામ પૂરું થતાં તેને તોપથી ઉડાવી દીધો. જે સરદાર પોતાના માલિકનો ન બન્યો, જેનું લૂગા ખાધું તેને જ હલાલ ન કરી શક્યો, તે અંગ્રેજોનો હિતેચ્છુ કેવી રીતે બની શકવાનો હતો ? લાલચમાં પડીને દગો દેનાર બધા ખોટમાં રહ્યા.

જેવા આપણે છીએ તેવો જ આપણો સંસાર હશે. જે આપણે સુખી છીએ તો આપણો સમગ્ર સંસાર સુખી બને છે અને જે આપણે દુઃખી છીએ તો બધો સંસાર (પછી ભલે તે કેટલોય સુખમય કેમ ન હોય) દુઃખમય જાણાય છે. જે આપણી મનોદશા પણ સુખનો અનુભવ કરવા બાગે તથા વિચારવા બાગે કે આ દુઃખ આપણને

કેવળ આપણા જીવન સ્તરની સીડીઓ પર ચડવાને માટે કસોટી અર્થે જ મળ્યા કરે છે તો આપણને દુઃખનો પડછાયો પણ સ્પર્શી શકતો નથી. જ્યારે આપણે આ પ્રકારે અનુભવ કરવા લાગીશું તો વાસ્તવમાં આ દુઃખને સુખમાં બદલી શકીશું અને અધ્યાત્મ તત્ત્વની તરફ અગ્રેસર થઈને બીજાઓના દુઃખને પણ સુખમાં બદલી શકીશું.

આવું કરવા માટે આપણને ત્યાગ અને તપસ્યાની આવશ્યકતા રહે છે, જેની પ્રતિક્રિયા આપણા આત્મા પર થાય છે. જે આપણો આત્મા આ બધાને સહી શકે તો હકીકતમાં આપણામાં એક આધ્યાત્મિક શક્તિનો વિકાસ થાય છે જેનું નિર્માણ આપણે આપણા વિચારો દ્વારા જ કરીએ છીએ.

આજે આપણે ચાહે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં કેમ ન હોઈએ, આપણે આપણા દષ્ટિકોણને બદલી નાખવો જોઈએ તથા આપણા વિચારોને હંમેશાં પ્રસન્નતા, આશા, શાંતિ, શક્તિ અને પ્રયત્ન ભણી દોડાવવા જોઈએ. એમ કહેવાયું પણ છે- 'જેવા આપ છો, તેવો જ આપનો સંસાર છે.'

ચિંતા, ખેદ, અપવિત્ર વિચાર, ક્રોધ અથવા ઘુણા મન પર એક પ્રકારની કાલિમા જમાવી દે છે. આ કાળા પડનું આવરણ સદ્ગુણોનો લાભકારી પ્રભાવ અંદર પ્રવેશવા દેતો નથી અને દુર્ગુણોને પોતાનું કામ કરવામાં સહાય આપતું રહે છે. ચિંતાથી મન અને સૂક્ષ્મ શરીરને બહુ મોટી હાનિ પહોંચે છે. ચિંતા કરવાથી શક્તિ ક્ષીણ થઈ જાય છે અને કોઈ લાભ થતો નથી. ખૂબ કુશળતાપૂર્વક આત્મનિરીક્ષણ દ્વારા તથા મનને અવિરત ધ્યેયપ્રાપ્તિમાં સંલગ્ન રાખીને ચિંતાને નિર્મૂળ કરવી જોઈએ.

જેવી રીતે શેતાન ઘોડેસવારને પોતાની જ સાથે કુપથ તરફ દોરી જાય છે તે જ પ્રકારે ક્રોધનો વેગ પણ આ સંયમરહિત ક્રોધિત જીવને આવેશમાં પથભ્રષ્ટ કરી દે છે. આપના પ્રયત્નોમાં ક્યાશ ન રાખો. દિવ્યજ્ઞોતિના દીપકોને પ્રજ્વલિત થવા દો. હવે પ્રકાશ સાંપડ્યો છે. હવે તમારા મુખ પર બ્રહ્મતેજ જળકી રહ્યું છે. અથાક ધ્યેયપૂર્ણ સાધનાની શક્તિથી આધ્યાત્મિક માર્ગમાં આપે બહુ ઊંચા ઊંચા પર્વતો પાર કરી દીધા છે. આ ઘણી પ્રશંસનીય બાબત છે. આપે નિઃશંક બહુ મોટી ઉન્નતિ સાધી છે. પરંતુ આપને હવે એક બહુ મોટા શિખર પર ચડવાનું છે અને એક સાંકડી ઘાટીમાંથી પાર ઉતરવાનું છે. આને માટે હજી

વધુ ધૈર્યપૂર્ણ પ્રયાસ અને શક્તિની આવશ્યકતા છે. આપે સાત્ત્વિક અહંકારને પણ ઓગાળી નાખવાનો છે, ત્યારે જ આપ નિશ્ચયપૂર્વક તે અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી શકશો જે જીવનનું સર્વોચ્ચ લક્ષ્ય છે.

પોતાના મન અને ઈન્દ્રિયો પર સંયમ રાખો, સદ્ગુણો શીખો, આત્માના સાચા સ્વરૂપને જાણવાનો પ્રયાસ કરો, આત્મતત્ત્વનું નિયમિત રૂપે ધ્યાન ધરો, ત્યારે જ આપ તે અતિ ગંભીર, અસીમ આનંદ અને અમરત્વને પામી શકશો કેવળ ત્યારે જ અમરપદ સુધી પહોંચી શકશો. આ શરીરને જ આત્મા સમજી લેવું તે સૌથી મોટું પાપ છે. આ ભ્રામક ભાવનો ત્યાગ કરો.

અવિદ્યા અને અજ્ઞાનના ઊંડા અંધારા કૂવામાંથી બહાર નીકળો અને જ્ઞાનરૂપી સૂર્યની ઝગમગતી જ્ઞોતિમાં સ્નાન કરો. આ જ્ઞાનમાં બીજાઓને પણ સાથી બનાવો. અપવિત્ર ઈચ્છાઓ અને અવિદ્યા આપને બહેકાવી દે છે. તેથી તે પણ ન ભૂલો કે માનવજીવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ અને અંતિમ લક્ષ્ય આત્મ સાક્ષાત્કાર કરવો તે જ છે. જૂઠા બાહ્ય આડંબરો અને માયાના મિથ્યા પ્રપંચોમાં ફસાશો નહિ. કાલ્પનિક મિથ્યા સ્વપ્નોમાંથી જાગો અને ખોખલા, સારહીન પ્રલોભનોની જાળમાં ન ફસાઈને નક્કર અને જીવંતી જગતી અસલિયતને જ પકડો. પોતાના આત્મા સાથે પ્રેમ કરો કેમ કે આત્મા જ પરમાત્મા અથવા બ્રહ્મ છે. આ જ સજીવ મૂર્તિમાન સત્ય છે. આત્મા જ શાશ્વત છે. તેથી આત્મામાં જ સ્થિર થાવ અને આપ જ બ્રહ્મ છો. તેને ઓળખો, આ જ વાસ્તવિક જીવન છે.

ૐ ૐ ૐ

એક દુર્લભમાં પૃષ્ઠ, પૃષ્ઠા તથા એક બાળક એમ કેવળ ત્રણ (સભ્યો) હતા. તેમના પર દયા લાવીને શિવ-પાર્વતીએ તેમને એક એક પરદાન માગવાનું કહ્યું. પૃષ્ઠ અને પૃષ્ઠા ઈર્ષ્યાળુ સ્વાભાવના હતાં. પૃષ્ઠાએ માંગ્યું-મને સુંદર યુવતી બનાવી દો. સુંદર યુવતીને જોઈને પૃષ્ઠ ઈર્ષાથી સળગી ઊઠ્યો અને તેણે પરદાન માંગ્યું કે તેને સુવર (સુવરી) બનાવી દો. આ જોઈને બાળક રડી ઊઠ્યું અને તેણે પરદાન માંગ્યું કે મારી મા જેવી હતી તેવી જ થઈ જાય. ત્રણેનાં પરદાન પૂરાં થયાં અને તોપણ ત્રણેનાં હાથ ખાલી રહ્યાં.

પૂર્ણ મનુષ્યને જન્મ આપશે વૈજ્ઞાનિક અધ્યાત્મવાદ

સમસ્યાઓ માનવની હોય તો એની જ ચેતનામાં સમાધાન મળશે. આ જ દાર્શનિક સત્ય વૈદિક ચિંતન યાત્રામાં ડગલે ને પગલે પ્રગટ થયું છે. વૈદિક ઋષિઓએ પોતાની તપ:પૂત શોધ-સાધનામાં માનવની સમસ્યાઓ પર ઊંડાણથી વિચાર કર્યો છે અને સમાધાન માટે તેઓ માનવ ચેતનાના ગહનતમ ભાગમાં પ્રવેશ્યા. પોતાના શોધ-નિષ્કર્ષમાં એમણે દર્શાવ્યું કે એક ધ્રુવ સત્ય છે, જે ઋતમાં છુપાયું છે. જ્યાં સૂર્ય પોતાના અશ્વોને મુક્ત કરે છે ત્યાં એનાં સહસ્ર કિરાણો એકસાથે એકત્રિત થયાં. મેં દેવોનું અત્યંત જ્યોતિર્મય રૂપ જોયું. (ઋગ્વેદ-૫/૬૨/૧) એટલું જ નહિ, એમણે ‘પરમદેવની આત્મશક્તિને પોતાના જ સચેતન-સક્રિય ગુણો દ્વારા ઊંડાણમાં છુપાયેલી જોઈ’ (શ્વેતાશ્વતર-૧/૩) અને માનવ ચેતના વિશે કહ્યું કે મરણધર્મા પ્રાણીએ આ (ચેતના) શક્તિનું અવિજ્ઞાન કર્યું. આ શક્તિ પોતાની અનંત ઈચ્છાઓને પોતાની અંદર રાખે છે, જેથી તે તમામ પદાર્થોને ધારણ કરી શકે. તે તમામ અન્નનો આસ્વાદન લે છે અને જીવ માટે ધર બનાવે છે. (ઋગ્વેદ ૫/૭/૬/) માનવ અસ્તિત્વમાં આ ચેતનાનાં સાત મુખ્ય કેન્દ્ર છે, એ સત્યને સ્પષ્ટ કરતાં ઋગ્વેદના ઋષિનું કથન છે, “મન વડે ન જાણી શકવાથી હું દેવતાઓના સાત પદોને, જે અમારી અંદર નિહિત છે, તેને જાણવાની ઈચ્છા કરું છું. સર્વજ્ઞ દેવોએ એક વર્ષના બાળકને ગ્રહણ કર્યું છે અને આ વસ્ત્ર બનાવવા માટે એની ચારે બાજુ સાત સૂત્રોને વણ્યાં છે.”

વૈદિક ઋષિઓએ જ્યાં માનવ ચેતનાની વિશિષ્ટતાઓને જાણી, એની સંભાવનાઓને પારખી, ત્યાં એમણે એ પણ બતાવ્યું કે માનવ ચેતનાનો વિસ્તાર અસીમ છે. તો પણ ચેતનાનું આ સત્ય જ સર્વસ્વ છે. ઋષિનાં શબ્દોમાં તે સત્ય અને અસત્ય બંને થયા છે. તે સત્ય થયું અને જે કંઈપણ તે છે તે સર્વ પણ થયું. વૈદિક ઋષિઓનો આ નિષ્કર્ષ જ ભારતીય દર્શનની વિવિધ પરંપરાઓમાં અનેક રૂપે મુખરિત થયો. મહર્ષિ દયાનંદે તેમાં પોતાની તપ:સાધનાથી ફરીથી નવો પ્રાણ પૂર્યો. સત્ય એ

છે કે માનવ ચેતના વિશે વૈદિક નિષ્કર્ષોને આ યુગમાં પ્રસારિત કરવાનું જેટલું શ્રેય મહર્ષિ દયાનંદને છે, એટલું બીજા કોઈને નથી.

આધુનિક યુગમાં વિજ્ઞાન પણ એક યુગ-સત્ય બનીને સામે આવી ઊભું છે. વિજ્ઞાનના આવિભવિ પોતાના નિત-નવા આવિષ્કારોથી માનવ અસ્તિત્વને એવી રીતે ઘેરી લીધું છે કે મનુષ્યને પોતાની ચેતના જ વિસરાઈ ગઈ છે. આજે માનવ પોતાના દરેક સમાધાન માટે વિજ્ઞાન પર આધારિત છે અને વિજ્ઞાનની સ્થિતિ એવી છે કે તે જેટલાં સમાધાન આપે છે એથી ક્યાંય વધારે સમસ્યાઓને જન્મ આપે છે, કારણ કે અતિભૌતિક પ્રકૃતિના નિયમ અને સંભાવનાઓને જાણ્યા વિના તો ભૌતિક પ્રકૃતિનો નિયમ કે સંભાવનાઓ જાણી શકાતી નથી.

આટલા માટે ન તો એના સત્યની શોધ પૂરી થઈ શકી, ન વૈજ્ઞાનિક ઉપલબ્ધિઓ પોતાના હેતુને સારી રીતે સિદ્ધ કરી શકી. ઊલટું વિજ્ઞાનના પ્રયાસો અને ઉપલબ્ધિઓનું જે સ્વરૂપ નીખરી આવ્યું, એ જોઈને બર્ટ્રન્ડ રસેલે કહેવું પડ્યું, “આપણે એક એવા જીવનપ્રવાહની વચ્ચે છીએ, જેનું સાધન છે - માનવીય દક્ષતા અને સાધ્ય છે - માનવીય મૂર્ખતા. જે મૂર્ખતા લક્ષ્ય હોય, તો એની સિદ્ધિ માટે કુશળતાવૃદ્ધિની દિશામાં ઉઠાવેલું દરેક પગલું ખરાબી તરફ લઈ જાય છે. માનવ જાતિ હજી સુધી જીવિત રહી શકી છે, તે પોતાના અજ્ઞાન કે અક્ષમતાના જ કારણે, પરંતુ જે જ્ઞાન કે ક્ષમતા મૂઢતા સાથે જોડાઈ જાય તો એ બધી રહેવાની કોઈ સંભાવના નથી. જ્ઞાન શક્તિ છે, પણ તે શક્તિ જેટલી સારા માટે છે એટલી જ ખરાબ માટે પણ છે. નિષ્કર્ષ એ છે કે જ્યાં સુધી માણસમાં જ્ઞાનની સાથેસાથે વિવેક પણ વિકાસ ન પામે તો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ દુ:ખની વૃદ્ધિ જ સાબિત થશે.”

પુરાતન વૈદિક ઋષિઓની ચિંતન પરંપરા અને વૈજ્ઞાનિક ઉપલબ્ધિઓની વચ્ચે મચેલા ભયાનક ઢંઢના સમાધાન માટે યુગઋષિ આચાર્ય શ્રીરામ શર્માએ મહર્ષિ દયાનંદની પરંપરાને આગળ વધારી. એમણે મહર્ષિ

દયાનંદની પાખંડને તોડનારી પતાકાને વધારે ઊંચાઈ આપી. ધાર્મિક રૂઢિઓ, પાખંડો, મૂઠ માન્યતાઓ પર આકરા પ્રહાર કરતાં વેદિક ઋષિઓના સ્વરને ફરીથી મુખરિત કર્યો.

દાર્શનિક ચિંતનના ઇતિહાસમાં આચાર્યશ્રીનું વ્યક્તિત્વ મહાકાંતિ બનીને નીખર્યું. તેઓ એવા વિરલ પુરુષોમાંથી એક હતા, જેમનામાં ઋષિત્વ અને મનીષા એકાકાર થઈ હતી. એમણે ધર્મનો પડદો તોડવા દર્શનને બુદ્ધિવાદના ચક્રવ્યૂહમાંથી કાઢવાની હિંમત બતાવી. એટલું જ નહીં ધર્મ-દર્શન અને વિજ્ઞાનના કડવા, તીખા, તૂરા થયેલા સંબંધને પોતાની અંતર્પ્રજ્ઞાના ઝરાણથી ફરીથી માધુર્ય આપ્યું. એમણે પોતાના આધ્યાત્મિક અનુભવોના આધારે દર્શાવ્યું કે માનવની સમસ્યાઓનું યથાર્થ અને સાર્થક સમાધાન એની પોતાની ચેતનામાં છે.

એમનો આ નિષ્કર્ષ એમની ઊંડી આધ્યાત્મિક સાધનાનું પરિણામ છે, જે એમણે ૧૫ વર્ષની નાની ઉંમરે જ શરૂ કરી હતી. ચોવીસ લાખના ચોવીસ ગાયત્રી મહાપુરસ્કારણની ચોવીસ વર્ષની તપસાધનાથી એમણે માનવ ચેતના પર કરવાના પોતાના પ્રયોગ સંશોધનોનો પાયો નાંખ્યો. પંદર વર્ષની ઉંમરથી માંડીને ૮૦ વર્ષની ઉંમરે છેલ્લી ઘડી સુધી એમનું સમગ્ર જીવન માનવ ચેતનાના અધ્યયન સંશોધનમાં વીત્યું. પોતાના એક લેખમાં એમણે આ જીવનસત્યને વ્યક્ત કર્યું છે. એ વિશે એમના શબ્દો છે, “અમારું જીવન રૂઢિઓ અને વિડંબનાઓની ધરી પર ક્યું નથી. એનાથી અતિ મહત્વપૂર્ણ પ્રયોગ, પરીક્ષણ અને અનુભવોનો સારો એવો ભંડાર ભરાઈ ગયો છે. અમે ઈચ્છીએ છીએ કે આ ઉપલબ્ધિઓ આમ જનતાને આપતા જઈએ, જેથી તેઓ પણ અમારી જેમ જીવનની સાર્થકતા અનુભવી શકે.”

એમણે કહ્યું, “માનવ ચેતનાને સાચી રીતે અને સમગ્રતાથી જાણ્યા વિના વિજ્ઞાનને જાણવું એ અધૂરું જ્ઞાન છે. તે તો સમગ્ર જગતમાં પ્રકાશ હોય અને આપણા જ ઘરમાં અંધકાર હોય તેના જેવું છે. આવા અધૂરા જ્ઞાનથી આપણી જ ચેતનાને ન જાણવાથી જીવન દુઃખમાં પરિણમે છે. જીવન શાંતિ, સંતોષ અને કૃતાર્થતાથી ભરીએ એ માટે વસ્તુઓને જાણવી એ પૂરતું નથી. આ રીતે સમૃદ્ધ

આવી શકે પણ ધન્યતા આવતી નથી. આ રીતે પરિશ્રમ આવી શકે પણ પ્રકાશ આવતો નથી અને પ્રકાશ ન હોય તો પરિશ્રમ બંધન બની જાય છે. એ આપણા જ હાથે રચેલી ફાંસી બને છે. જેઓ માનવ ચેતનાના જ્ઞાનથી વિમુખ છે, તે અધુરા છે અને એ અધૂરપથી દુઃખ જન્મે છે.”

“પદાર્થને જાણવાથી અને મેળવવાથી શક્તિ મળે છે. વિજ્ઞાન એની જ શોધ છે. આજે આપણને ખબર છે કે વિજ્ઞાને અપરિચિત શક્તિઓની ચાવીઓ માનવના હાથમાં આપી છે, પણ એ શક્તિ-ઉપલબ્ધિથી કાંઈપણ શુભ થયું નથી. શક્તિ આવી છે પણ શાંતિ આવી નથી. શાંતિ પદાર્થને નહીં ચેતનાને જાણવાથી આવે છે. પદાર્થનું જ્ઞાન માનવ ચેતનાના જ્ઞાનના અભાવે અજ્ઞાનના હાથમાં શક્તિ આપવા જેવું છે. એનાથી શુભ ફલિત થઈ શકતું નથી.”

“આજ સુધી વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મમાં જે વિરોધ રહ્યો છે, એનું પરિણામ અશુભ છે. જેઓએ માત્ર વિજ્ઞાનની શોધ કરી છે, તેઓ શક્તિશાળી થઈ ગયા છે, પણ અશાંતિ અને સંતાપગ્રસ્ત છે અને જેઓએ માત્ર અધ્યાત્મનું અનુસંધાન કર્યું છે, તેઓ શાંત તો થયા છે પણ લૌકિક દષ્ટિએ અશક્ત અને દરિદ્ર છે. આ બધું વેદિક ઋષિઓની પરંપરાને ખંડિત કરવાનો દોષ છે, જે આપણા દેશમાં બોદ્ધ પ્રભાવથી જન્મ્યો અને ફાલ્યો. વેદિક જ્ઞાનની પરંપરાને મહર્ષિ દયાનંદની જેમ નવજીવન આપવાની જરૂર છે. અમારા તમામ પ્રયાસ તે તરફ કેન્દ્રિત છે. હું શક્તિ અને શાંતિને અખંડિત રૂપે ઈચ્છુ છું. હું વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મમાં સમન્વય ઈચ્છુ છું.”

યુગઋષિ ગુરુદેવના આ ભાવોદ્ગાર યુગસત્ય છે, કારણ કે એમ થવાથી માત્ર માનવચેતનાનું સમગ્ર અનુસંધાન જ નહિ થાય, પરંતુ એની સંપૂર્ણ અભિવ્યક્તિ પણ થશે. એનાથી પૂર્ણ મનુષ્યનો જન્મ થશે અને એક પૂર્ણ સંસ્કૃતિનો પણ, જે આંતરિક - બાહ્ય બંને રૂપે સમૃદ્ધ હશે. મનુષ્ય માત્ર શરીર નથી અને માત્ર આત્મા પણ નથી. એ બંનેનું સંમિલન છે. માટે એનું જીવન કોઈ એક પર આધારિત ન હોય તો તે અધૂરો રહી જાય છે. એ અધૂરપને પૂર્ણ કરવી એ જ યુગધર્મ છે. વૈજ્ઞાનિક અધ્યાત્મવાદ એની જ સાર્થક પ્રક્રિયા છે.

કર્મ:૨૬૨૨્ય કેવી રીતે દિવ્યકર્મી બનીએ અને કેવી રીતે બંધનમુક્ત થઈએ
(ગીતાના ચતુર્થ અધ્યાયની શુભાનુકૂળ વ્યાખ્યા-નવમી કડી)

યુગગીતા-૨૭

યુગગીતાના નવેમ્બર ૨૦૦૧ના અંક (૨૬મી કડી) માં ‘ગહના કર્મગોચરિ:’ શીર્ષક સાથે કર્મની ગહન ગતિ, કર્મ-અકર્મ-વિકર્મની ખૂબ વિશદ વ્યાખ્યા રજૂ કરવામાં આવી હતી. આ જ શીર્ષક હેઠળ પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ દ્વારા લખવામાં આવેલ પુસ્તકના અંશોના માધ્યમથી વાંચકોએ જાણ્યું કે કર્મકળ એ વિધાતાનો કેટલો મોટો, અકાટ્ય તથા માહાત્મ્યથી ભરેલો સિદ્ધાંત છે. આ જ ક્રમમાં આ લેખના ઉત્તરાર્ધમાં ગીતાના ચોથા અધ્યાયના ૧૯, ૨૦ અને ૨૧મા શ્લોકનો ભાવાર્થ સમજાવવામાં આવ્યો હતો કે જ્ઞાનની ભલૂકતી પ્રબળતા તથા પવિત્રતાથી ભરેલા અગ્નિમાં બુદ્ધિમાન (તમાલુ: પંડિત બુધા) વ્યક્તિના કર્મો બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે. તેના બધા કાર્યો કોઈ કામના કે ઉદ્દિગ્નતા વિનાના હોય છે. આવી જ્ઞાની વ્યક્તિ કર્મકળની આસક્તિ છોડીને સદેવ પ્રભુમાં તૃપ્ત રહે છે. આ જ વ્યાખ્યા દિવ્યકર્મી મહામાનવોના લક્ષણોના રૂપમાં આ ત્રણ શ્લોકોના ભાવાર્થના માધ્યમથી પાછલા અંકમાં આંશિક રૂપે સમજાવવામાં આવી હતી. હવે એ જ વ્યાખ્યાને આ અંકમાં ચોથા અધ્યાયના વીસમા તથા એકવીસમા શ્લોકને વધુ સ્પષ્ટ કરતાં આગળ વધારીએ છીએ.

દિવ્યકર્મીનું વિવેચન

શ્રી ભગવાનના મતે જેની સમસ્ત વાસનાઓ જ્ઞાનના અગ્નિમાં બળીને ભસ્મ થઈ ગઈ હોય, જે કાર્ય કરતી વખતે પ્રારેય ઉન્નેજિત ન થાય તથા જે કાર્ય હાથમાં લે તેને દિવ્યતાના શિખર પર લઈ જાય તે પંડિત છે, જ્ઞાની છે, બુદ્ધિમાન છે. સંકલ્પ જ્યારે વ્યષ્ટિમાંથી હટીને સમષ્ટિ સાથે જોડાઈ જાય છે ત્યારે કામનારહિત થઈ જાય છે. આવી વ્યક્તિ સાચા અર્થમાં સાધક બની જાય છે. તે માત્ર જ્ઞાની જ હોતો નથી, પરંતુ અંદર-બહારથી પવિત્રતાથી ધનીભૂત થઈ તે ઈશ્વરનો સાચો પુત્ર પણ બની જાય છે. આવા દિવ્યકર્મી વિશે સ્વયં પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ વીસમા શ્લોકમાં કહે છે -

“આવી વ્યક્તિ બધા પ્રકારની કર્મકળની આસક્તિ છોડીને સદેવ પ્રભુમાં તૃપ્ત રહે છે, પ્રભુ સિવાય કોઈ અન્ય પર આશ્રિત ન રહેતાં તે બધા પ્રકારના કાર્યો કરતી રહેતી હોવા છતાં કશું જ કરતી નથી.” (કર્મમાં અકર્મ). (કર્મણ્યભિપ્રવૃત્તોડપિ નેવ કિંચિત્કરોતિ સઃ) ૪/૨૦. એક દિવ્યકર્મી વિશે ભગવાન કહી રહ્યા છે કે તે પોતાની સ્વાધ્યાયજનિત સૂઝબૂઝના માધ્યમથી દરેક જાણે પ્રભુમાં જ લીન થઈને કાર્ય કરે છે. તે જે પણ કાર્ય કરે છે તેમાં તેની કળ પ્રત્યે આસક્તિ ન હોવાથી તે કાર્ય કરતો હોવા છતાં અકર્તા બની જાય છે.

આવી વ્યક્તિઓને જ વાસ્તવમાં સંત કહેવામાં આવે છે. એમને દુનિયામાં દુઃખી જ દુઃખી દેખાય છે. તેઓ દુઃખોના નિવારણનો પ્રયાસ કરે છે. બીજી તરફ જેમની કામનાઓ અતૃપ્ત હોય છે તેઓ જ દુઃખી પણ હોય છે.

તેમને ભોગવિલાસમાં જ બધું દેખાય છે. અમારી પાસે આ બધી સગવડો હોત તો કેવું સારું થાત ! આવું જ વિચારીને તેઓ દુઃખી થઈ વિકર્મ કરી બેસે છે અને પછી પાપના ભાગીદાર બને છે.

દુઃખોનું પોટલું કેમ ઓછું થાય

દુઃખો કેવી રીતે વહેંચી શકાય અને તેમનો સામનો કેવી રીતે કરી શકાય તે વિશે બાયજીદ નામના એક સૂફી ફકીરે ખૂબ સુંદર વાર્તા કહી છે. એ ફકીર એક દિવસ પ્રાર્થના કરી કહે કે હે ભગવાન ! મારા માલિક !! મારું દુઃખ કોઈ બીજને આપી દો, મને થોડું નાનું દુઃખ આપી દો, મારી પાસે ઘણા દુઃખો છે. પ્રાર્થના કરતા કરતા તેને ઊંધ આવી ગઈ. તોણે સ્વપ્ન જોયું કે ખુદા મહેરબાન છે. દુનિયાના બધા બોકો તેની પાસે આવીને દુઃખોના પોટલાં ઉપાડી જઈ રહ્યા છે. ભગવાન કહી રહ્યા છે કે પોતાના પોટલાં મારી સાથે બાંધી દો અને જેની ઈચ્છા થાય એવાં બીજાં લઈ જવ. બાયજીદ હસ્યો, વિચાર્યું કે ભગવાને મનની વાત સાંભળી લીધી. હવે હું પણ મારા દુઃખોના પોટલાં બાંધીને હજવા દુઃખોના પોટલા લઈ જઈ છું. બધા પોતપોતાના પોટલા બદલી રહ્યા છે તો હું જ કેમ પાછળ રહું. બાયજીદે આશ્ચર્યથી જોયું કે દુનિયામાં તો દુઃખો ઘણા છે. ઓછામાં ઓછા દુઃખોનું પોટલું પણ તેના પોટલા કરતાં બમણું હતું. સપનામાં જ એ ભાગ્યો કે પોતાનું પોટલું પહેલા ઉઠાવી લઉં. ક્યાંક એવું ન થાય કે મારા ભાગે બમણા દુઃખોનું પોટલું આવી જાય અને મારું પોટલું બીજે લઈ જાય. મેં ઓછું દુઃખ માંગ્યું હતું અને બીજે કોઈ મને તેથી વધુ દુઃખ પકડાવી દેશે.

જે આપણી સમજમાં આ વાર્તાનો મર્મ આવી જાય તો આપણે ભગવાનને, ખુદાને, પોતાના ઈષ્ટને ક્યારેય પ્રાર્થના નહીં કરીએ કે આપણાં દુઃખ ઓછા થાય, પરંતુ એમ કહીશું કે તેમની કૃપાની આસક્તિ ઓછી થાય, તેઓ વિકર્મો નહીં, દિવ્યકર્મો બને. દુઃખો આપણા હિતમાં છે. દુઃખને તપ બનાવી લેવું જ્ઞાનીનું કામ છે. સુખને આ જ જ્ઞાની યોગ બનાવી લે છે. જે દુઃખમાં, કષ્ટમાં પરેશાન થઈ જાય, ઉદ્વિગ્ન થઈ જાય તથા સુખમાં ભોગવિલાસી બની જાય, તે અજ્ઞાની છે. જ્ઞાનના પવિત્ર અગ્નિમાં કર્મોને ભસ્મ કરી વ્યક્તિ એ જ પહેલો મર્મ શીખે છે કે મારે બીજા માટે જીવવું જોઈએ. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ આપણને જીવનભર આ જ શિક્ષણ આપી ગયાં. એમાણે કહ્યું, “બીજા માટે જે જીવે છે, બીજા માટે જે મરે છે તેના પ્રત્યેક આંસુ રામાયાણ અને પ્રત્યેક કર્મ ગીતાં છે.” આ અગ્નિએ જ કેટલાંયની અંદર પરહિતાર્થયિ મરી ફિટવાનો અલખ જગાડી દીધો અને જોતજોતામાં એક વિરાટ ગાયત્રી પરિવાર સંગઠન ઊભું થતું ગયું.

કામનાઓથી નિવૃત્તિ અપાવવા માટે ભગવાન દુઃખ આપે છે. એનાથી વાસનાઓ છૂટતી જાય છે અને ક્રમશઃ આપણે કર્મમાં અકર્મ જેવા લાગીએ છીએ. અકર્મ જ્ઞાનમાં હોય છે. ઘણીવાર અજ્ઞાનમાં કર્મ થઈ જાય છે તો તે વિકર્મમાં ફેરવાઈ જાય છે. આ રહસ્યને જે સમજી લે છે તે જીવનના ભવદુઃખોથી પાર થઈ જાય છે.

સિદ્ધપુરુષના લક્ષણો

એકવીસમા શ્લોકમાં ભગવાન કહે છે, “જેનું અંતઃકરણ અને ઈન્દ્રિયો સહિત શરીર જિજ્ઞાસુ છે, જેણે સમસ્ત ભોગોની સામગ્રીનો, સંગ્રહવૃત્તિનો પરિત્યાગ કરી દીધો છે, એવો ઉદ્વિગ્નતાથી મુક્ત (આશારહિત) પુરુષ કેવળ શારીરિક કર્મ કરતો હોવા છતાં કોઈ પાપને પ્રાપ્ત થતો નથી.” (શ્લોક ૪/૨૧).

હવે જરા આ શ્લોકના મર્મને આત્મસાત્ કરવાનો પ્રયાસ કરીએ. આ સમજમાં આવી જાય તો સમજશે કે યજ્ઞમય કર્મ શું હોય છે, યજ્ઞ માટે કેવી રીતે જીવવું જોઈએ ! વાસ્તવમાં યજ્ઞ શું છે અને કેટલા પ્રકારના છે ! આ બધી જ વ્યાખ્યાઓ તેત્રીસમા શ્લોક સુધી આવી ગઈ જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ ફરી તેમના મૂળ સ્થાને પાછા આવીને ‘જ્ઞાનયજ્ઞ’ની મહાનતા સિદ્ધ કરે છે તથા કહે છે કે જ્ઞાનરૂપી નોકાની મદદથી પાપીઓ કરતાં પાણ વધુ પાપી મનુષ્ય પાપસાગરને તરી જાય છે. (શ્લોક ૩૬, અધ્યાય ૪)

ભગવાને આ શ્લોકમાં એક પૂર્ણ પુરુષનું, પૂર્ણ કર્મ

કરનાર સિદ્ધપુરુષનું ચિત્રાંકન કર્યું છે. ભગવાન કહે છે કે આવો સિદ્ધપુરુષ જે વિશેષતાઓથી યુક્ત હોય છે તે આ મુજબ છે -

(૧) તેનું પોતાના અંતઃકરણ અને ઈન્દ્રિયો પર પૂર્ણ નિયંત્રણ હોય છે.

(૨) તે અપરિગ્રહી હોય છે. (ત્યક્તસર્વપરિગ્રહઃ) બ્રાહ્મણોચિત જીવન જીવે છે.

(૩) તે ‘આશારહિત’ જીવન જીવે છે. અર્થાત્ ‘નિરાશ’ થઈને સંસારની સેવા કરતો નથી (નિરાશીઃ યત્ ચિત્તાત્મા), પરંતુ ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત થનાર કૃપા માટે ચિંતિત ન થતાં કર્મ કરે છે. ‘આશા’ શબ્દ હંમેશાં ભવિષ્યમાં ઘડનારી ઘટનાઓ વિશે વપરાય છે. દરેક મનુષ્યે ‘આશાવાદી’ હોવું જોઈએ, પરંતુ જ્યારે દાર્શનિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં ‘આશારહિત’ શબ્દ આવ્યો છે તો તેનો અર્થ છે - કર્મકૃણ માટે ચિંતિત ન થવું.

(૪) આવી વ્યક્તિ માત્ર શરીરથી જીવનનિર્વાહ માટે કામ કરે છે. તેના મન અને બુદ્ધિ બન્ને પૂર્ણપણે લક્ષ્ય પર કેન્દ્રિત હોય છે. આવા કર્મો કરવાથી તે કર્મો પાપનું કારણ બનતાં નથી. (ન આપ્નોતિ કિલ્બિષમ્). પાપ વાસ્તવમાં કર્મો-સંકલ્પો-કામનાઓ-વિચારોની ભીડ દ્વારા પાછળ મૂકવામાં આવેલ દુઃખકારક વાસનાઓ જ છે. જે કે આ સિદ્ધપુરુષમાં અહંકેન્દ્રિત વાસનાઓ હોતી નથી, તેથી શરીર સ્તરે તેના કર્મ ફક્ત વાસનાક્ષયનું કારણ બને છે, નવી વાસનાઓની બેડીઓને જન્મ આપતાં નથી.

ભગવાનના શ્રીમુખેથી કેટલું મહાન તથ્ય પ્રગટ થયું છે તે હવે સમજમાં આવી જાય છે. પાપપુણ્યની બધી વ્યાખ્યાઓ સંભળાવ્યા બાદ ભગવાન પાપોને કાપવાનો મર્મ પણ બતાવી રહ્યા છે તથા તેમના હોવા, સંચિત થતા રહેવાની પ્રક્રિયા પણ સમજાવી રહ્યા છે. જે જિજ્ઞાસુ હોય, અપરિગ્રહી જીવન જીવતો હોય, કર્મકૃણની આશા રાખ્યા વિના જીવનયાત્રા પૂરી કરતો હોય અને જીવનનિર્વાહ માટે જ શરીરથી કર્મ કરે તે ક્યારેય પાપને પ્રાપ્ત થતો નથી. તેનું જીવન યજ્ઞમય બની જાય છે.

બંધનમુક્ત કોણ ?

ભગવાન કૃષ્ણ ૨૨મા શ્લોકમાં હવે બીજી વધુ એક વાત ઉમેરે છે -

યદચ્છાલાભસંતુષ્ટો દંબાતીતો વિમત્સરઃ ।

સમઃ સિદ્ધાવસિદ્ધો ચ કૃત્વાપિ ન નિબધ્યતે ॥

જેને કોઈ ઈચ્છા વિના જે કંઈ પણ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, એમાં જ તૃપ્ત રહે છે, જે ઈર્ષ્યા-દંબ વગેરેથી અપ્રભાવિત છે તથા સફળતા-નિષ્ફળતા, (હર્ષ-શોક) વગેરેમાં સમબુદ્ધિ

રાખે છે, એવો સિદ્ધિ-અસિદ્ધિમાં સમભાવ રાખનાર કર્મયોગી કર્મ કરતો હોવા છતાં કોઈ બંધનોમાં બંધાતો નથી. (અર્થાત્ બંધનમુક્ત થઈ જાય છે, મોક્ષને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે).

આવી યોગ્યતા એક કર્મયોગીના ચરિત્રને પૂર્ણતા આપે છે તથા તેની ખૂબ જ યોગ્ય પરિભાષા પ્રસ્તુત કરે છે. એ વ્યક્તિ ભલે કોઈપણ કાર્યક્ષેત્રની હોય, એક મેનેજર હોય કે ખેડૂત હોય, એક અધ્યાપક હોય કે મજૂર હોય, એક ડોક્ટર હોય કે વિદ્યાર્થી હોય, જે કોઈએ પણ પોતાની અંદરના જીવનમૂલ્યો તથા બાહ્ય જગત સાથેના તેના સંબંધોમાં આ ક્રાંતિકારી પરિવર્તનોને વ્યાવહારિક રૂપ આપી દીધું છે, તે કર્મોમાં પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી બંધનમુક્ત થઈ જાય છે. આવી જ વ્યક્તિ સાચો લોકસેવી બની શકે છે.

આ વિશે પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ લખે છે, “દૂરદર્શી વિવેકશીલતાનું જગરાણ જ આત્મબોધ, આત્મકલ્યાણ, ઈશ્વરદર્શન, પ્રભુકૃપા વગેરે નામોથી જાણવામાં આવે છે. એ વિવેકશીલતા સાચે જ કોઈ માત્રામાં ઉપલબ્ધ થઈ શકે તો એવો મનુષ્ય તેટલી જ તત્પરતાથી આત્મકલ્યાણની વાત વિચારશે અને તેટલો જ મનોયોગભર્યો પરાક્રમ; સદ્ભાવનાઓ, સદ્વિચારણાઓ અને સત્પ્રવૃત્તિઓ અપનાવવા માટે નિયોજિત કરશે. આ એક જુદી જ દુનિયા છે.” તેઓ આગળ લખે છે, “જે મુક્તિને અધ્યાત્મક્ષેત્રની સૌથી મોટી ઉપલબ્ધિ માનવામાં આવી છે તે કોઈ વિશેષ લોકમાં જઈને વસવાની વાત નથી. તેનો સીધો અર્થ છે, ભવબંધનોથી છુટકારો. સંકુચિત સ્વાર્થીપણાના ચક્રવ્યૂહમાંથી નીકળીને સમષ્ટિ-વિરાટની સાથે એકાત્મભાવ સ્થાપિત કરી લેવો. જે આ સ્તરે પહોંચે છે તે કોઈ એકનો અથવા કેટલાકનો રહી જતો નથી. તે પોતાને સૌનો અને સૌને પોતાનો અનુભવે છે.” ...“દેવત્વ આપવાનું શીખવે છે. જેણે આત્મભાવ વધારવાનો અને આપવાનો સ્વાદ જાણી લીધો તેને આ ધરતીનો દેવતા જ કહેવો જોઈએ.” (પ્રજ્ઞા અભિયાન સંયુક્તાંક નવે./ડિસે. ૧૯૮૨ પૃષ્ઠ ૩૬-૩૭).

ઉપર જે વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે તે ચોક્કસપણે એક એવા કર્મયોગીની આપવામાં આવી છે જે સિદ્ધિ-અસિદ્ધિમાં સમભાવ રાખી પરહિતાર્થથી સતત કર્મ કરતો રહે છે, તે વાસ્તવમાં લોભ, મોહ અને અહંકારના બંધનોમાંથી મુક્ત થઈ ગયો છે. આપણામાંથી દરેકનો એવો જ આદર્શ હોવો જોઈએ.

મુક્ત પુરુષ દિવ્યકર્મો

શ્રી અરવિંદ કહે છે, “મુક્ત પુરુષ ભગવત્સંકલ્પની પ્રેરાણા અનુસાર ચાલે છે. તેને જે કાંઈ પ્રાપ્ત થાય છે તે કોઈ રાગદ્વેષ વિના ગ્રહણ કરી લે છે. તેનું પોતાનું હૃદય અને કર્મ તેના વશમાં હોય છે. તે સમસ્ત પ્રતિક્રિયાઓ અને આવેશોથી મુક્ત રહે છે. તેના જે કાંઈ કર્મ હોય છે તે માત્ર શારીરિક કર્મ (શારીર કેવલં કર્મ) હોય છે, કેમ કે બાકી બધું તો ઉપરથી આવે છે, તે માનવસ્તરે પેદા જ થતું નથી. ભગવાન પુરુષોત્તમના સંકલ્પ, જ્ઞાન અને આનંદનું પ્રતિબિંબ તેને હસ્તગત થતાં રહે છે. તેથી તે કર્મ અને તેના ઉદ્દેશ્યો પર ભાર આપીને પોતાના મન-હૃદયમાં એ પાપ ઉત્પન્ન થવા દેતો નથી, જેમને આપણે ષડરિપુ પાપ કહીએ છીએ. આવી... આવી વ્યક્તિના બધા કર્મોમાં સહજ શુદ્ધતા બની રહે છે. આ દિવ્યકર્મોનું એક મહત્ત્વનું લક્ષણ છે.” (ગીતા પ્રબંધ પૃ.૧૮૪)

આ અધ્યાયના ઓગણીસથી બાવીસમા શ્લોક સુધી એક જ ધ્વનિ ગૂંજી રહ્યો છે - સામાન્ય માનવી દિવ્યકર્મો કેવી રીતે બને ? મુક્ત પુરુષની સર્વોચ્ચ ઉપલબ્ધિને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરે ? વાસ્તવમાં મુક્ત પુરુષ જીવની અહંભાવજન્ય પ્રતિક્રિયાઓથી મુક્ત હોય છે, તેઓ આત્મા બની જાય છે, પ્રકૃતિથી પર થઈ જાય છે, તેઓ ભગવાનની અનંત સત્તાના એક વિશુદ્ધ પાત્ર બની જાય છે.

ભગવાન ચોથા અધ્યાયના સોળમા શ્લોકમાં આગળ કહી ચૂક્યા છે, “હું તને એ કર્મ બતાવીશ કે જે જાણીને તું અશુભથી મુક્ત થઈ જઈશ.” આ અશુભ જ કર્મબંધન છે. એનાથી મુક્તિ જ ભગવાનના સંપૂર્ણ ઉપદેશનો સાર છે જે આ કરી અને વિગત ત્રણ યુગગીતાની કડીઓમાં રજૂ થયો છે. ભગવાન અર્જુનને દિવ્યકર્મો બનાવવા માગે છે. તેમાણે બતાવેલ દિવ્યકર્મોના લક્ષણો આ પ્રમાણે છે -

(૧) કર્તવ્યના અભિમાનથી શૂન્ય થઈને મોક્ષદાયક જ્ઞાનમાં સ્થિત થઈ બધા કર્મો કરવાં (શ્લોક-૧૮).

(૨) કામનાથી મુક્ત થઈ ભગવાનના સંકલ્પબળ સાથે જોડાઈને કર્મ કરવાં (શ્લોક-૧૯)

(૩) વ્યક્તિગત સંકલ્પથી પર થઈને આધ્યાત્મિક જીવન જીવવું (શ્લોક-૨૦)

(૪) સમન્વમાં સ્થિત થઈને દ્વંદ્વાતીત જીવન જીવવું (શ્લોક-૨૧). મનુષ્યો તરફથી મળતા માન-અપમાન કે નિંદા-સ્તુતિની તેના પર કોઈ અસર થતી નથી, કેમ કે તેને પ્રેરાણા આપનાર શક્તિ સાંસારિક પુરસ્કાર પર નહીં, પરંતુ કોઈ બીજા ઉચ્ચસ્તરીય બળ પર નિર્ભર હોય છે. જે

કર્તવ્યકર્મ જાગે છે તે ફળને પોતાના માધ્યમથી કાર્ય કરાવનાર ઈશ્વરના હાથમાં છોડી દે છે. તે પાપપુણ્યના ભેદથી પાણી ઊપર ઊઠી ચૂક્યો હોય છે.

આ સંદેશની મહાનતાને ગીતાની ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિમાં સમજો. આ બધું અર્જુનને કહેવામાં આવી રહ્યું છે. આપણો નાયક અર્જુન અજ્ઞાનમાં જીવી રહ્યો છે. તે વિચારે છે કે યુદ્ધમાંથી હટવું પાપ ગણાશે, પછી સાથે જ એ પાણી વિચારે છે કે લોહી વહેવડાવવું એ તો કોઈપણ સ્થિતિમાં પાપ છે અને રક્તપાતનું સમર્થન કરવું પાણી ન જોઈએ. ભગવાન તેને મુક્ત પુરુષની દૃષ્ટિ આપી રહ્યા છે, જેથી તે સ્વયં જુએ કે વિકાસશીલ ધર્મના રક્ષણ માટે ક્યું કર્મ આવશ્યક છે જે પરમાત્મા મારી પાસેથી કરાવી રહ્યા છે. દિવ્ય આત્માની અંદરનો એ કુરુગાભાવ પેદા થવો જોઈએ, જ્યાંથી તે પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનેથી સૌને કુરુગાભરેલી દૃષ્ટિથી જુએ, શરીરથી પર જો જીવન છે તેને જીવન માને, શરીરને માત્ર એક સાધન સમજે. તેની કુરુગા એની પાસેથી પાણી યુદ્ધ કરાવે છે, પરંતુ ઉદાર સમબુદ્ધિ સાથે.

એક આદર્શ કર્મયોગી-દિવ્યકર્મી-બંધનમુક્ત પુરુષને જ એ સૌભાગ્ય મળે છે કે તે એક લોકસેવી બને, યુગની તત્કાલીન પરિસ્થિતિઓ સામે લડે તથા વિજયી બની નવયુગ લાવવા, સ્વર્ગ જેવી પરિસ્થિતિઓ ધરતી પર ઉતારવા માટે સક્ષમ બની શકે. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો સંપૂર્ણ ઉપદેશ આ જ કેન્દ્રબિંદુ પર કેન્દ્રિત છે. તેમના મતે જે વ્યક્તિ બાહ્ય જગત પાસે પોતાની અનંત વ્યક્તિગત કામનાઓને પૂર્ણ કરવાની અપેક્ષા રાખે તે સમાજસેવા કેવી રીતે કરી શકે? તેની ભોગવૃત્તિ, સંગ્રહવૃત્તિ, મજા લૂંટવાની વૃત્તિ તેને સેવાભાવની વિરુદ્ધ આચરણ કરવા માટે લાચાર બનાવી દેશે. જ્યાં જ્યાં જનસમુદાય જાગૃત હોય છે ત્યાં લોકો પોતે આવા લોભી નેતા કે કહેવાતા માર્ગદર્શકના વિરોધમાં ઊભા થાય છે અને તેમને બહાર કાઢી મૂકે છે. જ્યારે લોકોના ઉદ્ધાર માટે, તેમને ઉગારવા માટે પ્રયત્નશીલ અને કર્મમાં વ્યસ્ત લોકસેવી કશું માગ્યા વિના જે કંઈ તેને મળતું રહે છે તેમાં જ સંતુષ્ટ રહે છે (યદચ્છા લાભ સંતુષ્ટઃ) ત્યારે એ કહી શકાય છે કે તેણે સમાજ પ્રત્યેના તેના સેવાભાવમાં પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી લીધી. તે દ્વંદ્વાતીત બની જાય છે. કર્મોમાં પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરેલી આવી વ્યક્તિની મનની શક્તિઓનો નાશ બંધ થઈ જાય છે અને તે ઉચ્ચસ્તરીય પ્રયોજનમાં ખર્ચાવા લાગે છે. તે ઈશ્વરિહિત (વિમત્સરઃ) થઈ જાય છે. માનવજાતિનો એ નાયક નિઃસ્વાર્થ ઉત્સાહથી ઓતપ્રોત થઈને તુરંદ સફળતાઓ અને નિષ્ફળતાઓ વચ્ચે

મનને સંતુલિત રાખવાનું શીખી લે છે (સમઃસિદ્ધાવસિદ્ધો યઃ. આવી વ્યક્તિ ક્યારેય કર્મબંધનમાં બંધાતી નથી. (કૃત્વાપિ ન નિબદ્યતે). તેના કર્મોમાંથી કોઈ નવી વાસનાઓ જન્મતી નથી. આ કારણથી જ તેનું વ્યક્તિત્વ લાલસા-કામના-કામોદ્દેગથી પર થઈને એક મહાન દિવ્યકર્મીના જીવનનો પર્યાય બની જાય છે.

સમાજસેવીઓના અગણિત ઉદાહરણો મળે છે, પરંતુ ઉપર્યુક્ત ૧૮થી ૨૨મા શ્લોકની કસોટી પર જ્યારે આપણે વિભિન્ન દિવ્યકર્મીઓને કરીએ છીએ, ત્યારે આપણને એ બધાથી નજીકના આપણાં આરાધ્ય પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ દેખાય છે. એમાણે જીવનભર સંઘર્ષ કર્યો. માગ્યા વિના જે મળ્યું તેમાં જ સંતુષ્ટ રહ્યા. પોતાની પાસે જે કંઈ હતું તે ભગવાનનાં ખેતરમાં વાવી દીધું. ઈશ્વરિહિત જીવન જીવી આપણા સૌને માટે એક ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કરી ગયા. સફળતા-નિષ્ફળતાઓના હિલોળાં વચ્ચે સંગઠનની નાવ ચલાવતા રહી એક એવા વળાંક પર પહોંચાડી ગયા કે જ્યાં તેમના અસંખ્ય અર્જુનો તેને ચલાવવા માટે તૈયાર ઊભા હતા. તેઓ જીવનભર તેમની કુરુગા લુંટાવતા રહ્યા, મમત્વભાવનો વિસ્તાર કરતા રહ્યા, પરંતુ કોઈ બંધનમાં ન બંધાયા. આવા કર્મબંધનમુક્ત, જીવન્મુક્ત દિવ્યકર્મીનું જીવન (અમારું વીલ અને વારસો) આપણા સૌને માટે અનુકરણીય છે, એક મહાનાયકનું જીવન છે અને આપણા સૌને માટે એક જીવંત શિક્ષણ છે. આગામી અંકમાં આ ચતુર્થ અને અતિ મહત્વપૂર્ણ અધ્યાયના ત્રેવીસમા શ્લોકની વ્યાખ્યા સાથે દિવ્યકર્મી પ્રસંગને આગળ વધારીશું. ક્રમશઃ

એક બાદશાહે ઘણો દારુ પી લીધો અને નશામાં તેઓ ગૃહસ્થોના ઘરોમાં ઘૂસવા લાગ્યા. સાથે વજાદાર નોકર હતો, તેણે ત્યાં જતા રોકી લીધા અને રાજમહેલમાં પાછા લઈ આવ્યો. હોશમાં આવ્યા બાદ બીજા દિવસે દરબારીઓએ નોકરની ભૂલ બતાવી અને તેને સજા આપવા માટે કહ્યું. બાદશાહે તેને રાજ્યનો મંત્રી બનાવી દીધો અને કહ્યું કે માલિકને ખોટા રસ્તે જતા રોકવામાં પણ વજાદારી છે.

ઝેરીલી કીટાણુનાશક દવાઓનો વિકલ્પ - ગોબર (છાણ)

છેલ્લા ૫૦ વર્ષોમાં કીટાણુનાશક દવાઓનો ઉપયોગ લગભગ ૪૦ ગણો વધ્યો છે. આપણા કૃષિ વેજાનિકો તે માટે ગર્વ કરી શકે. પરંતુ પેલી જનતાને તેઓ એ દર્શાવવા નથી માંગતા કે લોકોના સ્વાસ્થ્ય ઉપર આની કેટલી ખરાબ અસર થઈ રહી છે. હવે ત્યાં સુધી ભય સેવાઈ રહ્યો છે કે આની ખરાબ અસરથી આગામી પેઢીઓ વિકલાંગ આવશે. ડૉ. કે. એન. મલ્હોત્રા, અધ્યક્ષ, સોસાયટી ફોર પેસ્ટીસાઈડ્સ સાન્સીએ સાચું જ કહ્યું છે કે, “એકલા આપણે આપણી જાતને જ માત્ર ઝેર નથી ખવડાવતા, પરંતુ આવનાર સંતાનનું ભવિષ્ય પણ ભયમાં નાખીએ છીએ.” ખેડૂતો દ્વારા ખેતરોમાં કીટનાશકોનો ઉપયોગ ઊભા પાક પર મોટા પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે, છંટકાવ કરાય છે. તેનાથી માટીનું પ્રદૂષણ ખૂબ ઝડપથી થઈ રહ્યું છે. તેની અસર જળ-પ્રદૂષણ અને વાયુ-પ્રદૂષણ પર પણ થઈ રહી છે. આ રીતે માંસ, માછલી, ઈંડા બધું પ્રદૂષિત થઈ રહ્યું છે. ઝેરી તત્ત્વો શાકભાજી દ્વારા પેટમાં એકઠા થતા રહે છે અને પાચન ક્રિયા પર તેની અસર થાય છે. માંસપેશીઓમાં ઝેરી પદાર્થો ભેગા થતા હોવાને કારણે આપણું હૃદય, મસ્તિષ્ક, યકૃત અને કીડની પર પણ અસર થાય છે. દ્રાક્ષ અને સફરજન ઉપર કીટનાશક દવાઓનો છંટકાવ મોટા પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે. નારંગી અને લીંબુમાં પણ આ જ રીતે ઝેરનો અંશ પ્રાપ્ત થાય છે. ડી.ડી.ટી.નો ઉપયોગ બંધ કરીને મેલીથિયોનનો પ્રયોગ અપેક્ષાએ ઓછો હાનિકારક છે. પરંતુ તેનું મૂલ્ય અંદાજે ૬ ગણું વધારે છે. વિશ્વવિખ્યાત એફ.એ.ઓ. (ખાદ્ય અને કૃષિ પ્રતિષ્ઠાન) દ્વારા કરવામાં આવેલા અધ્યયન અનુસાર ખેતીમાં લગભગ ૩૦૦ પ્રજાતિઓ ઉત્પન્ન થઈ રહી

છે, જેનાથી બિમારીઓ ફેલાય છે અને તેની ઉપર કીટનાશક દવાઓની અસર પણ થતી નથી. જંતુનાશકોના પ્રયોગથી ઉપયોગી જંતુ પણ મરી જાય છે. જ્યારે હાનિકારક જંતુઓ વધતા અટકે છે. ભારતમાં જે જંતુનાશક દવાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, એમાં ૭૦ ટકા દવાઓ અત્યંત હાનિકારક છે. તેમાં ૧૨ દવાઓ એવી છે, જેની ઉપર બીજા દેશોમાં પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે, પણ આપણે ત્યાં એનો ઉપયોગ ચાલુ છે.

જંતુનાશક દવાઓના વધતા જતા ઉપયોગ ઉપરાંત પણ ખાદ્ય-અન્નની હાનિ, જંતુઓ અને બિમારીઓને કારણે દર વર્ષે અબજોમાં થઈ રહી છે. આંતરરાષ્ટ્રીય વિકાસ સંસ્થાન, કેનેડાના મતે જંતુનાશક દવાઓના ઉપયોગને કારણે અવિકસિત દેશોમાં દર વર્ષે લગભગ ૧૦,૦૦૦ વ્યક્તિઓ મરે છે અને ૪૦ હજારથી પણ વધુ વ્યક્તિઓ કોઈ ને કોઈ બિમારીઓનો ભોગ બને છે. ઘઉંની સુરક્ષા માટે વપરાતી દવાઓના ઉપયોગથી ઘઉં પ્રદૂષિત થાય છે. આ દવાઓનો ઉપયોગ ઘઉંના સુરક્ષિત ગોદામો માટે કરવામાં આવે છે. આવા ઘઉંને ધોયા વગર ખાવાથી તે દવાની હાનિકારક અસર થાય છે.

ઝેરીલી દવાઓનો વપરાશ નિરંતર થતો હોવાથી ભૂમિગત જળ, નદીઓ, ઝરાણા અને તળાવ પણ પ્રદૂષિત થઈ રહ્યાં છે. શ્રીમતી મેનકા ગાંધીએ એક સંમેલનમાં કહ્યું હતું કે, “ભારત એક એવો દેશ છે, જ્યાં લગભગ ૩૦ હજાર મૃત્યુ દર વર્ષે જંતુનાશક દવાઓના સારા પાણીમાં મિશ્રણને કારણે થાય છે.”

ભારતમાં તપાસ કરવાની સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ ન હોવાથી ઝેરીલી દવાઓની અસરના સાચા આંકડા પ્રાપ્ત થતા નથી. મોટેભાગે સરકારી વિભાગોમાં

કોઈપણ સમસ્યાના સમાધાન માટેનો દષ્ટિકોણ ખૂબ સંકુચિત હોય છે. જંતુનાશક દવાઓ માટે જે વિભાગ છે, તેઓ એ નથી વિચારતા કે હાનિકારક જંતુઓના નિયંત્રણ માટે કોઈ અન્ય ઉપાય પણ છે. આ જ રીતે ઉર્વરક વિભાગ કેવળ ઉર્વરકોની વાત કરે છે. ભૂમિની ઉત્પાદકતા અને ક્ષમતાની વાત વિશે વિચારતા નથી. જરૂરિયાત એ છે કે આપણો દષ્ટિકોણ વિસ્તૃત અને દૂરંદેશી હોવો જોઈએ કે જેથી આપણે સમસ્યાના મૂળ કારણો ઉપર ધ્યાન આપી શકીએ અને તેના સમાધાનનો પ્રયત્ન કરી શકીએ.

જંતુનાશક દવાઓના વિકલ્પ રૂપે આપણે સેન્દ્રિય ખાતરનો વપરાશ વધારવો જોઈએ. જંતુનાશક દવાઓ અને રાસાયણિક ઉર્વરકોના ઉપયોગથી પેદા થયેલ પાકને કુદરત કીડી-મકોડા દ્વારા નષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, કે જેથી તે પરમાત્માના યુવરાજ એવા માનવને ખાવા માટે ઉપલબ્ધ ન થઈ શકે. સેન્દ્રિય ખાતરના ઉપયોગથી પાકેલ પાકમાં જંતુઓનું પ્રમાણ નહિવત્ હોય છે. એફ.એ.ઓ. દ્વારા આ વાત પ્રમાણિત થઈ ચૂકી છે. સેન્દ્રિય ખાતરના ઉપયોગ છતાં જંતુઓના સાધારણ પ્રકોપને લીધે લીમડાના તેલ અથવા ગોમૂત્ર અને લીમડામાંથી બનાવેલ જંતુનાશક દવાનો ઉપયોગ કરીને પાકને સુરક્ષિત રાખી શકાય છે. બાયોગેસનો ઉપયોગ ભંડારણ અને લોખંડની કોઠીઓમાં કરવામાં આવે છે. આમાં પણ જો બાયોગેસ લગાડી દેવામાં આવે તો અનાજ વર્ષ સુધી જંતુઓથી સુરક્ષિત રહેશે.

વિકાસ માટે આપણી આર્થિક વ્યવસ્થા નદીની જેમ હોવી જોઈએ. આ અર્થવ્યવસ્થામાં જે સાધનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તે સ્વતઃ (આપમેળે) જ ભરપાઈ થાય છે અર્થાત્ ખેતીમાં પશુશક્તિ અને સેન્દ્રિય ખાતરનો ઉપયોગ જ સર્વાધિક યોગ્ય છે. દેશી ગાયના ૧ કિલો છાણથી ૪૦ કિલો સેન્દ્રિય ખાતર બનાવવાની વિધિ બહાર પાડવામાં આવી છે. આ વિધિનો ઉપયોગ

બધા ખેડૂતોએ કરવો જોઈએ. આ પુસ્તકના પાનાઓમાં આ ખાતરને બનાવવાની રીત વાચકો સુધી પહોંચાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. અમેરિકાની વિશ્વવિખ્યાત સંસ્થા (વર્લ્ડ વોચ ઈન્સ્ટીટ્યુટ)એ એક રિપોર્ટમાં કહ્યું છે કે, “ખેતી પશુ આધારિત હોવી જોઈએ, તો જ ભૂમિની ઉર્વરતા ટકી રહેશે અને પર્ણવરણ પણ શુદ્ધ રહેશે.” □

એક વખત અન્યાય પ્રત્યે પોતાના શિષ્યોની પ્રતિક્રિયા જોવાની ઈચ્છાથી ભગવાન શિવે એક ખૂબ જ અન્યાયપૂર્ણ કાર્ય કર્યું. આ જોઈને બધા શિષ્યો સ્તબ્ધ થઈ ગયા, પરંતુ કોઈ બોલ્યું નહીં. એ સમયે એમના શિષ્યોમાં પરશુરામ પણ હતા. એમણે શિવજીને એમ ન કરવા માટે ખૂબ વિનમ્ર પ્રાર્થના કરી, પરંતુ શિવજી તો એમની અંતિમ પ્રતિક્રિયાની પરીક્ષા લેવા માગતા હતા. આથી પોતાના શિષ્યની કોઈ વાત ન સાંભળી અને પોતાના અન્યાયને પણ અંધ ન કર્યો. જ્યારે મનાવવા-સમજાવવાનો કોઈ પ્રભાવ ન પડ્યો, તો પરશુરામજી પોતાની ફરસી લઈને તેમની સામે ઊભા રહી ગયા અને તેમના પર હુમલો કર્યો. શિવજીના માથામાં ખૂબ ઘા પડ્યો. બધા શિષ્યો ગભરાઈ ગયા. તેઓ પરશુરામજીને ગુરુ પર હુમલો કરવા બદલ ગમેતેમ કહેવા લાગ્યા. આથી શિવજીએ બધાને સમજાવતાં કહ્યું- આ જે કાંઈ અન્યાયપૂર્ણ ક્રિયા મેં કરી છે તે બધી જ અન્યાય પ્રત્યે તમારી પ્રતિક્રિયા જોવા માટે કરવામાં આવી હતી. અન્યાય જોઈને પરશુરામજી સિવાય તમે બધા જ મૌન થઈ ગયા. અન્યાયની વિરુદ્ધ સંઘર્ષ કરવો એ દરેક ધર્મશીલ વ્યક્તિનું માનવોચિત્ કર્તવ્ય છે.

ઉપાસનાનો અર્થ છે - જાતને પ્રભુની જેડે જેડી દેવી. પછી ભલે તે સકામ ઉપાસનાથી હોય કે નિષ્કામથી. ઈષ્ટના સામીપ્ય માટે નહીં આપણા અભીષ્ટની યાચનાના નિમિત્તે પણ ભલે, પ્રભુ સાથે આપણો જે સંબંધ જોડાશે, તે જ આપણા માટે અમૂલ્ય ભંડાર બની જશે.

આપણા ઈષ્ટ પાસે, ભગવાન પાસે આપણી મનગમતી વસ્તુ માંગવામાં કશું ખરાબ નથી, એનાથી ઉપાસનાના નિયમોની અવગણના થતી નથી. ખરાબ હોય તો એ છે કે આપણી માંગેલી વસ્તુ એવી ન હોય, જેમાં જગતના કોઈ પણ પ્રાણી માટે અમંગલ કે અહિતની ભાવના હોય. બીજી વાત એ છે કે મનમાં પ્રભુ આપશે કે નહીં આપે એવો સંશય થોડી વાર માટે પણ ન આવે. કોઈપણ સંજોગોમાં વિશ્વાસ શિથિલ થવો જોઈએ નહીં. વિશ્વાસથી આપણી અંદર અદ્ભુત શાંતિ અને સહિષ્ણુતાનો સંચાર થશે. મન સર્વથા ઉદ્દેગરહિત અને શાંત થઈને એક અનિર્વચનીય આનંદથી ભરાઈ જશે.

આવી સ્થિતિમાં બેમાંથી એક વાત જરૂર બનશે કે કાં તો પ્રભુ આપણને આપણી ઈચ્છિત વસ્તુ આપી દેશે, કાં તો આપણા મનમાંથી એ વસ્તુને મેળવવાની ઈચ્છાને કાયમ માટે મિટાવીને શાંતિ આપશે. સાથે એનાથી અજાણતા એક મોટો લાભ એ થશે કે આપણે જેટલા મહિના, જેટલા દિવસ કે જેટલા કલાક પણ ભગવાનની પાસે બેઠા, કોઈપણ નિમિત્તે આપણે એમને આપણા હૃદયમાં વસાવ્યા, તે એટલી મૂલ્યવાન સંપત્તિ હસ્તગત થશે કે જેની સરખામણી આ સંસારના કોઈપણ પદાર્થ સાથે શક્ય નથી. જે હોય તે કોઈપણ કારણે આપણે પ્રભુ સાથે જોડાયા એ વાત સાચી છે.

પ્રભુનું સામર્થ્ય તો અનંત, અપરિસીમ છે. ભલે પ્રભુનો અમિત પ્રભાવ આપણી તાર્કિક બુદ્ધિમાં સ્થાન ન પામે. આપણે એની પર વિશ્વાસ ન કરી શકીએ, એ વાત જુદી છે. પણ એનાથી ભગવાનના સામ્રાજ્યનું અનંત વૈચિત્ર્ય મટતું નથી. જે સત્ય છે તે સત્ય રહેશે. એ આપણા પર આધાર રાખે છે કે આપણે એમને માનીએ, શોધીએ,

ઓળખીએ કે એમનાથી મોં ફેરવીને રહીએ. પરંતુ શાણપણ એમાં છે કે આપણે દુરાગ્રહ છોડીએ. જે પ્રભુના અસ્તિત્વમાં થોડોય વિશ્વાસ હોય તો એ પરમ કલ્યાણકારી સાધન છે કે પ્રભુ પર વિશ્વાસ વધુ દઢ કરીને એમનું સામીપ્ય આપણે કોઈપણ નિમિત્તે પામીએ એમાં લાભ જ છે.

ઉપાસનાના સમયે પરમ શુભ ભાવ રાખીને પરમાત્માની સાથે એકાકાર થનાર સાધક પ્રભુને જેટલો પ્રિય છે એટલો જ પ્રિય એમને તે સાધક પણ છે, જે એમની પાસે વિશ્વાસપૂર્વક કંઈક માંગે છે. ભગવાન માટે એ ક્યારેય સંભવ નથી કે પહેલાંનું સન્માન કરે અને બીજાની ઉપેક્ષા. એમના માટે બંનેય સરખા છે. હા ! એટલું જરૂર છે કે પહેલા પ્રભુની સ્નેહધારામાં વહીને પોતાની યાત્રા સમાપ્ત કરી પ્રભુના આનંદરસ સમુદ્રમાં ભળી જવા માટે કિનારાની અત્યંત નજીક પહોંચેલો એમનો પ્રૌઢ પુત્ર છે અને બીજો એમની સ્નેહભરી ગોદમાં રમનાર અબોધ બાળક છે, જે એમની પાસે માટીનું એક રમકડું માંગી રહ્યો છે.

એ સત્ય છે કે ભગવાનની સાથે સર્વથા નિષ્કામ સંબંધ જ ઉપાસનાનો પવિત્ર આદર્શ છે. ભગવાન પાસે કંઈ પણ માંગવું એ વાસ્તવમાં અજ્ઞાનતા જ છે. આપણે માટે જે કાંઈ જરૂરી છે. એ માગ્યા વિના જ આપતા રહે છે અને આપતા રહેશે. પરમ સ્નેહમયી માતાની જેમ આપણા માટે બધું પહેલેથી જ એ સુવ્યવસ્થિત કરી રાખે છે. એમની પાસે આપણે શું માંગીએ ? શું કામ માંગીએ ? એવી બુદ્ધિ પણ આપણામાં ક્યાં છે કે આપણે એ નિર્ણય કરી શકીએ કે આપણે શું કરવું જોઈએ ? અને શું નહીં ? પરંતુ જ્યારે આપણને અભાવની અનુભૂતિ થાય છે અને પ્રભુથી વિમુખ થઈ આપણે ભટકીએ છીએ, ત્યારે આ પરિસ્થિતિમાં જે પણ નિમિત્ત આપણને પ્રભુ સાથે જોડી શકે, એ અવશ્ય સ્વીકારી લેવું જોઈએ. આ સંતોના અનુભોદનવાળો મત છે કે ગમે તે રીતે પણ આપણો ઝુકાવ પ્રભુ તરફ જ થઈ જાય.

Disclaimer / Warning: All literary and artistic material on this website is copyright protected and constitutes an exclusive intellectual property of the owner of the website. Any attempt to infringe upon the owners copyrights or any other form of intellectual property rights over the work would be legally dealt with. Though any of the information (text, image, animation, audio and video) present on the website can be used for propagation with prior written consent.

ત્યારે ભારતમાં નારી ગરિમા સુપ્રતિષ્ઠિત હતી. તે વૈદિક સુવર્ણ યુગ હતો. જ્યારે સમગ્ર દેશમાં 'યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે, રમન્તે તત્ર દેવતા:'નો ભાવ ગુંજી રહ્યો હતો. એ વખતે સ્ત્રી નિર્માત્રી, અધિષ્ઠાત્રી હતી. સમાજે એની સ્વતંત્રતા પર પ્રશ્નાર્થ લગાવ્યો નહોતો, કારણ કે સામાજિક નેતૃત્વને એ તથ્યનો વિશ્વાસ હતો કે સ્ત્રીની સ્વતંત્રતા જ માનવને એની પરમ સ્વતંત્રતા 'મોક્ષ'નો સન્માર્ગ બતાવવામાં સક્ષમ છે. મહર્ષિ દેવલ આ સત્યના માત્ર હિમાયતી જ નહોતા, પરંતુ એમનું આચરણ પણ એને પ્રમાણિત કરતું હતું. એમણે એમની કન્યા સુવર્ચલાનું પોષણ અને શિક્ષણ આ સાંસ્કૃતિક ગરિમાને અનુરૂપ કર્યું હતું.

મનોયોગપૂર્વક અધ્યયન અને કઠોર તપે સુવર્ચલાને બ્રહ્મવાદિની બનાવી હતી. સુવર્ચલા રૂપાળી હતી. એના સૌન્દર્યની આભાથી સ્ત્રી-સૌન્દર્ય જાતે જ ચમકી ઊઠતું હતું, પણ આ બધાથી વધુ એ માનવીય ગુણોમાં અદ્વિતીય હતી. એની બુદ્ધિ આગળ પ્રતિભાશાળી મહર્ષિઓ પણ માથું નમાવતા હતા. તમામ શુભ લક્ષણોવાળી પોતાની કન્યા યુવાન થતાં જ મહર્ષિ દેવલ એના માટે યોગ્ય વરની શોધમાં ચિંતિત રહેવા લાગ્યા. એક દિવસ સવારે અગ્નિહોત્ર વિધિ પરવારી મહર્ષિએ પોતાની પુત્રી તરફ સ્નેહથી જોઈને પૂછ્યું, "બેટી ! હવે તુ વિવાહલાયક થઈ છું, તારે કેવો વર જોઈએ ?"

પિતાનો પ્રશ્ન સાંભળી સુવર્ચલાના હોઠ પર આછું સ્મિત ફરક્યું. પિતા તરફ જિજ્ઞાસુ દષ્ટિએ જોઈને કહેવા લાગી, "પિતાજી, શું બ્રહ્મવાદિની માટે પણ વિવાહ વગેરેનું કોઈ પ્રયોજન છે ?" મહર્ષિ પોતાની પુત્રીના તત્ત્વજ્ઞાનથી પરિચિત હતા. એમણે કહ્યું, "પુત્રી, કેટલાંક વિશેષ કર્મોનું અનુષ્ઠાન માત્ર કાર્યક્ષય માટે કરવું પડે છે." આ સાંભળી સુવર્ચલા વિચારમાં પડી અને એના મુખમાંથી માત્ર ચાર શબ્દો નીકળ્યા, "હા એ તો છે". એના આ કથનથી એવું લાગ્યું જાણે એણે બ્રહ્મનાં ચાર પદોની વ્યાખ્યા આ ચાર શબ્દોમાં કરી દીધી.

વાતાવરણમાં થોડી વાર સુધી ચૂપકીદી છવાઈ ગઈ. હવામાં મૌન વ્યાપી ગયું. પછી સન્નાટામાં એક મધુર ગુંજન થયું. સુવર્ચલા કહી રહી હતી, "પિતાજી, આપ મને એવા પતિને સોંપો, જે આંધળો હોય અને આંખવાળો પણ હોય." મહર્ષિ પુત્રીના આ અટપટાં વચનો સાંભળી ક્ષણવાર તો ચોંક્યા, પણ ફરી સહજ થઈ ગયા. કારણ કે એમને ખબર હતી કે એમની પુત્રી અસામાન્ય છે. એની વાતોમાં હંમેશાં કંઈક ગૂઢાર્થ હોય છે. આ અટપટા કથનમાં પણ કંઈક સાર જરૂર હશે. તો પણ એવી વ્યક્તિ મળશે ક્યાં? મહર્ષિએ પૂછ્યું. આપ એવું કરો કે મારી ઈચ્છાનુસાર મારા યોગ્ય બ્રહ્મવેત્તાઓને આમંત્રિત કરો. હું એમાંથી મારે યોગ્ય વરને જાતે જ પસંદ કરીશ.

"સુવર્ચલાનો સ્વયંવર" એ સમાચાર અનેક માણસોના અંતઃકરણને આંદોલિત કરવા પૂરતા હતા. દરેક દિશામાંથી બ્રાહ્મણોની લાઈન મહર્ષિના આશ્રમે ધસી આવવા લાગી. એમાંથી કેટલાકને ઉત્સુકતા હતી, તો કેટલાકને જિજ્ઞાસા, તો કેટલાક ખરેખર સુવર્ચલાના પાણિગ્રહણની આશા લઈને જ આવ્યા હતા. એમના મનમાં હતું કે સુવર્ચલા જેવી રૂપાળી અને વિદુષી પત્ની મેળવી ધન્ય બની જઈશું.

આવા ઉત્સુક બ્રાહ્મણોની સભામાં મહર્ષિ દેવલ પોતાની કન્યા સુવર્ચલાને સાથે લઈ આવ્યા. એમણે દરેકને પોતાની પુત્રીનો પરિચય કરાવ્યો અને ઘોષણા કરી કે ઉપસ્થિત બ્રાહ્મણ સમુદાયમાં મારી કન્યા જે કોઈને પસંદ કરશે એને હું જમાઈ તરીકે સ્વીકાર કરીશ.

ત્યારે મહર્ષિ દેવલની એ યશસ્વિની કન્યાએ તમામ બ્રહ્મવેત્તા બ્રાહ્મણોને સાદર પૂર્વક નમન કરી વિનમ્રતાપૂર્વક કહ્યું, 'યદાસ્તિ સમિતો વિપ્રો હયંધોઽનંધઃ સ મે વરઃ।' (આ બ્રાહ્મણ સભામાં મારો પતિ એ જ થઈ શકે જે આંધળો હોય અને આંધળો ન પણ હોય.)

બધાને આ શરત વિચિત્ર લાગી. તેઓ બધા એકબીજા સામું જોવા લાગ્યા. કેટલાકે તો એ પણ વિચાર્યું

કે મહર્ષિની રૂપાળી કન્યા ચોક્કસ વિક્ષિપ્ત છે. કેટલીય ગુસપુસ સભા વચ્ચે થવા લાગી કે વધુ પડતું અધ્યયન અને તપની કઠોરતાથી પણ ક્યારેક ક્યારેક માનસિક અસંતુલન થઈ જાય છે. સુવર્ચલા એનાથી પીડાય છે. કેટલાક વિદ્વાનોના અહંને સુવર્ચલાની આ વાત સાંભળી ભારે ઠેસ લાગી. એમણે વિચાર્યું કે આપણને મહર્ષિએ ચોક્કસ અપમાનિત કરવા માટે જ એ અહીં બોલાવ્યા છે.

કોઈએ કશું ન કહ્યું, કારણ કે બધા મહર્ષિ અને એમની પુત્રીની લોકપ્રતિષ્ઠાથી પરિચિત હતા. પરંતુ તે બધા મનમાં ને મનમાં એ પિતા-પુત્રીની નિંદા કરતાં પાછા ફર્યા. સુવર્ચલા શાંત ભાવે પોતાના રહેઠાણ પર ચાલી ગઈ. મહર્ષિને ભગવાન પર ભારે આસ્થા હતી. માટે એમનું મન હંમેશની જેમ શાંત રહ્યું. મહર્ષિ જાણતા હતા કે જ્યાં નિયતિનું વિધાન અટલ છે, ત્યાં તપસ્વીનો સંકલ્પ પણ અમોઘ હોય છે. જ્યારે એમની પુત્રીના મનમાં આ વિચિત્ર સંકલ્પ આવ્યો, તો સર્વસમર્થ ભગવાને એ પૂરો કરવો જ પડશે.

કેટલાક દિવસો સુધી બધું પૂર્વવત્ ચાલ્યું. એટલે સુધી કે મહર્ષિ પણ બ્રાહ્મણોના આગમનને ભૂલવા લાગ્યા. એક દિવસ એક તેજસ્વી યુવાન મહર્ષિને ત્યાં આવ્યો. એણે પોતાનો પરિચય આપતા કહ્યું, હું બ્રહ્મર્ષિ ઉદ્દાલકનો પુત્ર શ્વેતકેતુ છું. મારા મનમાં આપની પુત્રીને મળવાની અભિલાષા છે. હું ઈચ્છું છું કે આપની પુત્રી પણ પોતાનું સમાધાન મેળવે.

મહર્ષિ દેવલ શ્વેતકેતુના પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વથી પ્રભાવિત થયા વિના ન રહી શક્યા. એમના મનના એક ખૂણામાં શ્વેતકેતુ પ્રત્યે આદરભાવ જાગ્યો, પણ તેઓ પોતાની દૃઢપ્રતિજ્ઞા પુત્રીની સંકલ્પનિષ્ઠાથી પરિચિત હતા. એ યાદ કરી એમણે શ્વેતકેતુને કહ્યું, “વત્સ ! શું તું મારી પુત્રીની અટપટી શરતથી પરિચિત છું ? ” શ્વેતકેતુ હસ્યો અને બોલ્યો, “એમાં અટપટું શું છે ?”

શ્વેતકેતુના આ આત્મવિશ્વાસથી અભિભૂત મહર્ષિ એને સાથે લઈ સુવર્ચલાની પાસે ગયા. વિદૂષી સુવર્ચલાથી આ આગમનનું મંતવ્ય છૂપુ ન રહ્યું. તે રોજની જેમ હસી અને ખૂબ ગંભીર સ્વરે પૂછ્યું “દ્વિજશ્રેષ્ઠ ! આપ કોણ છો ?”

શ્વેતકેતુએ એવી જ ગંભીરતાથી કહ્યું, “દેવી ! આપે મને દ્વિજશ્રેષ્ઠ કહી સંબોધન કર્યું છે. પછી તું કોને પૂછી રહી છો ? સુવર્ચલા કહેવા લાગી “હું હૃદયગુફામાં શયન કરનાર મહાત્માને પૂછી રહી છું”.

શ્વેતકેતુએ સરળ ચિત્તે જવાબ આપ્યો, “ભામિની, તે તો કશું કહેશે નહીં, કારણ તે આત્મા નામ અને ગોત્રથી રહિત છે. જેને આપણે અહં (હું) કહીએ છીએ, એ હૃદયગુફામાં સ્થિત પરમાર્થ તત્ત્વ નથી.”

સુવર્ચલા બોલી, “બ્રહ્મર્ષિ ! તો પછી આપ વિવિધ પ્રકારના ક્રિયાકલાપવાળા ગૃહસ્થ ધર્મમાં પડવા કેમ ઈચ્છો છો ? કારણ કે એથી તો આપનું જ્ઞાન લુપ્ત થવાની સંભાવના છે.”

શ્વેતકેતુ એ જ પ્રમાણે સહજભાવે બોલ્યો, “દેવી ! શ્રેષ્ઠ પુરુષ જે જે આચરણ કરે છે, તે જ બીજા લોકો પણ કરે છે. પછી બ્રહ્મવેત્તાઓ માટે સંચિત પ્રારબ્ધનો ક્ષય કરવો અનિવાર્ય છે. બસ હું પણ પોતાના કર્મશ્રય માટે ગૃહસ્થ ધર્મ સ્વીકારવા ઈચ્છું છું.”

યુદ્ધભૂમિમાં રાવણનું મૃત શરીર પડ્યું હતું. એમાં હજારો છિદ્ર હતાં અને એ બધામાંથી લોહી પહી રહ્યું હતું.

અન્ય સેનાપતિઓ સાથે લક્ષ્મણ પણ એ બેવા પહોંચ્યા.

લક્ષ્મણે મૃત શરીરમાં છિદ્ર બેયાં તો નવાઈ લાગી. રામને પૂછ્યું, દેવ ! આપે તો એક જ બાણથી આનો પદ કર્યો હતો. પછી હજાર છિદ્ર કઈ રીતે ?

રામે ગંભીરતાથી કહ્યું, “મેં તો એક જ બાણ માર્યું હતું. આ હજાર છિદ્ર તો એનાં પોતાના અસંયમજન્ય પાપકર્મનું કારણ છે, જે અતે ફૂટ્યા અને પહી રહ્યાં છે.” મહાપંકિત રાવણની દુર્ગતિનું કારણ સમજાવે સૌએ આ રહસ્ય બણ્યું કે સંયમની ઉપેક્ષાથી થયેલા જર્જર જીવન માટે એક જ પ્રહાર પૂરતો છે.

પોતાના પ્રશ્નોના સટીક જવાબો સાંભળી સુવર્ચલાએ જાણી લીધું કે એ જેની સાથે વાત કરી રહી છે તે સામાન્ય બ્રાહ્મણ નથી, પરંતુ બ્રહ્મવિદ્ છે. તો પણ એને પોતાની શરતનું ભાન હતું. તે હર હાલતમાં દૃઢપ્રતિજ્ઞા

અને સંકલ્પનિષ્ઠ હતી. પોતાની એ સંકલ્પનિષ્ઠાને યાદ કરી એણે શ્વેતકેતુને પૂછ્યું, “હે ઋષિકુમાર! શું આપ મારી પ્રતિજ્ઞાથી પરિચિત છો ?”

‘સોડહં ભદ્રે સમાગતઃ ।’ (ભદ્રે હું એ જ છું જેને તું ઈચ્છે છે, હું તારા માટે જ આવ્યો છું.)

શ્વેતકેતુના આ વચન છતાં સુવર્યલાની આંખોમાં જિજ્ઞાસા હતી. જેનું સમાધાન કરતાં શ્વેતકેતુએ કહ્યું, “હું અંધ છું, કારણ કે હું મારા મનમાં મને હંમેશાં એવો જ માનું છું, તો પણ હું સંદેહરહિત છું, માટે હું અંધ નથી.”

પોતાની વાતની સાબિતી માટે શ્વેતકેતુએ કહ્યું, “જે પરમાત્માની શક્તિથી જીવાત્મા બધુ જુએ છે, ગ્રહણ કરે છે, સ્પર્શ વગેરે કરે છે, તે પરમાત્મા જ ચક્ષુ કહેવાય છે. જે આ ચક્ષુ વિનાનો છે એટલે કે પરમાત્માને જાણતો નથી તે પ્રાણીઓમાં આંધળો છે. હું જાણું છું માટે હું આંધળો નથી. પરંતુ એ અર્થમાં હું જરૂર આંધળો છું કે જગત જે આંખોથી જુએ છે, જે કાનથી સાંભળે છે, જે ચામડીથી સ્પર્શ કરે છે, જે નાકથી સૂંઘે છે, જે જીભથી રસ ગ્રહણ કરે છે અને જે લોકિક આંખથી બધો વર્તાવ કરે છે, એની સાથે મારે કોઈ સંબંધ નથી. અર્થાત્ સાંસારિક પાપયુક્ત વ્યવહાર સાથે મારે કોઈ સંબંધ નથી માટે હું આંધળો છું. સાથોસાથ તારું ભરણપોષણ કરવામાં સમર્થ છું. માટે તમે મને પસંદ કરો.”

શ્વેતકેતુની આ વાતોથી સંતોષ પામી સુવર્યલા બોલી, “મનસાસિ વૃત્તો વિદ્વાન, શેષકર્તા પિતા મમ” અર્થાત્ વિદ્વાન ! મનથી મેં તમને પસંદ કર્યાં. બાકીનું વૈવાહિક કર્મ કરનાર મારા પિતા છે. હવે આપ મને એમની પાસે માંગી લો. “એબ્ય વેદ વિધિક્ષમઃ” એટલે કે આ જ વેદમર્યાદા છે.

પુત્રીના આ વચનથી મહર્ષિ દેવલને નવજીવન મળ્યું. તેઓ તો પહેલેથી જ શ્વેતકેતુના વ્યક્તિત્વથી પ્રભાવિત હતા. એમણે પ્રસન્નતાપૂર્વક સુવર્યલા અને શ્વેતકેતુનો વિવાહ કરાવી આપ્યો.

વિવાહ પછી શ્વેતકેતુએ સુવર્યલાને કહ્યું, “શોભના ! વેદોમાં જે શુભકાર્યોનું વિધાન છે, મારી સાથે રહી તમે એ સર્વનું યથોચિત અનુષ્ઠાન કરો અને યથાર્થ રૂપે મારી સહધર્મિણી બનો. આપણે બંને મમતા-અહંકાર વગેરેથી

રહિત થઈને લોક-વ્યવહારની સિદ્ધિ અને આત્મકલ્યાણ માટે કર્તવ્ય-કર્મોનું અનુષ્ઠાન કરીશું.” શ્વેતકેતુના આ કથન સાથે સુવર્યલાએ સ્ત્રી-જીવનની મર્યાદાને સંસારમાં પોતાના જીવન દ્વારા સુપ્રતિષ્ઠિત કરવા માટે ઋષિ શ્વેતકેતુ સાથે ગૃહસ્થ જીવન માટે પગલાં ભર્યાં.

એથેસ સ્થિત વેદાંત કેન્દ્ર અમેરિકામાં એ દિવસોમાં ગીતાના એ શ્લોકોની વ્યાખ્યા સ્વામી વિવેકાનંદ કરી રહ્યા હતા. જેમાં મનની એ કુટેવની વિવેચના કરવામાં આવી , જેમાં કહેવાયું છે કે તે ન ઈચ્છે તો પણ કુમાર્ગે ચાલ્યું જાય છે અને ભાણસને પતનની ખાઈમાં નાંખી દે છે.

ભાષણ ખૂબ સાર્થક અને હૃદયંગમ હતું. મંત્રમુગ્ધ શ્રોતાગણ શરૂથી અંત સુધી સાંભળતા રહ્યા. પૂરું થતાં વિદાય થયાં પણ લાગ્યું કે કોઈએ એમના હૃદયને હચમચાવી નાંખ્યું છે.

બધા જતા રહ્યા. વિવેકાનંદ પણ ચાંદની રાતે પોતાના નિવાસસ્થળે પગપાળા જઈ રહ્યા હતા. એક અસામાન્ય સુંદરી એમની પાછળ પાછળ ચાલી રહી હતી. વિવેકાનંદ એથી વિચલિત ન થયા. સમય જોઈને એ સુંદરીએ પ્રણય નિવેદન કર્યું. એમણે ચુપતીજો હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું, “મા ! તમે કેવાં કલ્યાણકારી છો. લાગે છે કે મા શારદામણિ જેવાં લાઠ લડાવવા અહીં આવ્યાં છો. કેટલા મહાન છો તમે !”

એક ઈર્ષ્યાળુ પાદરીએ ષડયંત્ર રચી વિવેકાનંદને બદનામ કરવા એને મોકલી હતી, પણ વિવેકાનંદે હાથ પકડતાં જ એને લાગ્યું કે કોઈ દેવતા એના પર અમૃત વરસાવી રહ્યાં છે. પાછા ફરતા એણે એટલું જ કહ્યું, “દેવતા તમને પાડવા આવી હતી, પણ તમે મને આકાશ સુધી ઠંઠાવી લીધી.” વિદારની જગ્યાએ એનું માતૃત્વ ઈદય થઈ ગયું હતું.

તાણ આધુનિક યુગનો અભિશાપ છે. તાણ એ જીવન પદ્ધતિનું એક અભિન્ન અંગ બનતી જાય છે. એની પ્રકૃતિ એર જેવી છે. એ ઊંધઈની જેમ અંદરથી શરીર અને મનને ખોખલું કરે છે. તાણના અનેક કારણ અને પ્રકાર હોઈ શકે, પરંતુ તેનું મુખ્ય કારણ છે - પરમાત્મા પર અવિશ્વાસ તથા મન:સ્થિતિ અને પરિસ્થિતિ વચ્ચે સાંમજસ્ય ન હોવું. શરીર અને મન પર એનું એટલું દબાણ થાય છે કે હોર્મોન અને જેવે રસાયણોના સંતુલનના ટુકડે-ટુકડા થઈ જાય છે. પરિણામે શારીરિક સ્વાસ્થ્ય અને માનસિક સુખ-સંતુલન ધીરે ધીરે ક્ષય પામે છે અને જીવન જાતજાતના શારીરિક અને માનસિક રોગોથી ઘેરાઈને નારકીય યંત્રણા અને સંતાપથી ભરાવા લાગે છે.

‘ઈનસાઈકલોપીડીયા ઓફ અમેરિકાના’ મુજબ સૌ પહેલાં હેંસ સેલીએ તાણ (Stress) શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો. બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન આ શબ્દ સારા એવા ચલાણમાં આવ્યો. સેલી મુજબ તાણ મન:સ્થિતિ અને પરિસ્થિતિના અસંતુલનથી જાગેલો એક આવેગ છે. એની દાહક ક્ષમતા અપ્રત્યક્ષ અને ખૂબ ખતરનાક હોય છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન વિષમ પરિસ્થિતિમાં એનું ભયંકર પરિણામ વ્યાપક રીતે દેખાયું અને આ વિષય વૈજ્ઞાનિક શોધનોબની ગયો.

બે અમેરિકન મનોચિકિત્સક થોમસે એચ. હોલેમસ અને રિચર્ડ રોડેએ તાણ વિષય પર વ્યાપક શોધ-સંશોધન કર્યું. એમને જાણાયું કે વ્યક્તિગત જીવનની અવસ્થા તથા વિસંગતિઓને લીધે ૫૩% ગંભીર તાણ ઉત્પન્ન થાય છે. એમાં વિવિધ તાણના માપનો ‘સ્કેલ’ પણ નક્કી કર્યો. જે અનુસાર છુટાછેડાથી ૬૩%, મિત્ર કે સંબંધીના મૃત્યુથી ૩૬%, બેરોજગારીથી ૫૬% તાણ જન્મે છે. એમના મતાનુસાર તાણની ગંભીરતામાં વ્યક્તિ માનસિક સંતુલન ખોઈ બેસે છે અને જે મનોબળ દુર્બળ હોય તો આત્મહત્યા જેવા ઘાતક દુષ્કૃત્ય પણ કરી નાંખે છે. નવીનતમ રિપોર્ટથી જાણવા મળ્યું છે કે ઉચ્છૃંખલ વાસના પણ તાણને જન્મ આપે છે અને આ સમસ્યા પશ્ચિમના વિકસિત દેશોમાં વધુ ગંભીર છે. પશ્ચિમી દેશોમાં ૫૫ % થી ૮૦% લોકો

તાણજન્ય રોગોથી પીડિત છે અને આ વિષમ સ્થિતિ મહામારીનું રૂપ લઈ રહી છે. આને આધુનિક વિજ્ઞાનના વરદાન સાથે ઉપજેલો અભિશાપ કહીએ તો ખોટું નથી.

આજે પશ્ચિમી દેશોની ભોગી સંસ્કૃતિની આંધીથી વિશ્વનો એકેય ખૂણો બાકી નથી. આપણો દેશ એમાંથી બચ્યો નથી. એના પ્રભાવે વ્યક્તિને ખૂબ મહત્વાકાંક્ષી બનાવી છે અને પોતાની ઊંચીઊંચી આકાંક્ષાઓને પૂરી કરવા કેટલીયે સ્પર્ધાઓમાંથી પસાર થવું પડે છે. એમાં થોડી પણ અસફળતા નકારાત્મક વિચાર અને તાણને પેદા કરે છે. આ રીતે અપ્રાકૃતિક આહાર-વિહાર અને અતિ ઔપચારિક આચાર-વ્યવહાર પણ તાણ પેદા કરે છે. સાથેસાથે ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, સંદેહ, દંભ જેવા મનોવિકારો તાણનાં બીજા મહત્વનાં કારણો છે. આ રીતે આજે કહેવાતા વિકાસની ભાગતી ળિદગીમાં તાણ જીવનનું અનિવાર્ય ઘટક બની ગઈ છે અને જીવન પ્રગતિની આંધળી દોડમાં સુધરવાને બદલે વધુ બગડી રહ્યું છે.

આ તાણરૂપી અભિશાપ કઈ રીતે મન અને મગજની સૂક્ષ્મ રચનાને પ્રભાવિત કરી ગંભીર અને અસાધ્ય રોગોનું કારણ બને છે, એનું પોતાનું વિજ્ઞાન છે, જેના પર શોધકો ગંભીર સંશોધનો કરી રહ્યાં છે. હેંસ સેલી અનુસાર તાણની પ્રક્રિયાને ત્રણ અવસ્થાઓમાં સમજવી શકાય. પહેલી અવસ્થામાં એડ્રીનલ કાર્ટેક્ષમાં તાણની સૂચનાનું સંપ્રેષણ થાય છે. બીજી અવસ્થામાં લિંકેટિક તંત્રની સક્રિયતા દ્વારા શરીરમાં ઉત્પન્ન થતી આ અપ્રિય સ્થિતિ પ્રત્યે સંઘર્ષ જામે છે. એમાં પ્રતિરક્ષા પ્રણાલી હેઠળ આવનારા ધાર્મસ કે સ્પૂલીન મુખ્ય કાર્ય કરે છે. ત્રીજી અવસ્થામાં તાણની અધિકતા આખા મનોકાષિક તંત્રને પોતાના નિયંત્રણમાં લઈ લે છે. આથી શરીર કે મનમાં થાક તથા ઘેરી ઉદાસીનાં લક્ષણ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

કર્ટસીને સેરિબ્રલ કાર્ટેક્ષમાં ત્રણ પ્રકારના મગજના ખંડોનું વર્ણન કર્યું છે, મેન્ટલ બ્રેઈન, સોમેટિક બ્રેઈન અને વિસરલ બ્રેઈન. સોમેટિક બ્રેઈન માંસપેશિઓને તથા વિસરલ બ્રેઈન “ઓટોનોમિક નર્વસ સિસ્ટમ”ને નિયંત્રિત

કરે છે. મેન્ટલ બ્રેઈન ફટલ લોબથી ચાલિત થઈને તમામ વિચારો અને ચેતના તંત્રને નિયમિત અને સંચાલિત કરે છે. સામાન્ય રીતે આ ત્રણેય મગજના ખંડોનો પરસ્પર આંતરસંબંધ સારો રહે છે. તાણ એમની વચ્ચે અસંતુલન પેદા કરે છે અને ત્યાંથી જ મનોકાયિક રોગો (Psycho-somatic Disorder) ની શરૂઆત થાય છે.

આ સંદર્ભમાં તાણને ચાર અવસ્થાઓમાં વિભાજિત કરવામાં આવી છે. સાઈકિક ફેજ, સાઈકોસોમેટિક ફેજ, સોમેટિક ફેજ તથા ઓર્ગેનિક ફેજ. સાઈકિક ફેજમાં વ્યક્તિ માનસિક રીતે પરેશાન રહે છે તથા આ દરમિયાન કેન્દ્રીય તંત્રિકા તંત્ર ખૂબ ક્રિયાશીલ થઈ ઊઠે છે. લોહીમાં એસિટીલ કોલાઈનની માત્રા વધી જાય છે. આ રસાયણ દરેક સ્તનધારીઓના મગજમાં જોવા મળે છે. એની અધિકતમ માત્રા મગજના કોર્ટેક્સ નાભિકમાં તથા ન્યૂનતમ સેરીવિલમમાં હોય છે. મગજની ક્રિયાઓના આધારે એમાં ચઢાવ-ઉતાર આવતો રહે છે. તાણ સૌ પહેલાં મગજ પર દબાણ કરે છે અને એસિટલ કોલાઈનનો સ્ત્રાવ વધી જાય છે. એનાથી ઉદ્વિગ્નતા, અતિ ઉન્સાહ, ચિંતા અને અનિદ્રા જેવા વિકારો જન્મે છે. આ અવસ્થા કેટલાક દિવસોથી માંડીને મહિનાઓ સુધી ચાલે છે. જો આ સ્થિતિ વધુ લંબાય તો એ સાઈકોસોમેટિક અવસ્થામાં પરિણમે છે. આ દશામાં હાઈપરટેન્શન, કંપારી તથા હૃદયની ધડકન વધી જાય છે.

સોમેટિક ફેજમાં કેટાકોલામાઈસનો સ્ત્રાવ વધારે થાય છે. કેટાકોલામાઈસમાં ત્રણ હોર્મોન આવે છે, નાર એન્ડ્રોનેલીન, એન્ડ્રોનેલીન તથા ડોપામીન. ત્રણથી આ હોર્મોનના સ્તરમાં વધારો થાય છે. નશાનો પ્રયોગ પણ એની માત્રાને વધારે છે. તાણનો પ્રભાવ મનુષ્યમાં જ નહીં પશુઓમાં પણ જોવા મળ્યો છે. તાણથી પ્રભાવિત પશુઓના મૂત્ર પરીક્ષણમાં એન્ડ્રોનેલીનની માત્રા દર મિનિટે ૨ થી ૩ નાનોગ્રામ તથા નારએન્ડ્રોનેલીન દર મિનિટે ૬ થી ૧૦ નાનોગ્રામ જોવા મળે છે. શરદી, ગરમી, દરદ વગેરેથી થતી તાણમાં નારએન્ડ્રોનેલીનનો સ્ત્રાવ વધી જાય છે. એનાથી પેશાબ કરતાં બળતરા થાય છે. ઓર્ગેનિક ફેજ તાણની આગળની અવસ્થા છે. એમાં તાણ શરીરની પ્રતિરોધી ક્ષમતા પર ઘણી ખરાબ અસર પાડે છે. આ અવસ્થામાં તાણ ડાયાબિટીસ, અસ્થમા તેમજ કોરોનેરી રોગનું રૂપ ધારણ કરે

છે. આ દરમિયાન ડોપામીન વધવાથી વ્યવહારમાં પણ ગરબડ જોવા મળી છે.

આ સિવાય પણ ઘણાં એવા હોર્મોન છે જે તાણ સાથે સીધો સંબંધ રાખે છે. સિરોટીનિન મગજની ત્રણ ક્રિયાઓને સંચાલિત કરે છે. નિદ્રા, અનુભવ અને તાપમાન. તાણથી એનો સ્તર વધી જાય છે. પરિણામે અનિદ્રા, ભૂખ ઓછી લાગવી તથા શરીરનું ઉષ્ણતામાન વધી જવાની સમસ્યાઓ ઊભી થાય છે. હિસ્ટામીન શારીરિક વિકાસ તથા પ્રજનનમાં મુખ્ય ભૂમિકા નિભાવે છે. વધુ પડતી તાણ એમાં પણ વ્યતિક્રમ નાંખે છે. તાણ મુખ્યત્વે કાન તથા આંખો દ્વારા મગજના સેરિબ્રલ કોર્ટેક્સ સુધી પહોંચે છે તથા ત્યાંથી આખા શરીરમાં ફેલાય છે. પેપ્ટિક અલ્સર, ગાંઠ, હાર્ટએટેક, મધુમેહ વગેરે બીમારીઓ એનું જ દુષ્પરિણામ છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં યુદ્ધથી પ્રભાવિત ક્ષેત્રોમાં પેપ્ટિક અલ્સર તથા હાઈપરટેન્શન વધુ જાણાયા હતા. આ સ્થિતિ પૂર, ભૂકંપ તથા અન્ય પ્રાકૃતિક પ્રકોપોથી પ્રભાવિત પ્રદેશોમાં પણ જોવા મળી છે. એના મૂળમાં તાણને જ જવાબદાર માનવામાં આવે છે.

આવા પ્રકારની આપત્ પરિસ્થિતિઓમાં તાણની અપરિહાર્યતા પોતાની જગાએ છે, પરંતુ જીવનની સામાન્ય સ્થિતિમાં પણ તાણને સંપૂર્ણપણે બહારની પરિસ્થિતિઓની ઊપજ માનવી એ તાણના ઉપચારના રહસ્યથી વંચિત રહેવા જેવું છે. કારણ કે તાણ પરિસ્થિતિઓથી વધુ મન:સ્થિતિ પર આધારિત હોય છે.

તાણને બાહ્ય પરિસ્થિતિની ઊપજ માનવાને કારણે જ આપણે ઘણું કરીને એના ઉપચાર માટે દવાઓ પર આધાર રાખવાની ભૂલ કરીએ છીએ, જ્યારે કોઈપણ દવા તાણથી જન્મેલી બીમારીને સારી કરવામાં સફળ થતી નથી. તાણથી ન્યૂરાન કે હોર્મોન તંત્ર (ન્યુરોહ્યુમરલ સિસ્ટમ) ખરાબ રીતે પ્રભાવિત થાય છે. તાણના ઉપચાર માટે લીધેલી દવા, હોર્મોનની વધુ માત્રાને તો નિયંત્રિત કરી લે છે, પરંતુ ગ્રંથિ પૂર્વવત જ બની રહે છે અને દવાનો પ્રભાવ ગ્રંથિ સુધી પહોંચી શકતો નથી. દવાની અસર ઓછી થતાં જ ગ્રંથિઓ ફરીથી હોર્મોનનો વધુ ને વધુ સ્ત્રાવ કરવા લાગે છે તથા રોગીની સ્થિતિ એથીયે વધુ ચિંતાજનક બને છે. આથી તાણનો ઉપચાર માત્ર ચિકિત્સીય દવાઓ દ્વારા શક્ય નથી.

એને માટે રોગીએ જાતે પોતાના ચિકિત્સક બનવું પડશે. ત્યારે જ એનો પ્રભાવી ઉપચાર થઈ શકશે અને એને માટે જરૂરી છે, પ્રાકૃતિક આહાર અને નિયમિત દિનચર્યા, સદ્ચિંતન અને ઉદાત્ત ભાવનાઓ. એને અપનાવીને વ્યક્તિ તાણજન્ય જેરીલી પરિસ્થિતિને ધીમે ધીમે દૂર કરી સુખ-શાંતિભરી સ્વર્ગીય પરિસ્થિતિઓનું નિર્માણ કરી શકે છે.

આ સંદર્ભમાં કેટલીક આધારભૂત વાતો પર ધ્યાન આપવું જરૂરી છે. દરેક વ્યક્તિ પોતાના વિચારો કે ભાવનાઓમાં જીવે છે. એની પોતાની ભલાઈ કે બુરાઈ હોય છે, એ વાતનું હંમેશાં ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે ક્યાંક આપણી વાતો અને વ્યવહારથી એની લાગણીઓ તો ઘવાતી નથી ને? વિચારોને ચોંટ તો પહોંચતી નથી ને ! જો એમ થાય તો વાતાવરણ તાણની કડવાશથી ભરાઈ ઊઠશે અને વ્યક્તિ તાણગ્રસ્ત બની જશે. માટે આપણો વ્યવહાર એવો હોય કે જે કોઈના મર્મબિંદુને સ્પર્શે નહીં. બુરાઈને સાર્વજનિક કરવાનું તાત્પર્ય છે, કાદવ ઉછાળવો. બુરાઈને રોકવા માટે વ્યક્તિને એકાંતમાં પ્રેમપૂર્વક સમજાવવી જોઈએ. એમાં જ એનું સમાધાન છે. ક્યાંય પણ વ્યક્તિગત રીતે પ્રતિષ્ઠાનો પ્રશ્ન બનાવીને મૂંઝાવું એ બુદ્ધિની વાત નથી. પરિસ્થિતિઓ પોતાની જગાએ છે અને વ્યક્તિ પોતાની જગાએ પરિસ્થિતિઓ સાથે તાલમેળ અને સામંજસ્ય મેળવીને આગળ વધવામાં જ સમજદારી છે. પરિસ્થિતિ સાથે તાલમેળ ન મેળવી શકાય. પરિસ્થિતિ જ તાણને જન્મ આપે છે. માટે એનાથી નાસવું નહીં, પણ વિવેકપૂર્ણ સમાધાન જ એનું એકમાત્ર નિદાન છે.

આ સંદર્ભમાં વ્યક્તિનું દૃઢ મનોબળ અને હકારાત્મક મનોભૂમિ પોતાની નિર્ણાયક ભૂમિકા નિભાવે છે. મનોવેજ્ઞાનિકોના મતાનુસાર દૃઢ મનોબળવાળી વ્યક્તિ પર તાણનો પ્રભાવ વધુ હોતો નથી. 'સ્ટ્રેસ એન્ડ ઈટ્સ મેનેજમેન્ટ બાય યોગ'નામના સુવિખ્યાત ગ્રંથમાં કે.એન.ઉદુપ્પા તાણમુક્તિ માટે વિધેયાત્મક વિચારોને અપનાવવા પર ભાર મૂકે છે. એ એના માટે અનેક પ્રકારની યોગિક ક્રિયાઓનો ઉકેલ પણ આપે છે. ઉદુપ્પા ઈશ્વર પરની આસ્થાને તાણમુક્તિનો સર્વશ્રેષ્ઠ અને અસરકારક ઉપચાર માને છે. એમનું કહેવું છે કે ઈશ્વર પર વિશ્વાસ રાખનારને તાણ સ્પર્શતી નથી.

એ સાચું છે કે ઈશ્વર પર આસ્થા અને વિશ્વાસનો માર્ગ તાણના તપતા મરુસ્થળથી દૂર શાંતિના પ્રશાંત સમુદ્રની તરફ લઈ જાય છે. ઈશ્વરનિષ્ઠ વ્યક્તિ અતિ વિષમ પરિસ્થિતિમાં પણ તાણરૂપી વ્યાધિને પાસે ફરકવા દેતી નથી. કબીરદાસ ખરાબ આર્થિક સ્થિતિમાં પણ પોતાની ફકીરી શાનમાં મસ્ત રહેતા હતા. મીરાંબાઈ અનેક લાંછનો અને અત્યાચારો છતાં પોતાના કૃષ્ણમાં જ લીન રહેતાં હતાં. ધોર કોટ્ટુંબિક ઝઘડાની વચ્ચે પણ તુકારામની મસ્તીમાં કોઈ ઊણપ આવતી નહોતી. કોસ પર ચઢનાર ઈશુ, જેરનો પ્યાલો પીનાર સોક્રેટિસને પરમાત્મા પર અગાધ અને પ્રગાઢ વિશ્વાસ હતો. એમને તાણ સ્પર્શી પણ શકી ન હતી. વસ્તુતઃ દાહક અને દગ્ધ તાણ ઈશ્વરના પ્રેમરૂપી શીતલ જળનો સ્પર્શ થતાં જ વરાળ થઈને ઊડી જાય છે. આથી વ્યક્તિએ નિત્ય આત્મબોધ અને તત્ત્વબોધનું ચિંતન તથા ભગવદ્ભજન કરવું જોઈએ. શિથિલીકરણ અને પ્રાણાયામ જેવી સરળ યોગિક ક્રિયાઓનું પણ અનુસરણ કરવામાં આવે છે. આ ઉપાયોથી મનને શાંત કરી તાણથી મુક્ત થવું શક્ય છે. આથી જ ઈશ્વર પ્રત્યે સમર્પિત ભાવથી જીવેલું આસ્થા અને શ્રદ્ધાપૂર્ણ જીવન અને સામંજસ્યપૂર્ણ વ્યવહાર જ તાણરૂપી મહાવ્યાધિના ઉપચારનો એકમાત્ર પ્રભાવશાળી ઉપાય છે.

મહેન્દ્ર સરકાર કસકતાના બણીતા દાક્ટર હતા. એક દિવસ તેઓ રામકૃષ્ણ પરમહંસને મળવા ગયા. પરમહંસજી બગીચામાં કંઈક કામ કરી રહ્યા હતા. સરકારે એમને માળી સમજ્યા અને કહ્યું “ચોડાં સારાં ફૂલ તોડી આપ, પરમહંસજીનાં ચરણોમાં ચઠાવવા છે.”

માળીએ એમને સારાં ફૂલ આપ્યાં અને પાછળ પાછળ તે પણ ચાલવા લાગ્યો. બંને પોતાના આસન પર બેઠા તો દાક્ટરને એ જોઈને આશ્ચર્ય ચંચુકે માળી જ પરમહંસ હતા. એમણે કામા માગી તો પરમહંસજીએ એટલું જ કહ્યું, “માળી હોવું કોઈ સજ્જની વાત ચોડી છે.”

જેટલી ઝડપથી રોગ-નિવારક દવાઓની શોધ થાય છે, એટલી જ ઝડપથી મનુષ્ય રોગોના સંક્રમમાં સપડાય છે. એમાં કેટલાક રોગ તો એવા પણ છે, જેનો હજી સુધી કોઈ નિશ્ચિત ઉપાય શોધી શકાયો નથી. કેન્સર પણ એક એવો જ રોગ છે. રાસાયણિક દવાઓથી ક્રીમોથેરપી, વિકિરણથી રેડિઓથેરપી, હોર્મોન થેરપી, શલ્ય તથા ઈમ્યૂનોથેરપી જેવી આધુનિક ચિકિત્સા પ્રણાલીઓ પછી પણ કેન્સરથી મરનારની સંખ્યામાં સતત વધારો થતો રહે છે.

વિશ્વ સ્વાસ્થ્ય સંગઠનની નવીનતમ શોધ રિપોર્ટ મુજબ સન ૨૦૦૦થી આખી દુનિયામાં દર વર્ષે ૮૦ લાખ મૃત્યુ કેન્સરના કારણે થશે. એમાં ૨૧૩ મૃત્યુ માત્ર વિકસિત દેશોમાં હશે. જ્યાં કેન્સરનો પ્રતિકાર કરવાના સંસાધનો ખૂબ ઓછાં છે. વિકસિત દેશોમાં વ્યાપ્ત જીવલેણ રોગોમાં કેન્સરનું સ્થાન ચોથું છે અને ૬૪ મૃત્યુનું કારણ છે. ભારતમાં મૃત્યુનાં દસ મુખ્ય કારણોમાં કેન્સર એક મુખ્ય કારણ છે. અહીં એક લાખ લોકોમાંથી ૭૦ લોકોમાં કેન્સરનો પ્રકોપ દેખાયો છે અને દર આઠમાંથી એકને કેન્સર હોવાની સંભાવના છે. દર વર્ષે કેન્સરના પાંચ લાખ નવા દર્દીઓ થાય છે.

કેન્સર શું છે? શરીરના દરેક અંગમાં કોશિકાઓનો એક સમૂહ હોય છે. સ્વસ્થ કોશિકાઓ એક નિયમિત ક્રમથી વિભાજિત થાય છે. નવી કોશિકાઓ નાશ પામેલી કોશિકાઓના સ્થાને કામ કરવા લાગે છે. પણ જો કોઈ કારણથી આ કોશિકાઓનું વિભાજન ઝડપથી અને અનિયમિત થઈ જાય, તો જરૂર કરતાં વધુ નવી કોશિકાઓ બનવા લાગે છે. આ નવી કોશિકાઓ સંપૂર્ણ હોતી નથી. એમાં એ અંગ વિશેષના કામકાજની ક્ષમતા પણ હોતી નથી. આ અનિયમિત પ્રક્રિયાનું પરિણામ જ કેન્સર છે. નવી અસંપૂર્ણ અને અવિકસિત કોશિકાઓ ઝડપથી વિભાજિત થતી રહે છે અને ધીરે ધીરે એ અંગ વિશેષના ક્રિયાકલાપમાં મુશ્કેલી પડવા લાગે છે. જે એ લોહીનું કેન્સર હોય તો નવી કોશિકાઓ હોવા છતાં એનીમિયા થવા લાગે છે. જે નક્કર અંગ હોય તો એમાં ગાંઠ પડે છે, જે વધતી રહે

છે. આ પ્રક્રિયા ફક્ત એ અંગ વિશેષમાં સીમિત રહે તો એ ગાંઠને બીનાઈન ટ્યૂમર કહે છે. જે આ કોશિકાઓ લોહી અને કફ દ્વારા શરીરના બીજા ભાગોમાં કેન્સર ફેલાવી દે છે, તો એને મેટાસ્ટેસિસ કહે છે. આ રીતે કેન્સર ખતરનાક હોય છે અને એનો ઉપાય પણ મુશ્કેલ હોય છે.

કેન્સર એક બિનચેપી રોગ છે. આ કોઈ વારસાગત બીમારી પણ નથી. તો પણ ક્યારેક ક્યારેક કેટલાક પરિવારોમાં આ રોગ એકથી વધારે સભ્યોને પોતાની ઝપટમાં લઈ લે છે. જેમ કે એક પરિવારમાં કોઈ એકને સ્તન કેન્સર થવાની સ્થિતિમાં બીજી સ્ત્રીઓમાં પણ તે થવાની સંભાવના દસ ગણી વધી જાય છે. કેન્સર કોઈ પણ ઉંમરમાં, કોઈ પણ વ્યક્તિને થઈ શકે છે. સ્ત્રી-પુરુષ, બાળકો, યુવાનો, વૃદ્ધો બધા એનો શિકાર બની શકે છે.

કેન્સરનું સૌથી મોટું કારણ છે, પર્યાવરણ પ્રદૂષણ બે તૃતીયાંશ કેન્સર એની જ ભેટ છે. ૩૫% કેન્સર ખોટાં ખાન-પાન અને રહેણી-કરણીની આદતોને લીધે થાય છે. જેમ કે તમાકુ, બીડી, સોપારી, પાન-મસાલા, શરાબ વગેરેનું વધુ પડતું સેવન. કેટલીક દવાઓ, હોર્મોન્સ, એક્સ-રે અને અલ્ટ્રા વાયોલેટ કિરણો પણ કેન્સરનું કારણ બની શકે છે. આ માનવ શરીરના કોઈપણ અંગમાં થઈ શકે છે.

આજકાલ ગુટકા કે પાન-મસાલા ખાવાનું વ્યસન જે ઝડપથી વધ્યું છે એને લીધે મોંના કેન્સરના રોગીઓમાં પણ વધારો થયો છે. સેંકડો નામથી વેચાતા પાન-મસાલા અને ગુટકા પર જો વિના વિલંબે પ્રતિબંધ મૂકવામાં નહીં આવે તો મોંના કેન્સર ઝડપથી એક મહામારીનું રૂપ લઈ શકશે. મોંના કેન્સરના એક તૃતીયાંશ રોગી ભારત, પાકિસ્તાન, શ્રીલંકા, બાંગ્લાદેશ, સિંગાપુર વગેરે દેશોમાં જોવા મળે છે. કેન્સર રોગના શ્રેષ્ઠ ચિકિત્સા સલાહકાર ડૉ. એ. કે. આનંદના મતાનુસાર પાન-મસાલા કે ગુટકા ખાવાનો શોખ શરૂ થતાં જ મોંનું સ્વાસ્થ્ય બગડવા માંડે છે. જેવો આ શોખ વ્યસનનું રૂપ લે છે કે તરત જ બીમારી મોંમાં મૂળ જમાવવાનું શરૂ કરે છે. પહેલાં દાંત, પછી પેઢાં અને એ પછી શ્વાસનળીની બીમારીઓ શરૂ થવા માંડે છે. મોંમાંથી વાસ આવવા માંડે

છે. જીભ પ્રભાવિત થતાં ખાવામાં અને બોલવામાં મુશ્કેલી પડે છે. ગાલ પર પ્રભાવ પડતા મોં પૂરેપુરું ખૂલી શકતું નથી. ધીરે ધીરે લ્યુકોપ્લેક્રિયા કે 'સબલક્યૂઅસ ફાઈબ્રોસિસ' નામની જીવલેણ બીમારી ફેલાવા લાગે છે.

મોંના કેન્સરના ઉપાયની હવે કેટલીય આધુનિક પદ્ધતિની શોધ થઈ ચૂકી છે. હવે એવા ઉપાયો નીકળ્યા છે કે રેડિઓથેરેપી બારીક નળીઓ દ્વારા આપી શકાય છે. એનાથી વિકિરણથી નુકશાનની સંભાવના લગભગ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ નવી પદ્ધતિ પછી પણ જે આ બિમારી થઈ જાય તો આજે પણ એનો ૧૦૦% ઈલાજ સંભવિત નથી. સાધારણ રીતે મોંનું કેન્સર એ વ્યક્તિઓને વધુ થાય છે જે તમાકુનો પ્રયોગ ચૂના સાથે મેળવીને કરે છે અને બીડી, સિગારેટ કે સિગાર પીએ છે. તમાકુ મેળવીને બનાવાતું મંજન અને સોપારીના પ્રયોગથી પણ બચવું જોઈએ, કારણ કે આ બીમારીના એ પણ મુખ્ય કારણો છે.

અન્નનળીના કેન્સરના રોગીઓની સંખ્યા પણ વધી રહી છે. એનું મુખ્ય કારણ ભોજન પ્રદૂષણ છે. માઈક્રોટોકિસિન અને નાઈટ્રોસીમેંસ જેવા પદાર્થ કેન્સર પેદા કરનાર જાણ્યા છે. તમાકુ કે શરાબનું સેવન પણ એમાં યોગદાન આપે છે. કેટલીક ચિકિત્સકીય વ્યાધિઓ જેવી કે ટાઈલોસિસ, પામેરિસ, પેટર્સનબ્રાઉન, કેલીસિન્ડ્રોમ, ભોજનમાં આયર્નની ઊણપથી થનારા એનીમિયા, અન્ન નળીનું એકલેજિયા આ કેન્સરનાં બીજાં સ્વરૂપો છે.

ખોરાક ગળવામાં પરેશાની થવી એ આ કેન્સરનું મુખ્ય લક્ષણ છે. ધીરે ધીરે પાણી તથા બીજાં દ્રવ્ય પદાર્થો લેવામાં પણ મુશ્કેલી પડવા લાગે છે. રોગ વધુ વધવાથી દર્દનો અનુભવ પણ થવા લાગે છે. રોગનો ફેલાવો નજીકનાં અંગોમાં અને તંત્રિકાઓમાં થતાં વધુ દર્દ થાય છે. અન્ન નળીથી શ્વાસનળીમાં રોગનો ફેલાવો થતાં પાણી પીતાં ખાંસીની તકલીફ થાય છે. યકૃત અને એની પાસે રહેલ સીલિયસ પ્લેક્સસમાં રોગનો ફેલાવો થઈ જાય તો કમળો કે પેટના દરદની તકલીફ થઈ જાય છે.

અન્નનળીના કેન્સરનો ઉપચાર કીમોથેરેપી, બાહ્ય વિકિરણ ચિકિત્સા અને અંતઃવિકિરણ ચિકિત્સાના સમન્વિત સહયોગથી કરવામાં આવે છે. જેનાં સારાં પરિણામ આવ્યાં છે. એના પછી પણ એ દુર્ભાગ્યપૂર્ણ

સ્થિતિ છે કે ૨૦ થી ૩૦ % રોગીઓમાં જ પૂર્ણરૂપે રોગ મુક્ત થવાની શક્યતા રહે છે.

રક્ત કેન્સરની બીમારીથી પણ દર વર્ષે હજારો લોકો મોતના મુખમાં જઈ રહ્યા છે. લોહીના કેન્સરને બે સમૂહોમાં વહેંચાય છે. એક વર્ગ 'કોનિક રક્ત કેન્સર' અને બીજો 'એક્યૂટ રક્ત કેન્સર'નો હોય છે. કોનિક રક્ત કેન્સરમાં કેન્સર વધવાની ગતિ ધીમી હોય છે. એક્યૂટ રક્ત કેન્સરમાં કેન્સરની વૃદ્ધિ ઝડપથી થાય છે અને કેટલાક માસમાં જ રોગીની સ્થિતિ ગંભીર થઈ જાય છે.

એક્યૂટ રક્ત કેન્સર અનેક પ્રકારનું હોય છે, પરંતુ મુખ્ય બે છે - પહેલું એક્યૂટ માઈલાયડ રક્ત કેન્સર બીજું એક્યૂટ લિંફોટિક રક્ત કેન્સર. શ્વેતકણોમાં અસાધારણ વધારો એ આ કેન્સરની પહેલી સૂચના છે. નબળાઈ લાગવી, વજન ઘટવું, વારંવાર ખાંસી, તાવ, શરદી, શરીરમાં કાળા કે વાદળી ચકામાં પડવાં, ગળા કે શરીરના બીજા ભાગોમાં ગાંઠો થવી, યકૃત કે બરોળનું વધવું, લોહીની ઊણપ તથા નિયમિત તાવ એનાં મુખ્ય લક્ષણો છે. એક્યૂટ માઈલાયડ રક્ત કેન્સરનો ઈલાજ ધારણા કરતાં સહજ અને બહેતર પરિણામ આપનારો છે. દવાઓનો ઉપયોગ વિશેષજ્ઞની સલાહથી જ કરવો જોઈએ, નહિતર એનાથી કમ્પ્લી દુષ્પ્રભાવ પણ પડી શકે છે.

કેટલાંક કેન્સર એવાં હોય છે, જે માત્ર સ્ત્રીઓનો ધ્યાન છે. એમાંથી એક છે સ્તન કેન્સર. ૩૫ થી ૫૪ વર્ષની ઉંમરની સ્ત્રીઓને થતો સૌથી ઘાતક રોગ સ્તન કેન્સર છે. વિશ્વ આરોગ્ય સંગઠન મુજબ ઈ.સ. ૨૦૦૦થી દર વર્ષે પાંચ લાખ સ્ત્રીઓના મૃત્યુનું કારણ સ્તન કેન્સર હશે. એમાંથી ૨૦%થી વધુ સ્ત્રીઓ ભારતના ઉપમહાદ્વીપની હશે.

વૈજ્ઞાનિકોના મતાનુસાર સ્તન કેન્સર હોર્મોનમાં પરિવર્તન, બી.આર.એ.સી. જીન, વારસાગત પ્રભાવો, મોટી ઉંમરે ગર્ભધારણ, રેસાવાળા ભોજન, માસિકચક્રની અનિયમિતતા, રજોનિવૃત્તિ અને પર્યાવરણમાં રહેલા કેન્સરજન્ય પદાર્થોના કારણે થઈ શકે. આમ તો હજી સુધી કરેલા શોધપ્રયાસો મુજબ સ્તન કેન્સરનું સૌથી મુખ્ય કારણ સ્ત્રીઓ દ્વારા બાળકોને સ્તનપાન ન કરાવવું તેને માનવામાં આવે છે. હાલમાં કરવામાં આવેલા એક બીજા અધ્યયન મુજબ ધુમ્પાનને પણ સ્તન કેન્સર સાથે ગાઢ સંબંધ છે.

અમેરિકાના નેશનલ કેન્સર ઈન્સ્ટિટ્યૂટ રિસર્ચના વૈજ્ઞાનિકોના મતે દરરોજ ૨૦ કે વધારે સિગારેટ પીનારી સ્ત્રીઓમાં કેન્સરની સંભાવના સામાન્ય સ્ત્રીઓ કરતાં ચાર ગણી વધી જાય છે.

છાતીનું કેન્સર જે વધુ ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરે તો એને પૂર્ણપણે મટાડી શકાતું નથી. કેન્સરનો ઈલાજ પ્રારંભિક અવસ્થામાં દવાઓ, ઈન્જેક્શનો વગેરેની મદદથી અથવા કેમોથેરપી ચિકિત્સા પદ્ધતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે. સર્જરી, રેડિએશન અને હોર્મોનથેરપી સ્તનકેન્સરના ઉપચારની બીજી પદ્ધતિઓ છે.

કેન્સરના વિભિન્ન પ્રકારો મુજબ એનાં કારણો પણ ઘણાં છે, પરંતુ વિભિન્ન શોધ-પ્રયત્નોથી ભરેલું એ તથ્ય નિર્વિવાદપણે સાચું છે કે એને રોકવામાં શરીરની આંતરિક ક્ષમતાની ભૂમિકા ખૂબ મહત્વપૂર્ણ બની શકે છે. કેન્સર જેવો રોગ થઈ ગયા પછી તેનો ઈલાજ ભલે અઘરો હોય, પરંતુ થોડી વૈજ્ઞાનિક જીવનશૈલી અને થોડા સંતુલિત આહારની મદદથી મહદંશે પોતાની જાતને કેન્સરથી સુરક્ષિત રાખી શકાય છે.

નવીન શોધ-અધ્યયનના પરિપ્રેક્ષ્યમાં યોગ્ય ખાન-પાન કેન્સર સામે લડવાનું એક મુખ્ય હથિયાર બન્યું છે. સામાન્યતઃ કેન્સર થોડાક અઠવાડિયા કે મહિનાઓમાં થતું નથી. પરંતુ શરીરમાં એનો વિકાસ થવામાં વર્ષો લાગી જાય છે. આ વિકાસક્રમને ભોજન દ્વારા જુદી જુદી અવસ્થાઓમાં રોકી શકાય છે. એટલે સુધી કે શરૂઆતના કેન્સરને મટાડી પણ શકાય છે. ન્યૂયોર્ક યુનિવર્સિટીના પર્યાવરણના પ્રોફેસર વોલ્ટર ટોલનું કહેવું છે કે કેન્સરને નિયંત્રિત કરવામાં સક્ષમ વિટામિન 'એ' અને 'બી' કેરોટીન તત્ત્વ પ્રાકૃતિક રૂપે શાક-ભાજીઓમાં મળે છે. એ મેથી, પાલેક, લીલાં ફલાવર, લીલાં જરદાળુ અને ગાજર વગેરેમાં હોય છે. ડૉ. ટી. કે. સાલુંખેના મતાનુસાર ફલાવરના રસમાં કેટલાય એવા ગુણ છે જે આંતરડાંના ઘા અને કેન્સરને ખતમ કરવામાં સક્ષમ છે. સવારે ખાલી પેટે ઓછામાં ઓછો અડધો કપ ફલાવરના રસનું નિયમિત સેવન કરવાથી ખૂબ આંતરિક બળતરા અને પ્રારંભિક તબક્કાના કેન્સરમાંથી મુક્તિ મળે છે.

નેશનલ રિસર્ચ કાઉન્સિલ તથા સંસારના બીજા

ચિકિત્સા વૈજ્ઞાનિકોના સર્વેક્ષણોના મતાનુસાર જે દેશ-પ્રદેશના લોકો ભોજનમાં લીલાં શાક ભાજી અને તાજાં ફળોનું સેવન કરે છે, ત્યાં કેન્સરના રોગી ખૂબ ઓછા દેખાય છે. કેન્સર પર વિટામિન 'સી'ના પ્રભાવ પર શોધરત ડૉ. પોલિંગના મત મુજબ વિશેષ પ્રકારના કેન્સરના રોગીઓને વિટામિન 'સી'ની પ્રચુરતા માટે પ્રખ્યાત ટામેટાનું નિયમિત સેવન કરવાથી કેટલાય પ્રકારના કેન્સરોથી બચી શકાય છે.

ઉપરના તથ્યોને આધારે એમ કહી શકાય કે સીધી-સરળ પ્રાકૃતિક જીવનશૈલી અપનાવીને અને શાકભાજી તથા તાજાં ફળોના નિયમિત સેવનથી કેન્સર જેવી ઘાતક બીમારીથી દૂર રહી શકાય છે. એ માટે લોકોમાં જાગૃકતા આણીને કેન્સરના ભયાનક સંક્રમથી મુક્ત રહેવાના સામૂહિક પ્રયાસો કરવા જોઈએ. "સાદું જીવન-સાદું ભોજન"નું સૂત્ર જ માનવ જાતિને આ ભયાનક બીમારીથી બચાવી શકે છે.

નિર્વિકલ્પ સમાધિની સાધનામાં જ્યારે સફળતા ન મળી, તો મહર્ષિ ઉદાલકે વિચાર્યું, નિષ્ફળ બની જીવવાનું શું? નિરાહાર રહી મૃત્યુને પસંદ કરવું જોઈએ. એમણે અન્ન-જળનો ત્યાગ કરીને મરણની સાધના શરૂ કરી. જે વડના ઝાડ નીચે મહર્ષિનું અનશન વ્રત ચાલી રહ્યું હતું, એની બખોલમાં વીરુધી નામનો એક ઘરડો પોપટ રહેતો હતો. એણે ઋષિને સંતપ્ત નજરે જોયા અને અશ્રુભર્યા નયને કહ્યું, "નાના મોંએ મોટી વાત, માફ કરો તો એક વાત પૂછું?" ઉદાલકે આંખો ખોલી અને પોપટને કહ્યું, "કહો શું કહેવું છે?" વીરુધ બોલ્યો, "શરીર તો મરણધર્મા છે જ, એની મૃત્યુ-યોજના કરવામાં શું પુરુષાર્થ થયો? મૃત્યુને અમરતામાં બદલવા માટે એવો જ દઢ નિશ્ચય કરવામાં આવે અને એટલો જ ત્યાગ કરવામાં આવે તો શું અમૃતની પ્રાપ્તિ નહીં થાય?"

ઉદાલક ઘાગીવાર સુધી વિચારતા રહ્યા. પોપટની વાણી એમના અંતસ્તલ સુધી પ્રવેશી ગઈ. અનશન ત્યજી ઋષિએ અમૃતની પ્રાપ્તિ માટે પ્રબળ પુરુષાર્થ શરૂ કર્યો, તો નિર્વિકલ્પ સમાધિ પણ એમની સામે હાજર થઈ ગઈ.

ધ્યાનયોગ—ચરમ આત્મોત્કર્ષની સાધના

સાધના વિજ્ઞાનમાં ધ્યાનયોગને અગ્રિમતા આપવામાં આવી છે. વિખરાયેલી શક્તિઓનું કેન્દ્રીકરણ એકાગ્રતાથી થાય છે. આતિશી કાચની સહાયથી ફેલાયેલાં સૂર્યકિરણોને જ્યારે એક કેન્દ્રબિંદુ પર એકઠાં કરીએ છીએ, તો ત્યાં આગ પ્રજ્વળવા લાગે છે. ઉર્જાશક્તિના ફેલાવાને એક દિશામાં કેન્દ્રિત કરવાની સાધના કરવામાં આવે તો શક્તિના ફેલાવાને સમેટીને એક પ્રયોજનમાં લગાડવાથી આશાજનક સફળતા મળી શકે છે. વેરવિખેર દાડગોળામાં આગ લગાવવાથી તે ભડ ભડ સળગી જશે. પરંતુ તેને બંદૂકની નળી દ્વારા કેન્દ્રિત કરીને એક દિશા વિશેષમાં ફેંકવામાં આવે તો તેનો પ્રહાર અસહ્ય બની જાય છે. મસ્તિષ્કની ઊર્જાને કેન્દ્ર-વિશેષ પર એકઠી કરવી અને તેને વિશિષ્ટ દિશામાં વાળી દેવી એ જ ધ્યાનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

સાંસારિક સફળતાઓ પાણ આ ધ્યાન ધારણાના આધારે જ મળે છે. મન દઈને ભાગનાર વિદ્યાર્થી સારા નંબરે ઉત્તીર્ણ થાય છે. કવિ, લેખક, ચિત્રકાર, કલાકાર, વૈજ્ઞાનિક, વકીલ વગેરે બુદ્ધિજીવી વર્ગના લોકોની પ્રગતિનો આધાર તેમની એકાગ્ર સાધના જ હોય છે. શરીર દ્વારા કરાતા કાર્યોની સુંદરતા અને સફળતા માત્ર શ્રમ પર આધારિત નથી, તેમાં પાણ મનોયોગની સંલગ્નતા આવશ્યક હોય છે. આ મનોયોગ બીજું કંઈ નહિ પાણ ધ્યાનનું કેન્દ્રીકરણ જ છે. કોઈ વેપારી, અધ્યાપક, શિલ્પી અથવા શ્રમજીવી આ પ્રયોગ વિના પોતાના કામમાં ન કુશળ બની શકે, ન સફળ બની શકે.

આધ્યાત્મિક સાધનાઓમાં ધ્યાનને એટલા માટે બગાળી માનવામાં આવ્યું છે કે ઈશ્વરપ્રાપ્તિ અને આત્મકલ્યાણ જેવા મહાન પ્રયોજનો માટે પાણ તન્મયતા અને તત્પરતાની આવશ્યકતા રહે છે. સ્નેહ, મમત્વ, શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસના કેન્દ્રીકરણનું નામ જ ભક્તિભાવના છે. મસ્તિષ્કને પૂરેપૂરું સમેટીને જીવન-રહસ્યોનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવે તો જ તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, જે સદ્જ્ઞાન અને ઋતંભરા પ્રજ્ઞાનું જાગરણ કરવા માટે આવશ્યક છે. અપૂર્ણતાને પૂર્ણતામાં બદલવા માટે આત્માને પરમાત્મા

સાથે જોડી દેવા માટે જ યોગસાધના કરવામાં આવે છે. આ પ્રક્રિયા ત્યારે જ સંભવિત બને છે જ્યારે ચિંતનને પ્રખર અને કેન્દ્રીભૂત બનાવીને લક્ષ્યપ્રાપ્તિ માટે એકાગ્રતાપૂર્વક પ્રયોજવામાં આવે. ધ્યાન, આ જ પ્રયોજનની પૂર્તિ કરે છે. એથી ઘણું કરીને બધા સાધના માર્ગોમાં ધ્યાનને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે. તેના વિના આત્મિક પ્રગતિનો પંથ ઊઘડવો મુશ્કેલ છે.

છાંદોગ્ય ઉપનિષદના સાતમા અધ્યાયના છઠ્ઠા અને સાતમા ખંડમાં ધ્યાનયોગને ઉપાસનાની ઉચ્ચ કક્ષા દર્શાવવામાં આવેલ છે. મહર્ષિ સનતકુમાર જિજ્ઞાસુ નારદનું સમાધાન કરતાં કહે છે -

સંકલ્પો વાવ મનસી ભૂયાન્ ।

અર્થાત્ સંકલ્પ મનથી વધારે મહત્વનો છે.

ચિત્તં વાવ સંકલ્પાદ્ભૂયો ।

અર્થાત્, ચિત્ત સંકલ્પથી પાણ વધારે મહત્વનું છે.

ધ્યાનં વાવ ચિત્તાદ્ભૂયો ।

અર્થાત્, ધ્યાન ચિત્તથી પાણ વધારે મહત્વનું છે.

આ પ્રતિપાદનમાં એ તથ્યને સૂચિત કરાયું છે કે ઉપાસના ક્ષેત્રમાં ધ્યાનસાધનાને સર્વોચ્ચ સ્થાન-પ્રાપ્ત થયેલ છે.

નામ, જાપ, વાણીનો સંયમ, મનોનિગ્રહ, સંકલ્પનો ઉદ્ભવ, ચિત્તનિરોધ, આ બધી ઉપાસનાની ક્રમિક ભૂમિકાઓ છે અને આ બધાની ઉપર ધ્યાન છે. ધ્યાનની શક્તિ અને સામર્થ્યનું હજી પાણ વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં મહર્ષિ સનતકુમાર જિજ્ઞાસુ નારદને ફરી સમજાવે છે કે પૃથ્વી, અંતરિક્ષ, દુલોક, જળ, પર્વત, દેવતા તથા મનુષ્ય પાણ ધ્યાનમાં નિમગ્ન છે.

ધ્યાનમાં રહેલી એકાગ્રતાની શક્તિનો જ આ પ્રતિપાદનોમાં ઉલ્લેખ છે. વિખરાયેલા વિચાર અને અસ્ત-વ્યસ્ત માનસિક સ્તર કંઈ પાણ કરી શકવામાં સમર્થ નથી હોતાં. વિચિન્ન મન એક પ્રકારે ઉચાટ જ બતાવે છે. દિશાવિહીન સ્થિતિ અને અવ્યવસ્થિત ક્રમ અપનાવીને તો જડ-ચેતન કોઈનું કામ ચાલી શકતું નથી. વ્યવસ્થા અને

એકાગ્રતા પરસ્પર આશ્રિત છે. શક્તિ ભલે ગમે તેટલી વધેલી કેમ ન હોય, તેનો ચમત્કાર એકાગ્રતાના કેન્દ્રીકરણમાં જ ઉદ્ભવે છે. એટલા માટે સુજ્ઞ વ્યક્તિ પોતાના જીવનક્રમમાં એકાગ્રતાની જ્ઞાનસાધના પર સમુચિત ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. આનાથી ઊલટું દુર્ગતિમાં પડનાર લોકો પોતાની વૃત્તિઓને નિરર્થક અને અનર્થકારી દુષ્પ્રવૃત્તિઓમાં વિખેરતા અને નષ્ટ કરતા રહે છે.

નીચ પ્રકૃતિના લોકો કલહકારી, તકવાદી, નિંદા અને ચાડી યુગ્મલીમાં પોતાના સામર્થ્યને વિખેરી નાખે છે. પરંતુ જેઓ વિવેકશીલ છે તેઓ ધ્યાનને અપનાવે છે અને તેનો લાભ ઉઠાવે છે.

આ બધું સમજાવવા ઉપરાંત જિજ્ઞાસુ નારદને સનતકુમારે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એક જ ઉપાસનાનો નિર્દેશ કરતાં કહ્યું, 'ધ્યાનમુપાસ્વિતિ' અર્થાત્ તમે ધ્યાનની ઉપાસનામાં લાગી જાવ.

ધ્યાનના બે પ્રકારો છે. એક આત્મશોધન અને બીજો છે - પ્રભુ સમર્પણ. આત્મશોધનમાં પોતાની જાતને શરીરથી, પ્રવૃત્તિઓથી ઉપર સાક્ષી દ્રષ્ટા માનવામાં આવે છે. આત્મનિરીક્ષણ, આત્મચિંતન, આત્મસુધાર, આત્મનિર્માણ અને આત્મવિકાસની યોજનાબદ્ધ રીતિ-નીતિનું નિર્ધારણ ધ્યાનયોગનો એક મહત્વનો વિષય છે. પોતાની જાતને દોષ-દુર્ગુણોથી રહિત, પવિત્ર અને ઉત્કૃષ્ટ સ્તરના માનવા તથા તેને માટે પ્રબળ પ્રયાસ કરવાનો પ્રયંડ સંકલ્પ ઉપસાવવો તે ધ્યાનયોગ અંતર્ગત આવે છે.

ધ્યાનં નિર્વિષયં મનઃ - સાંખ્યદર્શન

મનનું વિષયવિકારોથી રહિત હોવું તે ધ્યાન છે.

રાગોષહન્નિર્ધ્યાનમ્ ।

રાગોનું નિરાકરણ એ જ ધ્યાન છે.

ધ્યાનનો બીજો પ્રકાર છે પ્રભુપરાયણતા. ઈશ્વરને આત્મસમર્પણ, જીવ અને બ્રહ્મની સત્તાનું સાન્નિધ્ય અને એકીકરણ તેના માટે બ્રહ્મનાં કેટલાય રૂપોમાં ચિંતન કરવા અને તેની સાથે તાદાત્મ્ય હોવાની પ્રક્રિયા પ્રચલિત છે. ભગવાનના કોઈપણ રૂપનું ધ્યાન કરતાં તેમને પોતાની ઘનિષ્ઠ આત્મીયતાનું આરોપણ સાકાર સાધના કહેવાય છે.

ઉપનિષદે ધ્યાનને સાક્ષાત્ બ્રહ્મ જ માન્યું છે અને કહ્યું છે - ઈષ્ટની તાદાત્મ્યતા આત્માની પવિત્રતા અને

સક્ષમતાને વિકસિત કરતાં તેને બ્રહ્મસ્તર સુધી પહોંચાડી દે છે.

નિરાકાર સાધનામાં સવિતા દેવતાના જ્યોતિપૂંજનું ધ્યાન કરવાનો નિર્દેશ છે - નિરાકારવાદી સાધના-સંપ્રદાય, પ્રકાશનું ધ્યાન કરવા કહે છે - યોગશાસ્ત્રમાં ત્રાટક એટલે બિંદુયોગના સુવિસ્તૃત વિધાનો આ જ આધારે બનેલાં છે. ઉપનિષદોમાં વિશેષ રૂપથી પ્રકાશ ધ્યાન પર જ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

યુજ્જનઃ પ્રથમં મનસ્તત્વાય સવિતા ધિયઃ ।

અગ્નેજ્યોતિર્નિચાટય પૃથિવ્યા અધ્યાભરત ।

અર્થાત્, મન અને પ્રાણને સવિતા-દેવતાની જ્યોતિમાં સંલગ્ન કરો. અગ્નિની જ્યોતનું અવલોકન કરો. તેને સૂક્ષ્મ શરીરના ક્ષેત્રમાં સ્થાપિત કરો.

બાઈબલે પરમેશ્વરને 'જ્યોતિ' માનેલ છે. 'ગુરુ-ગ્રંથ સાહેબ'માં તેને 'ચાંદના' કહેવામાં આવ્યા છે. હજરત મૂસાને કોહેનૂર પર 'જલવા' દેખાયા હતા. ઉપનિષદ તેને 'પરમજ્યોતિ' કહે છે. અધ્યાત્મશાસ્ત્ર તેને 'દિવ્ય આલોક' કહે છે. ડિવાઈન લાઈટ તેને કહેવાય છે. સૂર્યને આ પરમ તેજસનું પ્રતીક માનવામાં આવેલ છે. બે ભ્રમરની વચ્ચેના ભાગમાં સ્થિત આજ્ઞાયકમાં પ્રકાશ-જ્યોતિની સ્થાપના આંતરિક ધ્યાન છે. બહિરંગ ધ્યાન-ધારણામાં આકાશ સ્થિત સૂર્યની ધારણા નેત્ર બંધ કરીને કરવામાં આવે છે. અને એવી ભાવના કરવામાં આવે છે કે ભગવાન સવિતા-દેવતાનાં દિવ્ય કિરણો આપણા શરીર અને મનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરીને અક્ષય તેજની, બ્રહ્મવર્ણસૂની વર્ષા કરી રહી છે અને તેનામાં ઓતપ્રોત થઈને આપણું વ્યક્તિત્વ પરમ તેજસ્વી બનાવી રહેલ છે.

મનને એક વિશેષ સીમામાં દોડાવવા માટેની સાધના ધ્યાન છે. તેને અન્યત્ર ક્યાંયે ભાગવા દેવું જોઈએ નહીં. ધ્યાનની સીમા મોટામાં મોટી રાખી શકાય છે, જેથી મનને દોડ લગાવવા માટે વિશાળ ક્ષેત્ર મળે. નિર્ધારિત સીમાની અંદર જ જો ધ્યાનની ક્રિયાઓ કેન્દ્રિત રહે, તો સમજવું જોઈએ કે સાધનાક્રમ યોગ્ય રીતે ચાલી રહ્યો છે. મનની ચંચળતા ઉલ્લંઘનનો અતિરેક કરતી રહેશે, પણ પ્રયત્ન કરતા રહેવાથી તે ઉલ્લંઘન ક્રમશઃ ઘટતું જશે અને સ્થિતિ એવી આવી જશે કે ઉલ્લંઘન નામ માત્રનું રહે અને

નિર્ધારિત સીમામાં જ દોડ લગાવવા મન તૈયાર થઈ જાય.

એકાંત, કોલાહલરહિત શાંતિદાયક સ્થાનમાં બેસીને ધ્યાનનો અભ્યાસ કરો, એક બાજુ પર લીલા અથવા નીલા રંગનું કપડું બિછાવો. તેના પર ખીલેલું, ગુલાબનું એક ફૂલ રાખો. ફૂલની પાંખડીઓની બનાવટ તથા રંગોનો ચઢાવ-ઉતાર અને તેના મધ્યવર્તી પરાગના કેન્દ્રને ઊંડાણપૂર્વક જુઓ. એટલી ઝીણવટથી તેને નિરખો, પરંખો જાણે થોડા સમય પછી પરીક્ષામાં તે સમગ્ર વર્ણન પૂછવામાં આવનાર છે. ફૂલને જોતાં જોતાં જ્યારે મન ધરાઈ જાય તો તેના દ્વારા બનાવટી વસ્તુઓની કલ્પના કરો. ગુલાબજળ, અત્તર, ગુલકંદ, ફૂલમાળા આદિના સ્વરૂપ અને નિર્માણ-વિધાન પર કલ્પના દોડાવો. ગુલાબના પુષ્પના ગુણો પર વિચાર કરો. સુગંધ, શીતળતા, કબજિયાત નિવારણ, વાયુ, વિકારનાશ આદિનો વિચાર કરો. ગુલાબની ખેતી, તેના ઉપાર્જનના લાભ વગેરે પણ ચિંતનનો વિષય બનાવી શકાય છે. આ પ્રકારે કલાકો સુધી ગુલાબના પુષ્પ સંબંધે વિસ્તારથી ચિંતન કરી શકાય છે. તેનાથી મનની અસ્ત-વ્યસ્ત ઘોડાદોડ થંભી જશે અને એક સીમિત પરિઘની અંદર ચિંતન કરવા માટે તે ટેવાતું જશે. તથ્યો પર જેટલા ઊંડાણ અને જાગૃકતા, સજગતાની સાથે વિચાર કરવામાં આવશે, તેટલી જ એકાગ્રતા વધશે અને મનની ભાગદોડ ઘટતી જશે. થોડાક જ સમયના અભ્યાસથી એવો સમય આવી જશે કે સીમિત ચિંતનની આરંભિક ધ્યાનભૂમિકામાં સફળતા મળી જાય.

જે પ્રકારે ગુલાબના ફૂલને લઈને ધ્યાન અભ્યાસની વાત ઉપર કહેવાઈ છે, તે જ પ્રકારે કોઈ મહાપુરુષના જીવનવૃત્તાંતને ચિંતનનો વિષય બનાવીને સંબંધિત ઘટનાક્રમો પર ઊંડાણથી વિચાર કરતા રહી શકાય છે. કોઈ ગીત કે શ્લોકના ભાવાર્થ પર પણ મોડે સુધી ચિંતનને કેન્દ્રિત કરી શકાય છે. સંગીતનો કોઈ સૂર આને માટે પસંદ કરી શકાય છે.

ઉપરની પંક્તિઓમાં આત્મશોધનની સાધનાનો ઉલ્લેખ થયો છે. તેમાં ઈશ્વરનો સમાવેશ આવશ્યક નથી. ગુલાબ વગેરે કોઈ ભૌતિક આધારને પણ માધ્યમ બનાવી શકાય છે, પરંતુ પ્રભુસમર્પણ સ્તરની જ્યારે સાધના કરવી હોય, તો પછી ભક્તના અસ્તિત્વને ભગવાનની સત્તામાં સમર્પિત

કરવાનું ધ્યાન જ કરવું પડશે. પરમેશ્વરનું વિરાટ રૂપ પણ ધ્યાનને માટે ઉપયોગી પ્રકાર છે. સ્વર્ગ તેનું મસ્તક, પૃથ્વી તેના પગો, દિશાઓ હાથ, સૂર્ય અને ચન્દ્ર, નેત્ર વાયુ શ્વાસ, અગ્નિ પાચન, ધર્મ હૃદય, વનસ્પતિ વાળ, પર્વત હાડકાં, નદીઓ નાડીઓ, સમુદ્ર મૂત્રાશય, જ્યેષ્ઠી કલ્પના વિરાટ બ્રહ્મ વિશે કરી શકાય છે અને તે ક્ષેત્રોનાં પ્રગટ દર્શ્યોમાં મનને ગૂંથાયેલું રાખી શકાય છે.

આ વિરાટ બ્રહ્મનો એક ક્ષુદ્રતમ અલ્પ ઘટક જ આપણો 'અહમ્' (અહંભાવ) છે. આપણી સત્તા બ્રહ્મસત્તાએ આપેલો એક એકમ છે. વ્યક્તિનું આગવું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ નહિ તે સમષ્ટિનો જ એક અંશ છે. આપણે વિરાટ બ્રહ્મને માટે, વિશ્વમાનવને માટે જ આપણા અસ્તિત્વનું સમર્પણ કરતાં જીવનનિર્વાહ કરવો જોઈએ. આ જ નિષ્કર્ષ વિરાટ બ્રહ્મના ધ્યાનધારણનો છે.

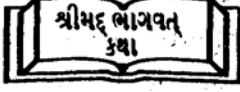
આત્માને શરીરથી ભિન્ન સત્, ચિત્, આનંદ સ્વરૂપ માનવો, શરીર અને આત્માની ભિન્નતાની ઊંડાણપૂર્વક અનુભૂતિ કરવી અને માત્ર શરીરનાં સુખ-સાધનો મેળવવામાં જ રૂબેલા ન રહીને આત્મકલ્યાણ માટે ઉત્સાહ જગાડવો, એ પણ ધ્યાન પ્રક્રિયાનો એક હેતુ છે.

'હું' શરીર નથી. આ શરીર મારું નથી. શરીરની સાથે જોડાયેલ 'અહંભાવ' મિથ્યા છે. શરીર અને સંપત્તિની દૃષ્ટિએ 'મારાપણું' નિરર્થક છે. આ જડ પદાર્થ મારાથી ભિન્ન છે. હું સત્, ચિત્, આનંદનો અવિનાશી અંશ છું. આ પ્રકારે ચિંતન કરતાં કરતાં, જ્યારે ભૌતિક અહમ્ ઓગળી જાય, તો સમજવું જોઈએ હું અને તુંની ઉપર ઊંઠેલ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પ્રાપ્ત થઈ ગયા.

પ્રાણીજગત તથા પદાર્થ માત્રમાં એકમાત્ર ચેતન તત્ત્વ સભર છે. તે વ્યાપક ચેતનાની સાથે એકાગ્રતા કેળવવા પર સમસ્ત વિશ્વચેતન સત્તાનું સ્વરૂપ દેખાય છે. આવી સ્થિતિને પ્રભુપ્રાપ્તિની સ્થિતિ કહી શકીએ.

સાધના એક પરાક્રમ છે, જે પોતાની દુષ્પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યે કરવાનું છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગોવર્ધનની પૂજા કરાવી

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પરંપરાઓને સ્થાને વિવેકપૂર્ણ કાર્ય કરવાની જ પ્રેરણા બધાને આપતા રહ્યા. નંદબાબા સહિત ગોવાળો પોતે બચાવેલા અનાજનો ઉપયોગ ઈન્દ્રને પ્રસન્ન કરવા માટે પૂજા સમારંભમાં કરી નાખતા. શ્રીકૃષ્ણને આ પ્રકારનો દુરુપયોગ તો ખટક્યો સાથે સાથે તેમણે જ્યેષ્ઠ કે લોકો કર્મના સિદ્ધાંતને ભૂલીને બીજાઓની કૃપા-દયાથી સુખી બનવાની ધારણાનો શિકાર બનતા જાય છે.

જ્યારે શ્રીકૃષ્ણએ આ દુરુપયોગને રોકવાની તથા ધનને ઉપયોગી કાર્યોમાં ખર્ચવાની સલાહ આપી તો નંદબાબાએ ઈન્દ્રના ક્રોધનો ભય દેખાડ્યો અને કહ્યું કે ઈન્દ્ર જ આપણને સુખદુઃખ આપે છે. તેમની પૂજા ન થવાથી તેઓ નારાજ થશે તો અનિષ્ટ સર્જશે. આ બાબતે શ્રીકૃષ્ણએ તેમને સમજાવતાં કહ્યું, 'પિતાજી, જીવ પોતાના કર્મ અનુસાર જ પેદા થાય છે અને કર્મથી મૃત્યુ પામે છે. તેને તેના કર્મો પ્રમાણે જ સુખદુઃખ, ભય વગેરે નિમિત્તોની પ્રાપ્તિ થાય છે. મનુષ્યનું જીવન કર્મપ્રધાન છે. ભાગ્ય પણ કર્મનું જ ફળ છે. શ્રીકૃષ્ણએ નંદબાબાને દરેક રીતે સમજાવ્યા અને કહ્યું કે જો એમ માની પણ લઈએ કે ઈશ્વર સુખદુઃખ આપે છે તો તે પણ જીવનાં કર્મો અનુસાર જ તે આપે છે. કર્મ પ્રમાણે જ મનુષ્યનો સ્વભાવ અને સંસ્કાર બની રહે છે.'

પિતાજી, એથી મનુષ્યએ પૂર્વ સંસ્કારો અનુસાર પોતાના કર્તવ્ય-ધર્મનું પાલન કરતાં કરતાં કર્મનો જ આદર કરવો જોઈએ. મનુષ્યનો બધી રીતે નિર્વાહ કરનાર આ કર્મ જ તેનો આરાધ્ય દેવ છે. કર્મહીન મનુષ્ય બીજાઓ પર બોજરૂપ બનીને જ રહે છે. કર્મશીલ મનુષ્ય પોતાનું અનુ બીજાઓનું હિત સાધી લે છે. આ દેવતા જેટલું આપી શકવાનું સામર્થ્ય કર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી જ કર્મને આરાધ્ય દેવનું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ રીતે શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા સમજાવવામાં આવતાં નંદબાબા તથા ગોવાળો કર્મનો સિદ્ધાંત સમજી ગયા. તેમને વિશ્વાસ બંધાયો કે હિત-

અહિત પોતાના દ્વારા કરાયેલાં કર્મોથી થાય છે. પરંતુ તેમણે પૂછ્યું કે જે આ તૈયારીઓ ઈન્દ્ર-યજ્ઞને માટે કરવામાં આવી છે, તેનું હવે શું કરવું? ત્યારે શ્રીકૃષ્ણએ તેમને કહ્યું કે શ્રેષ્ઠ પ્રવૃત્તિઓ વધારવા માટે કરવામાં આવતા અનેક હિતકારી શ્રેષ્ઠ કર્મોને જ યજ્ઞ કહેવામાં આવે છે. એટલા માટે આપણે લોકો ગાયો, બ્રાહ્મણો અને ગિરિરાજનો યજ્ઞ કરવાની તૈયારીઓ કરીએ. ઈન્દ્રયજ્ઞ માટે જે સામગ્રી એકઠી કરવામાં આવી છે તેનાથી જ આ યજ્ઞનું અનુષ્ઠાન થવા દઈએ.

ગૌ-સાન્વિકતા, બ્રાહ્મણ જગતને માટે સમર્પિત જીવન જીવનારનું તથા ગિરિરાજ ગોવર્ધન-પ્રાકૃતિક સંપત્તિ અને સામૂહિક શ્રમશીલતાનાં પ્રતીકો છે. આ જ પ્રવૃત્તિઓને વધારવા માટે પ્રયાસ કરવાનો નિર્દેશ ભગવાને આપ્યો. ભગવાનની દૃષ્ટિએ ઈન્દ્રની પૂજા કરતાં આ સત્ પ્રવૃત્તિઓને વધારવાનો પ્રયાસ કરવો એ જ શ્રેષ્ઠ યજ્ઞ છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ વૃદ્ધિ પામેલા ધનનો સદુપયોગ કરવાની ઈચ્છાથી શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણો દ્વારા નંદબાબા પાસે ગોવર્ધન પૂજાના રૂપમાં 'ગોયજ્ઞ' કરાવ્યો. સંયમપૂર્વક રહીને શ્રેષ્ઠ કાર્યો માટે ધન (ધાન્ય) બચાવવું તથા તેને યોગ્ય રીતે વિવેકપૂર્વક ખર્ચવું એ જ નાગરિકનું કર્તવ્ય છે. પૂજન એવી વ્યક્તિઓ પાસે કરાવવું જોઈએ જે સ્વાર્થી ન હોય તથા પૂજનના માધ્યમથી જીવન જો સાર્થક દિશામાં વાળવાની પ્રેરણા આપી શકે આવી વ્યક્તિઓ જ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ ગણાય છે. 'ગો-યજ્ઞ'નો અર્થ છે ગોસંવર્ધન માટે કરાતા પ્રયાસો અને તદ્દનુસારની વ્યવસ્થા.

આ પ્રકારે ગોપગણ દ્વારા ધનના સાર્થક ઉપયોગને ઈન્દ્રએ પોતાની ઉપેક્ષા માની અને ક્રોધિત થઈ ગયા. તેમણે અતિવૃષ્ટિ દ્વારા વ્રજવાસીઓને હેરાન-પરેશાન કરવાનું ઈચ્છ્યું. શ્રીકૃષ્ણ ઈન્દ્રની ખોટી દાનતને સમજી ગયા. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે દેવતાઓના રાજ ઈન્દ્રમાં સદ્ભાવના નથી એ આશ્ચર્યની બાબત છે. પદ, એશ્વર્યના અહંકારને તોડી નાખવો જ યોગ્ય છે. તેનાથી અંતે તો

ઈશ્વરની કૃપા પ્રાપ્ત કરવાનો એકમાત્ર ઉપાય છે - સાધના.

તેમનું ભલું જ થશે. દેવતાઓએ સાત્ત્વિક ગુણપ્રધાન બનવું જોઈએ અને લોકહિતના હર શ્રેષ્ઠ કાર્યમાં સહકાર આપવો જોઈએ. જેઓ પદ અને ઐશ્વર્યને કારણે પોતાનું કર્તવ્ય, ધર્મ ભૂલી જાય એવા અહંકારને તોડી પાડવો જ યોગ્ય છે. ખોટા માર્ગે ચાલનારને રોકવામાં આવે તો તે મુંઝવણ અનુભવવા લાગે છે, પરંતુ પાછળથી તેનું પણ હિત જ સધાય છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાના કર્તવ્ય પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતાં એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા કે, 'આ ગોપગણ મારે શરણે છે તથા મેં તેમની રક્ષા કરવાનું સ્વીકાર્યું પણ છે. હું મારા યોગબળથી તેમની રક્ષા કરીશ. સત્પુરુષોની રક્ષા કરવી એ મારું સદાનું વ્રત છે. તેના પાલનનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. ભગવાનના આદર્શો પર ચાલવાનું સાહસ જે દાખવે છે, તેમના હિતોની રક્ષાનું ધ્યાન ભગવાન રાખે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ ગોવર્ધન ઉઠાવીને ગોવાળો તથા તેમની સંપત્તિને બચાવી લીધાં. ઈન્દ્રની અનીતિ ચાલી નહિ. તેઓ પોતાની અકડાઈ ભૂલી ગયા. પોતાના કુકૃત્ય માટે તેમણે ભગવાન પાસે ક્ષમા માગી અને કહ્યું, 'હું સમજ્યો હતો કે આપે લોભવશ થઈ મારું પૂજન અટકાવી દીધું છે. હું એ ન સમજી શક્યો કે આપનું લક્ષ્ય તો જનહિત જ છે. આ મારી ભૂલ હતી. આપનો દેહ તો શ્રેષ્ઠ સંકલ્પોથી જ બનેલો છે. આપ જ્ઞાનરૂપ છો. લોભ આદિ વિવિધ દોષ તો અજ્ઞાનનું જ લક્ષણ છે. આપમાં એ બધાં લક્ષણો હોવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી. આપ ગુણાતીત છો, પરંતુ તેમ છતાં આપ ધર્મની રક્ષા અને દુષ્ટતાના નિવારણ માટે વ્યવસ્થા આપના પોતાના હાથમાં લઈને અવતાર લીધો છે.'

ભગવાન જ્ઞાનરૂપ છે - અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનજન્ય દોષોથી તેઓ મુક્ત છે અને મુક્તિ અપાવે છે. ધર્મસ્થાપના અને દુષ્ટતાનું નિવારણ જ અવતાર પાછળનો ઉદ્દેશ છે. હે સ્વયં પ્રકાશ, ઈન્દ્રિયાતીત પરમાત્મા, આપનો આ અવતાર એટલા માટે થયો છે કે જે અસુર સેનાપતિ કેવળ પોતાનો સ્વાર્થ ઓષવામાં જ મંડ્યા રહ્યા છે અને પૃથ્વી માટે મહાબોજનું કારણ બની રહ્યા છે તેમને અનીતિના માર્ગથી દૂર કરવામાં આવે અને જેઓ આપનાં ચરણોના સેવક છે, આજ્ઞાકિત ભક્તજન છે તેમનો અભ્યુદય હો, તેમની રક્ષા હો. જેઓ કેવળ સ્વાર્થમાં જ રત રહે છે, તેઓ માનવતા પર કલંક અને ધરતી પર ભારરૂપ છે. ભગવાન સ્વયં પૂર્ણ

તથા સ્થૂળ સાધનોની પકડથી પર છે. ખુશામત કરનારાઓને નહીં પણ તેમના (ભગવાનના) આદેશોનું પાલન કરનારાઓને તેઓ પોતાનું સમર્થન અને રક્ષણ આપે છે.

ઈન્દ્રએ સ્તુતિ કરી ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ તેમને સ્નેહપૂર્વક સમજાવ્યું કે, 'હે દેવરાજ, તમે સ્વર્ગના રાજા છો તમારે મનુષ્યો દ્વારા સમર્પિત પદાર્થોની અને તેમના દ્વારા મળનારી પ્રશંસાની કામના રાખવી ન જોઈએ. મનુષ્ય પોતાના ત્યાગ, દાન વગેરે પ્રવૃત્તિઓનો વિકાસ તમારી પૂજા દ્વારા કરે અથવા કોઈ અન્ય ઉપયોગી રીતે કરે, તમારે તો તેમને સહયોગ આપી સમર્થન કરવું જોઈએ. તમારા અહંકારે તમને તમારું પોતાનું કર્તવ્ય ભુલાવી દીધું હતું. એટલા માટે જ મેં તેને તોડી પાડ્યો છે. હવે કદી ધમંડ ન કરશો અને પોતાના કર્તવ્યમાં બરાબર લાગ્યા રહેજો.'

રાજા નહુપને ઋષિના શાપને કારણે ઈન્દ્ર પદથી પદચ્યુત થઈને અજગર યોનિમાં જવું પડ્યું. તેની આ દુર્દેશા જોઈને વાયુદેવે દેવગુરુ બૃહસ્પતિને પૂછ્યું કે તેને આ સ્થિતિમાં પહોંચવા માટે શું કોઈએ કપરી ચાલ ચાલીને તેને શાપ અપાવ્યો છે? ગુરુ બૃહસ્પતિએ ઉત્તર આપ્યો - 'નહિ, પરંતુ તેને શાપ અપાવવા તથા આ પ્રકારે દીનહીન સ્થિતિમાં ધકેલી દેવા માટે તેનાં પોતાનાં પાપી કર્મો જવાબદાર છે. પોતાનાં જ શ્રેષ્ઠ કર્મોથી તે ઈન્દ્રપદનો અધિકારી બન્યો હતો અને પાપકર્મોમાં પ્રવૃત્ત થઈને સ્વયં પોતાના પતનનું કારણ બની બેઠો. મનુષ્ય ખુદ પોતાના ભવિષ્યનો નિર્માતા છે.'

ઈન્દ્ર કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરતા ચાલી નીકળ્યા. સ્વર્ગમાંથી કામધેનુએ આવીને તેમને વંદન કર્યાં. ઈન્દ્રને તેમના કર્તવ્યનો બોધ કરાવવા અને ગોવાળોના ગો-સંવર્ધનમાં ધન અને પુરુષાર્થ લગાવવાની સલાહ આપવા બદલ તેમનું અભિવાદન કર્યું. શ્રીકૃષ્ણએ તેઓને આશ્વાસન આપ્યું અને સંતુષ્ટ કર્યાં. બધા લોકો પછી સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યા.

એકવાર કારતક સુદ એકાદશીનું વ્રત પાળીને નંદબાબા રાતના સમયે યમુના-સ્નાન કરવા નીકળ્યા. વરુણના એક

સેવકે તેમને પકડી લીધા. જ્યારે શ્રીકૃષ્ણને આની ખબર પડી તો તેઓ વરુણની પાસે જઈ પહોંચ્યા. વરુણે તેમનો ભારે સત્કાર કર્યો તથા જે સેવકે વિના વિચારે નંદબાબા જેવા સજ્જનને પકડી લીધા હતા તેના અજ્ઞાણપણ પર દુઃખ પ્રગટ કરતાં નંદબાબાને સન્માનસહિત વિદાય આપી. તેઓ પાછા ફરતાં ગોવાળોએ શ્રીકૃષ્ણને ઘેરી લીધા તથા તેમના સંબંધમાં અનેક ચમત્કારી કલ્પનાઓ કરવા લાગ્યાં. શ્રીકૃષ્ણએ વિચાર્યું કે જે આ બધાં મને પોતાનાથી ભિન્ન બહુ મોટો માનવા લાગશે તો તેનાથી અમારી વચ્ચે સ્વાભાવિક આત્મીયતા સમાપ્ત થઈ જશે. સાથોસાથ મારા દ્વારા બધાં કાર્યો પૂરાં કરાવવાનું વિચારીને તેઓ સ્વયં નિષ્ક્રિય બની જશે. તેનાથી તેમનું અહિત જ થશે. તેથી તેમણે કહ્યું, 'તમે બધા મને જેવો મહા ભયાનક પરાક્રમી સમજી બેઠા છો એવું માનીને મારો અનાદર કરશો નહિ. હું તો આપ લોકો જેવો આપનામાંનો ભાઈબંધુ છું. ભગવાન સહજ આત્મીયતાને સૌથી મોટું સન્માન માને છે. લોકો પોતાની પ્રશંસામાં આદર-સન્માન સમજે છે. પરંતુ ભગવાન તેમાં પરાયાપણાની ગંધ પારખીને પોતાનું અપમાન માને છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ વિચાર કર્યો કે આ રીતે મારા પ્રત્યે ભ્રમણા થવાનું કારણ એ છે કે તેઓ મારા તથા તેમના યથાર્થ રૂપને જાણતા નથી. આ સંસારમાં મનુષ્ય અજ્ઞાનવશ જાતજાતની કામના અને તેની પૂર્તિ માટે વિવિધ પ્રકારના કાર્યો કરે છે. પછી તેમના ફળસ્વરૂપે (દેવતા, મનુષ્ય, પશુ-પક્ષી વગેરે) ઊંચી-નીચી યોનિઓમાં ભટકતા ફેરે છે. પોતાની અસલી ગતિને, આત્મસ્વરૂપને નથી ઓળખતા. જાતજાતની કામનાઓ કરવી તથા તેમની પૂર્તિ કરવી મનુષ્યને મોભાદાર લાગે છે. પરંતુ તે છે તો કેવળ ભ્રાન્તિ જ. ખુદ પોતાની બાબતમાં ન જાણવાને કારણે મનુષ્ય ભટકે છે. ત્યારે ભગવાને પોતાના પ્રિયજનોને બ્રહ્મના હૃદયમાં પ્રવેશ કરાવીને અર્થાત્ બ્રહ્મ સંબંધી તત્ત્વજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરાવીને સાચું જ્ઞાન આપ્યું ત્યારે તેમને એ જાણીને આશ્ચર્ય થયું કે ભગવાન જ્ઞાનરૂપ છે અને ચારે વેદો તેમની જ સ્તુતિ અથવા વ્યાખ્યા આપે છે. તે પછીથી બધા કાર્યો સહજ રીતે થવા લાગ્યા.

એક દિવસ અરિષ્ટાસુર નામે દૈત્ય બળદનું રૂપ ધારણ

કરીને વ્રજભૂમિમાં આવી પહોંચ્યો તથા સમગ્ર સમાજમાં આતંક ફેલાવવા લાગ્યો. શ્રીકૃષ્ણને આ ખબર મળી તો તે ત્યાં પહોંચ્યા અને પડકાર ફેંકતા બોલ્યા, 'જે, તારા જેવા દુરાત્મા દુષ્ટોના બળના ઘમંડને ચૂરચૂર કરી નાંખનાર આ હું ઊભો છું.' આ પ્રકારે પડકાર કરીને ભગવાને સાથળ ઠોકી અને તેને ક્રોધિત કરવા માટે તેઓ પોતાના એક સખાના ગળામાં હાથ ફેલાવીને ઊભા રહી ગયા. વીર પુરુષ બીજાઓને કષ્ટ આપનારાઓનું ધ્યાન પોતાની તરફ ખેંચી લે છે અને બીજાઓને ભયમુક્ત બનાવી દે છે. શત્રુને ક્રોધિત કરવો પરંતુ પોતે સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં રહેવું એ આદર્શ રાણનીતિ છે. અરિષ્ટાસુર ક્રોધે ભરાઈને આગળ પાછળનું વિચાર્યા વિના કૃષ્ણ તરફ ઝપટી પડ્યો. ભગવાને જ્યારે જ્યેષ્ઠ કે તે હવે મારા પર પ્રહાર કરવા ઈચ્છે છે, ત્યારે તેમણે તેનાં શિંગડાં પકડી લીધા અને તેને લાત મારીને જમીન પર પાડી દીધો અને પછી પગથી દબાવીને ભીનું કપડું નીચોવતા હોય તેમ તેનું કચુંબર કરી નાંખ્યું. તે પછી તેનાં શિંગડાં ઉખાડીને તેને ખૂબ માર્યો જેથી તે પડ્યો જ રહ્યો.

વીર પુરુષ શાંત રહેવાની સાથે સાથે સતર્ક પણ રહે છે. પોતે ખુદ આક્રમણ નથી કરતા, પરંતુ આક્રમણકારી પોતે પોતાનો પ્રહાર કરી શકે તેના પહેલાં જ તેને કાબૂમાં લઈ લે છે. આ રીતે અરિષ્ટાસુરનો વધ થયો.

ગાંધીજીને એક અંગ્રેજે પૂછ્યું કે પ્રતિકૂળ સ્થિતિમાં વિરોધીઓની વચ્ચે પણ આપ સાચી વાત કહેવામાં જરા પણ અચકાતા નથી તેનું શું કારણ છે ? ગાંધીજીએ કહ્યું, હું સત્યને પરમાત્માનું સ્વરૂપ જ માનું છું. સત્યના પક્ષે રહેવાથી મને લાગે છે કે હું સર્વસમર્થ પ્રભુની ગોદમાં બેઠો છું. તેની ગોદમાં હોવાથી પછી કોઈનો ડર કેવી રીતે લાગી શકે ?

અંતઃકરણમાં ઈશ્વરીય પ્રકાશ જાગૃત કરવો એ જ મનુષ્યજીવનનું ધ્યેય છે.

નારીનો બહી, સાંસ્કૃતિક આદર્શોનો આત્મઘાત

તેના સંબોધન માત્રથી જ નારીના ઉપકારોનું સ્મરણ કરવાની પરંપરા જે જાતિ, દેશ અને સમાજમાં રહી હોય તે જ સમાજની સ્ત્રીઓ પર એટલા લાંછન, એટલો બોજ, એટલા અત્યાચારો કરવામાં આવતા હોય કે જેથી તે જીવન જેવા અમૂલ્ય નિધિની પણ ઘૂણા કરવા લાગે એ વાત નિંદનીય છે. આ દેશમાં (ભારતમાં) પ્રત્યેક વર્ષે આત્મહત્યા કરનારી હજારો સ્ત્રીઓની દશા એવી બીભત્સ છે જે જોઈ-સાંભળીને રૂંવાડાં ખડાં થઈ જાય છે. માનવતા હાથ જોડીને વિનીત વાણીમાં પૂછે છે, 'હે મનુષ્યો, માનવીના ઉપકારનું શું આ જ પ્રતિક્ષણ છે? જન્મદાત્રીનું શું ઋણ આવી રીતે ચૂકવાય છે? દેશ ગૌહત્યાના પાપથી એક વખત મુક્ત થઈ શકે છે, પરંતુ પોતાની કુપ્રથાઓ, અંધ પરંપરાઓ અને રૂઢિવાદી માન્યતાઓનાં ત્રિશૂળથી રોજરોજ આત્મહત્યા કરનારી નારીઓનાં પાપોથી તે જ્યાં સુધી સ્ત્રીને બંધનોથી મુક્ત કરીને સન્માનભર્યા જીવનનું પ્રદાન કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી મુક્ત નહિ થઈ શકે.'

દેશભરમાં દરેક વર્ષે કેટલી મહિલાઓ આત્મહત્યા કરે છે અથવા તેમને દહેજની લાલચમાં સળગાવી દેવામાં આવે છે? આ પણ આ જ્વલંત સમસ્યાથી આંખો મીંચી દેવા સમાન છે કે એનું કોઈ વિસ્તૃત વિવરણ મળતું નથી, પરંતુ કેટલાક રાજ્યોએ જે સર્વેક્ષણો કરાવ્યાં છે તે આંખોમાં આંસુ નહીં, રક્ત લાવવા માટે પર્યાપ્ત છે. સંપૂર્ણ વિવરણ વાંચીને તો ભાવનાશીલ અંતઃકારણોમાં હૃદયની ગતિ જ થંભી શકે છે.

આટલી મોટી સંખ્યામાં સંવેદનશીલ નવયુવતીઓની આત્મહત્યા, આત્મ-અવલોકન માટે વિવશ કરે છે. તેનાં કારણોની જે સમીક્ષા કરવામાં આવી છે તે એમ દર્શાવે છે કે આર્થિક કારણોથી કરાયેલી આત્મહત્યાઓની સંખ્યા બહુ ઘોડી હતી. આ બાબત માટે આપણી તે અંધ પરંપરાઓ જવાબદાર છે, જે હવે નામશેષ બની ચૂકી છે, પરંતુ માન્યતાઓ પ્રત્યે અંધશ્રદ્ધાને કારણે આજ સુધી થોપાયેલી છે.

આમાં દહેજપ્રથા મુખ્ય છે. પોતાના ગરીબ માતાપિતાને ધન-સંપત્તિના અભાવે ઘર-ઘર ભટકતા જોઈને ભાવનાશીલ

કન્યાઓનાં હૃદય તૂટી જાય છે. એક હદ સુધી સહન કર્યા બાદ જો કોઈ કારણો-ફૂબડો મળી પણ જાય તો તે રીતે પણ અને સાતું ઘર મળ્યું તો પાછળ દહેજ માટે મારપીટ થવાને કારણે એને ભયંકર યાતના ભોગવવાને કારણે તેઓ પોતાની જાતને અસહાય, નિરાધાર અનુભવવા લાગે છે. જે ઘરને તેઓ છોડીને આવી ત્યાં પહેલાં પણ નાની બહેનો માટે આર્થિક ગૂંગળામણ છે. કન્યા જે કુટુંબમાં વહુ બનીને આવી તેમાં સાસુ-સસરા, નાણંદ, દિયરો તથા અનેક વાર તો દહેજના ભૂખ્યા વડુ જેવો પતિ સુધ્યાં તેનો તિરસ્કાર કરે છે અને દુઃખ દે છે. આવી સ્થિતિમાં તે સ્ત્રીની સામે ધોર અંધકાર છવાઈ જાય છે. સંભવતઃ કદાચ તેઓ આ જ કારણે આત્મહત્યા જેવા કુકૃત્ય માટે લાચાર બને છે.

આપણા દેશમાં સામૂહિકતા અને સહજીવનની જ્યાં એક બાજુ આદર્શ પ્રણાલિકા ચાલી આવી છે, ત્યાં સાસુઓ દ્વારા વહુઓ પર શાસન કરવાની અંધ માન્યતાએ પણ કોણ જાણે ક્યારથી અડો જમાવ્યો છે. નવવધૂની પોતાની ઈચ્છાઓ, લાલસાઓ અને અધિકારો હોય છે. સાસુની અહંદૃષ્ટિ પોતાનો એકાધિકાર સમાપ્ત કરવા નથી ઈચ્છતી અથવા એમ કહો કે તેને વારસામાં જે અવગુણો મળ્યા તે જ અહીં પણ ધોપવા ચાહે છે. આ જટિલ મનોવૃત્તિને કારણે બન્નેમાં અથડામણ થાય છે, જેમાં જીત ઘણું કરીને સાસુની થાય છે અને વહુ રૂંધામણનો અનુભવ કરતાં કરતાં એક દિવસ આ સ્થિતિમાં જઈ પહોંચે છે જ્યાં આથી વધુ સહન કરવાની હિંમત રહેતી નથી.

વહુનું આ દમન મોટે ભાગે અશિક્ષિત સંયુક્ત પરિવારોમાં થાય છે, જ્યાં દીકરી અને વહુ બન્નેને ભિન્ન સત્તાઓ માનવામાં આવે છે. આપણી સંસ્કૃતિમાં તો વહુને દીકરી કરતાં પણ મોટો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે. તેને 'સામ્રાજી' કહીને તેના અધિકારો અમર્યાદિત કરી દેવામાં આવ્યા છે. વાસ્તવમાં ભારતીય સમાજના રચયિતાની આ આર્ષદૃષ્ટિ હતી કે કોમલ ભાવનાઓ અને પ્યારથી સભર સમર્પણની દેવી જે ગુણોથી સંપન્ન હશે, તેમના વ્યવહાર અને વર્તનમાં પણ સંચારિત કરશે. હતું પણ એમ જ. જ્યાં

સુધી આ પદ્ધતિ આદર્શરૂપમાં રહી, ત્યાં સુધી ભારતીય પરિવારો સ્વર્ગથી પણ ઉત્તમ રહ્યા. અહીં જે કોઈ અતિથિ બનીને આવ્યો તે બધું ખોઈને ગયો. આપણાં કુટુંબો સહકાર, સંવેદના, સ્નેહ અને મમત્વના મૂર્તિમાન ભંડાર રહ્યા છે. પરંતુ ત્યાં જ હવે દ્વેષ છલકાય છે, કૂરતા નગ્ન નૃત્ય કરે છે. અધિકારોની સ્પર્ધામાં વૃદ્ધોનું તો કશું નથી બગડતું, બિચારી વહુઓ આત્મહત્યાનો શિકાર બને છે. આ આત્મહત્યા નારીની નહિ, સાંસ્કૃતિક આદર્શોની હોય છે.

આંકડાઓ એમ દર્શાવે છે કે ૬૧.૧% આત્મહત્યાઓ અશિક્ષિત ઘરો અને ઓછું ભણેલી ગણેલી સ્ત્રીઓ દ્વારા આચરાઈ છે. છૂટાછેડાની સુવિધા અને યોગ્યતાને કારણે શિક્ષિત મહિલાઓ ભલે ગૂંગળાતી રહે પણ જીવનનો નવીન આશ્રય શોધી જ લે છે, પરંતુ અશિક્ષિતોમાં એટલું મનોબળ અને સાહસ હોતું નથી જેનાથી તેઓ ગૂંગળામણભર્યા વાતાવરણનો ત્યાગ કરીને સ્વાવલંબી જીવન જીવી શકે. સાસરિયાઓનો નિરંતર ત્રાસ તેમને કમજોર બનાવી દે છે, તે જ કારણે લાચાર બનીને તૂટી પડતી જણાઈ છે.

આ બધાં કારણો સામાજિક છે અને નારી જાતિને યોગ્ય પ્રતિષ્ઠા, મનોબળ, સ્વાભિમાનપૂર્ણ જીવન પ્રદાન ન કરવાને કારણે છે. જે સ્ત્રી સ્વયં ગૂંગળાતી રહી હોય તેનું ઘર, તેનાં બાળ-બચ્ચાં, તેનો પતિ કેવી રીતે સુખી રહી શકે? આની સહજ કલ્પના કરી શકાય છે. તેથી આ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય રહેતો નથી કે નારીની આકાંક્ષાઓને સમજવામાં આવે અને તેમને સંરક્ષણ પ્રદાન કરવામાં આવે.

નાની નાની વાતોને લઈને નારી પર કેટલા હિંસક અત્યાચાર આચરી શકાય છે તેની આછી ઝાંખી ઉપરની પંક્તિઓમાં જોવા મળે છે. કોઈ વિચારકે ભારતમાં નારીઓની સ્થિતિનું વિશ્લેષણ કરતાં ખૂબ જ માર્કિક સ્વરોમાં પૂછ્યું હતું ‘એવું ક્યું કારણ છે કે રસોડામાં થનારી દુર્ઘટનાઓ હોય કે ઘરની બહાર થનારી આત્મહત્યાઓ - વહુઓ જ આનો શિકાર કેમ બને છે?’ ઉત્તર એક જ છે કે સ્ત્રીઓ પર નાની નાની બાબતો માટે ખોટા આરોપો ઘગાવીને ખૂબ જુલમ ગુજારવામાં આવે છે. તેમને સતાવવામાં આવે છે. આપણા દેશમાં પ્રચલિત વિવાહ

પરંપરાઓની જ વાત કરીએ. કોઈકે યોગ્ય જ કહ્યું છે કે ભારતમાં છોકરીઓની સાથે નહિ, છોકરીઓના માતાપિતા પાસેથી મળનારા ઉપહાર, દહેજ સાથે જ વિવાહ કરવામાં આવે છે. ભારતીય પુરુષો પોતાની જીવનસાથી કરતાં પણ વધુ તેના દ્વારા લાવવામાં આવતા ઉપહારોને અધિક મહત્ત્વ આપે છે. તેથી જ તો વધુ દહેજ ન મળવાને કારણે તથા ઓછું દહેજ લાવવાને કારણે ભારતીય ગૃહિણીઓને ખરાબ રીતે સતાવવામાં આવે છે.

અહંકારી પુરુષ પોતાની ઉચ્છૃંખલ પ્રવૃત્તિઓ અને ખરાબ આદતોમાં પત્નીની સહેજ પણ દખલગીરી પસંદ કરતા નથી. દખલ કરવાની બાબત તો દૂર રહી, તેના દ્વારા સહકાર ન સાંપડતાં તેને (પત્નીને) મારજૂડ કરવા લાગે છે. આ બધી ઘટનાઓ ભારતમાં નારીજીવનનું કુણુ ચિત્ર દોરે છે. આ ચિત્રોને સામે રાખીને ક્યા આધારે કહી શકાય કે આપણે સભ્ય છીએ, આપણે એક મહાન સંસ્કૃતિના અનુયાયી છીએ અને આપણે નૂતન વિશ્વનું નેતૃત્વ કરવા માટે સમર્થ છીએ ?

આપણું સામાજિક જીવન દામ્પત્યજીવનથી આરંભાય છે. પતિ-પત્ની વચ્ચે જેટલો પ્રેમ, સૌજન્ય, આત્મભાવ, આત્મસમર્પણ અને વફાદારીના ભાવ રહેશે તેટલું જ ગૃહસ્થ જીવન આનંદમય બનશે અને એ જ માત્રામાં શ્રી, સમૃદ્ધિ અને સુખ-શાંતિ વધશે.

તેનાથી કોઈ ભૂલ થયેલ હોય તો પણ તેને ઉદારતાપૂર્વક ક્ષમા કરવાની અને પ્રેમપૂર્વક સુધારવાની જ ભારતીય પરંપરા છે. મોટી ઉંમરની થઈ ગયા પછી પણ નારીને મમતામયી માતા અને સ્નેહાળ ભગિનીના રૂપમાં જ જોવી એ ઉચિત માનવામાં આવ્યું છે. ધર્મપત્નીના રૂપમાં તો તે સાક્ષાત લક્ષ્મીનું રૂપ ધારણ કરીને જ ઘરમાં વિરાજે છે.

ખેદની વાત છે કે આજે નારીનો દરજ્જો પશુઓ જેવો બની રહ્યો છે. નાની નાની વાત પર લોકો તેને સતાવે છે અને તિરસ્કૃત કરે છે. એટલું જ નહિ, કેટલાય નર-પિશાચો તો તેનો રક્તપાત કરીને જ પોતાની દાનવી પિપાસાને શાંત કરે છે. સાસરિયાં માટે આત્મત્યાગ કરવો એ વિવાહિતા વહુઓનું એક અલૌકિક કાર્ય છે. તેનો બદલો ચૂકવવા માટે સાસરિયાઓ તેના પ્રત્યે જેટલી કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરે, જેટલું સન્માન અને સ્નેહ પ્રદાન કરે તેટલાં ઓછાં છે. આજે આવું

સફળતાની એક અનિવાર્ય શરત છે - ધ્યેય પ્રત્યે અતૂટ નિષ્ઠા

સૌજન્ય ક્યાંક ક્યાંક જ જોવા મળે છે. વહુનું આત્મસમર્પણ, સેવા, ઉદારતા અને ક્રોમળ ભાવનાઓનો પહાડ ન જોઈને લોકો તેની નાની નાની ભૂલોને જ વધારી વધારીને જોવા લાગે છે અને તેને તુચ્છ પશુથી પણ અધિક તિરસ્કૃત કરે છે. કેટલીયવાર તેનું લોહી પીવામાં પણ ખચકાટ અનુભવતા નથી. આવા હેવાનિયતભર્યા સમાચાર રોજ-બ-રોજ વર્તમાનપત્રોમાં છપાતા રહે છે.

કન્યા જોવા અમૂલ્ય રત્નને વહુના રૂપમાં પ્રાપ્ત કરવામાં જ્યાં સાસરિયાંઓએ પોતાનું સૌભાગ્ય માનવું જોઈએ ત્યાં ઊલટું તેઓ એમ માને છે કે અમે કોઈની દીકરીને અમારા ઘરમાં લઈ આવીને તેના પર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. આ ઉપકારના બદલામાં તેઓ રોજ રોજ દીકરીવાળાઓ પર પોતાનો વટ જમાવતા રહે છે અને દહેજના રૂપમાં વધુ ને વધુ રુશવત માગે છે. ફક્ત માગે છે એટલું જ નહિ, પણ તે ન મળતાં પોતાના ઘરમાં આવેલી તે નિરપરાધ બાલિકાને વિવિધ પ્રકારે સતાવે છે અને ઘણીવાર તો તેના જીવના તરસ્યા બની રહે છે.

નારી પ્રત્યે સમાજનો જે અનુદાર, સંકુચિત, અહંકારભર્યો દષ્ટિકોણ છે તેને જોટલો તુચ્છ, હીન અને નિકૃષ્ટ આપણે સમજીએ છીએ તેમાં માનવતા કેટલે અંશે છે? આ પ્રશ્ન જો આપણા મનને ઢંઢોળતો ન હોય, તો પછી એમ જ માનવું પડશે કે આપણો અંતરાત્મા મરી પરવાર્યો છે અને આપણે માનવતા સાથે રહેનાર આવશ્યક ભલમનસાઈને છોડી બેઠા છીએ. નારીએ પતિની આગળ આત્મસમર્પણનો જે અનુપમ આદર્શ રાખ્યો છે, તેનો એ અર્થ ન થવો જોઈએ કે તેનું મૂલ્ય કશું પણ આંકવામાં ન આવે, તેને મરજી મુજબ પજવવામાં આવે અને એટલા બંધનમાં જકડવામાં આવે કે તે હાલીયાલી પણ ન શકે.

પરાધીનતાનાં બંધનો બધી દિશાઓમાં તૂટી રહ્યાં છે. નારીનો આત્મા પણ પૂછે છે કે તેને માનવને ઉચિત સન્માન અને સ્વતંત્રતા ક્યારે મળશે ? સ્વતંત્ર નાગરિકના અધિકારોથી ક્યાં સુધી તેણે વંચિત રહેવું પડશે ? ક્યારે તેને એવી તક મળશે કે પિંજરમાં બંધ પક્ષી અને ખીલા સાથે બંધાયેલ પશુ કરતાં તેને કાંઈક વિશેષ ગણવામાં આવશે ? તેને કેવળ ઉપભોગની જ વસ્તુ માનવામાં ન આવે. પરંતુ તેને ઉન્નતિ એટલે કે પ્રગતિની તક પણ મળે. આ સ્થિતિ ઊભી કરવા માટે આપણે સડેલા, ગળી ગયેલા, ફૂર અને

ફૂટવાદી પ્રણાલિકાગત વિચારો બદલવા પડશે અને એવી નૈતિક દષ્ટિ અપનાવવી પડશે જેના આધારે પતિ-પત્ની એકબીજા પ્રત્યે પ્રેમ, વિશ્વાસ, આદર-સન્માન, ત્યાગ, સેવા, ક્ષમા, ઉદારતા અને સમાનતાનો વ્યવહાર કરતાં કરતાં સાચા દાંપત્યજીવનની સુદૃઢ આધારશિલા સ્થાપિત કરી શકે.

જે અવિકસિત સ્થિતિમાં નારી આજે પડી છે ત્યાંથી તે સુધારવાનો આરંભ કરવામાં આવે તો તે થોડા દિવસોમાં કંઈક ને કંઈક બની શકે તેમ છે. જે તે બંદીવાનની જેમ બંધ રહેવામાં અને મહત્વપૂર્ણ કાર્યોથી વંચિત રહેવા માટે લાચાર હોય, તો તેની પાસેથી કોઈ આશા રાખી શકાય નહિ. પરંતુ જે તેમને તક મળે તો પુરુષોની જેમ જ અસંખ્ય સ્ત્રીઓ પણ એવી મળી આવશે, જેઓ પોતાની સ્વાભાવિક પ્રતિભાથી સંસારને આશ્ચર્યચકિત બનાવી દે. સંસારના જે દેશોએ નારી ઉત્થાનનાં દ્વાર ખોલ્યાં છે, તેમને પુરુષોની જેમ શિક્ષા-દીક્ષા અને મનુષ્યના સ્વાભાવિક અધિકારો પ્રાપ્ત કરવાની તક આપી, તેમણે આ બુદ્ધિમતાનો પરિચય કરાવીને કશું ગુમાવ્યું નથી પરંતુ મેળવ્યું જ છે. હવે એ સમય આવી ગયો છે કે આપણે આપણી આ ભૂલ સુધારીએ, નારીના વિકાસની આવશ્યકતાઓનો અનુભવ કરીએ અને તેને માટે સાચા મનથી પ્રયત્નશીલ બનીએ.

જે ડાળીએ પાંદડાંને રસ નથી પહોંચાડ્યો તેના પાંદડાં ખરી પડ્યા પછી એ ડાળ પણ સૂકાઈ ગયા વિના રહેવાની નથી. સમગ્ર સમાજને આવા દુષ્કૃત્યોના પ્રાયશ્ચિત માટે તૈયાર રહેવું જ પડશે, ભૂલને સુધારવી પડશે, નહિતર આવા કુકૃત્યો કરનાર વ્યક્તિઓ જ નહિ તેમની સાથોસાથ સમગ્ર સમાજને હાનિ પહોંચશે.

જટાયુએ જ્યેષ્ઠ કે રાક્ષસરાજ રાવાળ, સીતાજીનું તેમની ઈચ્છા વિરુદ્ધ હરણ કરીને લઈ જઈ રહ્યાં છે. અનીતિનો સામનો ન થવાથી ખોટું કાર્ય કરનારાઓની સાહસિકતા વધે છે એમ વિચારીને જટાયુએ રાવાળને પડકાર ફેંકીને વિરોધ કર્યો અને તેના પર આક્રમણ કર્યું. ધર્મચિરણની દિશામાં એક અનુકરણીય દષ્ટાન્ત પૂરું પાડ્યું.

Disclaimer / Warning: All literary and artistic material on this website is copyright protected and constitutes an exclusive intellectual property of the owner of the website. Any attempt to infringe upon the owners copyrights or any other form of intellectual property rights over the work would be legally dealt with. Though any of the information (text, image, animation, audio and video) present on the website can be used for propagation with prior written consent.

✿ ગૃહસ્થાશ્રમ - એક સ્વર્ગધામ ✿

આપનો પરિવાર એક નાનકડું સ્વર્ગ છે જેનું નિર્માણ આપના હાથમાં છે. પરિવાર એક એવી લીલાભૂમિ છે જેમાં પ્રેમ, સહાનુભૂતિ, સંવેદના, મધુરતા જેવા ગુણો પોતાનો સાહજિક વિકાસ સાધે છે. આ એક એવી સાધનાભૂમિ છે જેમાં મનુષ્યને પોતાનાં કર્તવ્યો તથા અધિકારો, જવાબદારી અને આનંદનું જ્ઞાન લાધે છે. મનુષ્યને આ ભૂમિતણ પર જે સાચું અને અકૃત્રિમ દુઃખથી મુક્ત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે કુટુંબનું કૌટુંબિક સુખ જ છે.

શ્રી કુટુંબની દેવી છે - પછી ભલે તે માતા, બહેન, અથવા પુત્રી કોઈપણ રૂપમાં કેમ ન હોય ? તેઓના જ સ્નેહથી હૃદયની હરિયાળી, રસતરબોળ વાણી અને સૌંદર્યશીલ પ્રેમથી પરિવાર સુખી બને છે. જેનું હૃદય દયા અને પ્રેમથી સભર છે તે શ્રી પરિવારનું સૌથી મોટું સૌભાગ્ય છે. તેની વાણીમાં સુધા જેવી શીતળતા અને સેવામાં જીવનદાયી શક્તિ છે. તેના પ્રેમની સીમાનો નિરંતર વિકાસ થાય છે. તે એક એવી શક્તિ છે જેનો કદી ક્ષય થતો નથી અને જેનો ઉત્સાહ અને પ્રેરણા પૂર્ણતામાં નવીનતા ઉત્પન્ન કરીને પરિવારમાં નિત્યનવી છટા દ્વારા મનને આનંદ, બુદ્ધિને બોધ તથા હૃદયને સંતોષ પ્રદાન કરે છે.

પરિવારમાં પુત્ર ક્ષણિક આવેશમાં આવીને સ્વચ્છંદ વિહાર માટે પરિવારનો તિરસ્કાર નથી કરતો પરંતુ પરિવાર તરફની જવાબદારીને વધુ દૃઢતાથી અદા કરે છે. ગૃહસ્થજીવનમાં પતિ જવાબદારીઓથી લદાયેલ છે. અનેક વિધ્નો છતાં પણ તેનું વિવાહિત જીવન મધુર છે. અહીં સંયમ, નિષ્ઠા, આદર, પ્રતિષ્ઠા તથા જીવનશક્તિને રોકી રાખવાનું સાર્વત્રિક વિધાન રખાયું છે. જે આવો સંયમ ન હોય તો વિવાહિત જીવન ઝેરભર્યું બની જાય છે. શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય નારીને ભોગવિલાસનું સાધન નહીં, પરંતુ નિયંત્રણ, પ્રેરણા, સાધના, મુશ્કેલીઓ અને આપત્તિઓમાં સાથ આપનારી જીવનસાથી રૂપે નિહાળે છે.

આ દેવી ગુણોની વૃદ્ધિ કરો. પારિવારિક જીવનને મધુર બનાવનાર મુખ્ય ગુણ નિસ્વાર્થ પ્રેમ છે. જે પ્રેમના પવિત્ર

દોરથી પરિવારના સમસ્ત અંગો સુસંગઠિત રહે, એકબીજા પ્રત્યે મંગલ કામના દર્શાવતા રહે, એકબીજાને પરસ્પર સહકાર આપતા રહે તો સંપૂર્ણ સમ્મિલિત કુટુંબ સુઘડતાથી ચાલતું રહેશે. કુટુંબ એક પાઠશાળા છે, એક શિક્ષણસંસ્થા છે, જ્યાં આપણે પ્રેમનો પાઠ શીખીએ છીએ.

આપણા પારિવારિક સુખની વૃદ્ધિ માટે આ સુવાર્ણસૂત્ર યાદ રાખીએ કે આપ પોતાના સ્વાર્થને સમગ્ર પરિવારના હિત માટે સમર્પિત કરવા તત્પર રહો. આપણે આપણા સુખની એટલી પરવા ન કરીએ જેટલી બીજાના સુખ-હિતની. આપણા વ્યવહારમાં સર્વત્ર શિષ્ટતા હો. એટલે સુધી કે પરિવારના સાધારણ સભ્યો પ્રત્યે પણ આપણો વ્યવહાર શિષ્ટ રહે. નાના માણસોની ઈજ્જત કરનાર, તેમનું આત્મ-સન્માન વધારનાર, તેમને કુટુંબમાં સારું સ્થાન આપીને સમાજમાં પ્રવેશ અપાવનાર પણ આપણે જ છીએ.

નાનામોટા, ભાઈબહેન, ઘરના નોકર, પશુ-પક્ષી બધા જ પ્રત્યે આપ ઉદાર રહો. પ્રેમથી આપનું હૃદય પરિપૂર્ણ રાખો. બધા પ્રત્યે સ્નેહાળ, પ્રસન્ન રહો. આપને પ્રસન્ન જોઈને આખું ઘર પ્રસન્નતાથી ખીલી ઊઠશે. પ્રફુલ્લતા એક એવો ગુણ છે જે થાકેલા-હારેલા સભ્યોમાં નવો ઉત્સાહ ભરી દે છે.

આપ આપના પરિવારમાં ખૂબ હસો, ખેલો-કૂદો અને ક્રીડા કરો. પરિવારમાં એવા એકરૂપ થઈ જાવ કે જેથી આપનું બાહ્યરૂપ જાણાઈ ન આવે. આત્મા તૃપ્ત થઈ ઊઠે.

ધર્મપ્રવર્તક લૂથરે કહ્યું છે - 'વિચારપૂર્ણ વિનોદ, મર્યાદાપૂર્ણ સાહસિક બુદ્ધિ યુવક માટે ઉદાસીનતાની સરસ દવા છે.'

શુષ્કતા પરિવાર માટે રેતી જેવું નીરસ છે. થોડુંક વિચારો, લૂખી-સુકી રોટલીમાં શી મજા છે ? સુકા વાળ કેવા બરછટ લાગે છે ! તેલ પૂર્વા વિનાનું મશીન (યંત્ર) કેવું ખડખડ અવાજ કરતું ચાલે છે, સૂકાભક્ટ રાગપ્રદેશમાં કોણ રહેવાનું પસંદ કરશે ?

પ્રાણીમાત્ર સરસતા માટે તડપે છે. તે આપનો પ્રેમ,

Disclaimer / Warning: All literary and artistic material on this website is copyright protected and constitutes an exclusive intellectual property of the owner of the website. Any attempt to infringe upon the owners copyrights or any other form of intellectual property rights over the work would be legally dealt with. Though any of the information (text, image, animation, audio and video) present on the website can be used for propagation with prior written consent.

સહાનુભૂતિ-સમભાવ, દયા, કુરુણા, પ્રશંસા, ઉત્સાહ, આલ્ષ્ટાદ ઝંખે છે. પારિવારિક સૌભાગ્ય માટે સરસતા અને સ્નિગ્ધતાની આવશ્યકતા છે. મનુષ્યનું અંતઃકરણ રસિક છે. સ્ત્રીઓ સ્વભાવગત કવિ છે, ભાવુક છે, સૌંદર્યની ઉપાસક છે, કલા રસિક છે, પ્રેમાળ છે. માનવ હૃદયનો આ જ ગુણ છે, જે પશુ જગતથી તેને ઝિંચે લઈ જાય છે.

સહૃદયી બનો. સહૃદયતા એટલે ક્રોમળતા, મધુરતા, આર્દ્રતા. સહૃદય વ્યક્તિ બધાના દુઃખમાં હિસ્સો લે છે. પ્રેમ તથા ઉત્સાહ આપીને નીરસ હૃદયને સીંચે છે. જેનામાં આ ગુણ નથી તેને હૃદય હોવા છતાં પણ હૃદયહીન ગણવામાં આવે છે. 'હૃદયહીનનો અર્થ છે જડ પશુઓથી પણ નીચો.' નીરસ ગૃહસ્વામી આખા કુટુંબને દુઃખી બનાવી દે છે.

જેણે પોતાની વિચારધારા અને ભાવનાઓને શુષ્ક, નીરસ અને કઠોર બનાવી દીધી છે, તેણે પોતાના આનંદ, પ્રકુલ્લતા અને પ્રસન્નતાના ભંડારને બંધ કરી દીધો છે. તે જીવનનો સાચો રસ પામવાથી વંચિત રહી જશે. આનંદનું ઝરણું સરસતાની અનુભૂતિઓમાં છે.

પરમાત્માને આનંદ સ્વરૂપ દર્શાવવામાં આવેલ છે. શાથી ? કેમ કે તે કઠોર અને નિયંત્રણપ્રિય હોવા છતાં પણ સરસ અને પ્રેમમય છે. શ્રુતિ કહે છે - 'રસો વૈ સઃ'। અર્થાત્ પરમાત્મા રસમય છે. પરિવારમાં તેને પ્રતિષ્ઠિત કરવા માટે એવી જ લચીલી, ક્રોમળ, સ્નિગ્ધ અને સરસ ભાવનાઓ વિકસિત કરવી પડે છે.

નિયંત્રણ આવશ્યક છે. જ્યારે અમે આપની પાસે સરસતાને વિકસિત કરવાનો આગ્રહ રાખીએ છીએ તો અમારો અભિપ્રાય એ નથી કે આપ નિયંત્રણને પણ તૂટી જવા દો. અમે નિયંત્રણની તરફેણમાં છીએ. નિયંત્રણથી આપ નિયમબદ્ધ, સંયમી, શિસ્તબદ્ધ, આશાંકિત પરિવારની ઉત્પત્તિ કરો છો. પરિવારના નિયંત્રણમાં આપ દૃઢ રહો. ભૂલો થતાં ધમકાવો, સજા કરો અને પથભ્રષ્ટને સન્માર્ગ પર સ્થાપિત કરો. પરિવારની ઉન્નતિ માટે આપ સખત કદમ ઉઠાવી શકો છો. પરંતુ એક બાબત કદી ભૂલશો નહિ કે આપ અંતે હૃદયને ક્રોમળ, દ્રવિત બનનાર, દયાળુ, પ્રેમી અને સરસ જ રાખો. સંસારમાં જે સરલતાનો,

સૌહાર્દનો અપાર ભંડાર ભરાયેલો પડ્યો છે તેને પ્રાપ્ત કરતાં શીખો. પોતાની ભાવનાઓને જ્યારે આપ ક્રોમળ બનાવી લો છો તો આપને ચારેબાજુ હૃદયમાં અમૃત જેવું ઝરણું પ્રતીત થાય છે - ભોળાં ભલાં, મીઠી મીઠી વાતો કરતાં બાળકો, પ્રેમની પ્રતિમારૂપ માતા, બહેન, પત્ની, અનુભવ જ્ઞાન અને શુભ કામનાઓના પ્રતીક વૃદ્ધજનો આ બધી ઈશ્વરની એવી આનંદમય વિભૂતિઓ છે જેમને જોઈને પરિવારમાં મનુષ્યનું હૃદય પ્રસન્નતામય આનંદથી કમળના પુષ્પ સમાન ખીલી ઊઠવું જોઈએ.

પરિવાર એક પાઠશાળા છે. જે આપણને આત્મસંયમ, સ્વ-સંસ્કાર, આત્મબળ અને નિઃસ્વાર્થ સેવાઓનું આણમોલ શિક્ષણ આપે છે. દરરોજ આપણે પરિવારની ભલાઈને માટે કંઈને કંઈ કરતા રહીએ, ખુદ આત્મનિરીક્ષણ કરીએ. પરિવારની પ્રત્યેક સમજદાર વ્યક્તિ પ્રત્યેક રાત્રે સજાગતા સાથે પોતાના ચારિત્ર્યનું નિરીક્ષણ કરે - એમ વિચારે કે આજે મેં ક્યું કામ પશુની જેમ, ક્યું કામ દાનવની જેમ, ક્યું કામ સત્પુરુષની જેમ અને ક્યું કામ દેવતાની જેમ કર્યું છે. જે પ્રત્યેક વ્યક્તિ સહકાર અને નિઃસ્વાર્થ સેવાની ભાવનાથી પરિવારની સમૃદ્ધિ સાધવામાં સહાય કરે તો તે ગૃહસ્થ સુખ-ધામ બની શકે છે.

રાખ ચવાતિએ પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પોતાના પુત્રની સુવાની માગી લીધી અને કામવાસનામાં ડૂબી ગયા. તો પણ કામેચ્છા તો તૃપ્ત ન થઈ. અંતમાં રાખએ નિમ્ન ચોનિમાં જવું પડ્યું. રાખ નહુમ ઈન્દ્રનું પદ પ્રાપ્ત થવા પછી પણ ઈન્દ્રાણી પ્રત્યે કુદૃષ્ટિ રાખવાને કારણે સર્પચોનિમાં સરી પડ્યા. કામવાસના પર નિયંત્રણ ન હોવાથી મનુષ્યની આવી જ દુર્મતિ થાય છે.

જ્યારે ને ત્યારે એ બાબતનો ઝઘડો રહે છે કે અમને અધિકાર આપો. નવયુવક, નવયુવતીઓ તથા અન્ય સભ્યો અધિકારોનું રટણ લગાવીને બેઠા છે. અધિકાર માગવાની

સાચું, પ્રિય, મધુર, હિતકારી અને અલ્પ ભાષણ કરો.

પ્રવૃત્તિ દૂષિત સ્વાર્થની ભાવના પર આધારિત છે. તેઓ બીજાઓને ઓછું આપીને તેમની પાસેથી અધિક લેવા ઈચ્છે છે. આ સ્વાર્થમય ભાવના જે દિવસે અંકુરિત થાય છે ત્યારે પરિવારના સુખ અને શાંતિની ભાવના તે જ દિવસે વિલીન થાય છે. પ્રત્યેક મનુષ્ય નાનાની સાથે અયોગ્ય વ્યવહાર કરે છે અને કહે છે કે એ અમારો અધિકાર છે. સાસુ, વહુ પર અનુચિત અધિકાર જમાવે છે. મોટો ભાઈ નાના ભાઈ સાથે દુર્વ્યવહાર દાખવે છે.

‘અધિકાર’ માગનાર બીજાઓ પાસેથી કશુંક ઈચ્છે છે. પરંતુ બીજાને આપવાની વાત ભૂલી જાય છે. તમે એ જ્ઞાન નથી કે અધિકાર અને કર્તવ્ય સાથોસાથ ચાલે છે. આ હાથે આપો, તે હાથે લો. આ માંગ અને ભૂખની લડાઈમાં જ ગૃહસ્થજીવનનું સુખ વિદાય થવા માંડે છે.

પ્રેમ, સમતા, ત્યાગ અને સમર્પણ આ એવી દેવી વિભૂતિઓ છે જેનાથી ગૃહસ્થીનું સ્વર્ગ રચાય છે. ત્યાં ‘અધિકાર’ નામના શબ્દનો પ્રવેશ નિષિદ્ધ છે. ત્યાં તો બીજા શબ્દ ‘કર્તવ્ય’ જ પ્રવેશ પામી શકે છે. પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યની જવાબદારી છે તથા કોઈ ને કોઈ કર્તવ્ય છે. તે પોતાનું કર્તવ્ય કરતો રહે. જે તમારો અધિકાર છે તે તમને અનાયાસ પ્રાપ્ત થઈ જશે, પરંતુ કર્તવ્યોની વાત ભૂલીને કેવળે અધિકારની માંગ કરવી, નૈતિક દૃષ્ટિએ નિંદનીય છે. બધાં બખડાંતરનાં આ મૂળને કાપીને ફેંકી દેવું જોઈએ.

સંસારનાં સંબંધોને જુઓ. દુનિયાના બધા કાર્યો સ્વયં આદાન-પ્રદાનથી ચાલી રહ્યાં છે. જ્યારે કંઈક આપવામાં આવે છે ત્યારે તુરત જ કાંઈક મળી રહે છે. તેથી લેવાની આકાંક્ષા હોતાં આપવાની ભાવના પહેલાં બનાવી લેવી જરૂરી હોય છે. ‘અધિકાર’માં કેવળ લેવાની જ ભાવના ભરેલી છે. ત્યાગ, બલિદાન, સેવા, સહાનુભૂતિની નહીં. તેથી પારસ્પરિક પ્રેમનો ક્ષય થવો શરૂ થાય છે. જે દિવસે તે અધિકારની લાલસા ગૃહસ્થજીવનમાં પ્રવેશે છે ત્યારે ગૃહસ્થજીવન કળ્યા-કંકાસનો અખાડો બની જાય છે. આજે ભાગેલા-ગાગેલા મદાંધ નવયુવકો આ જ ભાવનાને મનમાં ભરીને વિભક્ત કુટુંબોનો અવાજ બુલંદ કરે છે. પોતાના જ હાથે તેઓ પોતાના સુખ અને સુવિધાને લાત

મારી રહ્યાં છે.

અધિકારનો અર્થ છે, બીજાઓને પોતાને આધીન રાખવા પોતાના સુખનું, ભોગનું યંત્ર બનાવવું. જ્યારે કોઈ ભાવનાનો પ્રવાહ એક બાજુ ચાલવો શરૂ થઈ જાય છે તો તેની પ્રતિક્રિયા બીજી બાજુથી શરૂ થઈ જાય છે. જ્યારે કોઈ બીજાને ભોગનું યંત્ર બનાવવા ચાહે છે, તો બીજા પહેલાં યંત્ર બનાવવાની ધુનમાં લાગી જાય છે.

આ વિષયકથી બચવાનો ઉપાય એ છે કે પરિવારનો દરેક સભ્ય અધિકારને બદલે કર્તવ્ય પર અધિક ધ્યાન આપે. લેવાને બદલે આપવાનું વધુ ધ્યાન રાખવામાં આવે તો જ ગૃહસ્થ આશ્રમ સુખનું ધામ બની શકે છે.

ભીષ્મ બાણશૈલ્યા પર સૂતા હતા. મામા શકુનિ તેમની પાસે ગયા અને કહ્યું, ‘આપે શત્રુપક્ષને પોતાની દુર્ભળતા બતાવીને પોતે જ પીડા વહોરી અને અમને પણ ગુહસાન પહોંચાડ્યું. આપું કરવું શું આપને માટે ઈચ્છિત હતું?’ ભીષ્મએ કહ્યું, શકુનિ, તમે ભૂલો છો કે કૌરવોના અન્નથી શરીર પોષવાને કારણે કેવળ શરીરથી હું તમારે પક્ષે હતો. મારું અંતઃકરણ પ્રભુના અનુદાનોથી પોષાય છે, તેથી મનથી તો હું એ જ પક્ષમાં છું, જે પક્ષમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ છે. શકુનિએ પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘શું આપ પણ આ છળકપટી કૃષ્ણને ભગવાન માનો છો?’ ભીષ્મએ કહ્યું, ‘કૃષ્ણને ભગવાન માનું કે ન માનું, પરંતુ સત્ય પાંડવોના પક્ષે છે. મેં જીવનભર સત્યને જ ઈશ્વર માનીને તેની આરાધના કરી છે. તેથી જ મારી પ્રતિજ્ઞાઓ જીવનભર નભાવી શક્યો. આ જ મારું સાચું ઈષ્ટ છે.’

સદ્જ્ઞાન અને સત્કર્મની સંસ્કૃતિ

ખાતર અને પાણી બન્ને યોગ્ય માત્રામાં મળતાં રહે ત્યારે જ છોડ વૃદ્ધિ પામે છે. જે જમીનમાં ફળદ્રુપતા ન હોય એવી જમીનમાં જે બીજ વાવવામાં આવે, ખાતરનો અંશ પણ મળ્યો ન હોય તો સારું બીજ વાવવા છતાં તે ઊગશે નહિ. આ જ રીતે જમીનમાં ખાતરનો આવશ્યક અંશ હોવા છતાં ઊગેલા છોડને જે પાણી ન મળે તો પણ તે વધી નહિ શકે અને મૂરઝાઈને સુકાઈ જશે. આ જ રીતે સુસંસ્કારોનો છોડ જ્ઞાનરૂપી ખાતર અને કર્મરૂપી પાણી પામીને વૃદ્ધિ પામે છે. બન્નેમાંથી એકની પણ ઓછપ રહી જાય તો અંતરાત્મામાં રહેલ સુસંસ્કારોને વિકસિત થવાની તક મળશે નહિ.

બન્ને પગ બરાબર હોય તો ચાલવાની ક્રિયામાં વાંધો આવતો નથી, બન્ને હાથ બરાબર હોય તો પ્રસ્તુત કામો સારી રીતે કરવાનું સરળ રહે છે. જે એક કે બન્ને પગ ન હોય તો ચાલવામાં ભારે મુશ્કેલી પડશે. આ જ રીતે જેના એક કે બન્ને હાથ ન હોય તો તે કામ મુશ્કેલીથી કરી શકશે. આત્મિક ઉન્નતિ માટે જ્ઞાન અને કર્મનું એ જ મહત્ત્વ છે, જેટલું મહત્ત્વ ચાલવા માટે પગનું અને કામ કરવા માટે હાથનું છે. લંગડા-લૂલા અપંગ માણસ પણ કંઈક કામ તો કરે જ છે, પરંતુ સર્વાંગપૂર્ણ સ્વસ્થ હોવાથી જે સંભવિત હતું તે ક્યાં બની શકે છે ? આત્મોન્નતિની પ્રક્રિયા સદ્જ્ઞાન અને સત્કર્મના અભાવે અસ્તવ્યસ્ત જ રહે છે.

માનવીય ચેતનામાં જે સત્ તત્ત્વ છે તેના વિકાસનો વિધિવત્ પ્રયત્ન કરવો પડે છે. આ પ્રયત્નમાં કયાશ રહે છે તો પ્રગતિનું દ્વાર રોકાયેલું જ રહે છે. દર્પણની આગળ જે પ્રકારની આકૃતિ આવે છે, તેવું જ પ્રતિબિંબ જેવા મળે છે. માનવીય ચેતનાને જેવી વ્યક્તિઓ, જેવી પરિસ્થિતિઓના સાન્નિધ્યમાં રહેવું પડે છે તેવી જ તે બની રહે છે. કસાઈના ઘરમાં જન્મેલ બાળક મોટો થતાં થતાં પોતાના ઘરનો વ્યવસાય શીખીને કોઈ પ્રકારની

લજ્જા કે ઘૃણા વિના છરી ચલાવવા લાગે છે. પૂજારી, બ્રાહ્મણના બાળકમાં સેવા-પૂજના સંસ્કાર પડે છે અને ઉંમરલાયક થતાં તેના ગુણ, કર્મ, સ્વભાવ પોતાના ઘરના લોકો જેવા જ ઘડાવા લાગે છે. કસાઈનું બાળક અને પૂજારીનું બાળક ગુણ, કર્મ, સ્વભાવની દૃષ્ટિએ એકબીજાથી કેટલા જુદાં છે ? આને જોઈને એ નિર્ણય સહેજે બાંધી શકાય કે મનુષ્યએ જે પરિસ્થિતિમાં રહેવું પડે છે તેમાં જ તેની પ્રગતિ થવા લાગે છે.

આંતરિક પ્રગતિ સાચી દિશામાં થતી રહે તેના માટે બહુ સાવધાનીથી પ્રયત્નો કરવા પડે છે. તત્ત્વદર્શી ઋષિઓએ આના સંદર્ભમાં એક સાંગોપાંગ જીવનદર્શન, નીતિ-શાસ્ત્ર અને આચાર-સંહિતાનો સુવ્યવસ્થિત આધાર નિર્ધારિત કર્યો છે. તેનું નામ છે - સંસ્કૃતિ. સંસ્કૃતિનો ઉદ્દેશ જ્ઞાન અને કર્મની ઉચ્ચ વ્યવસ્થા સાથે છે, જે માનવીય ચેતનાને સ્વસ્થ દિશામાં વિકસિત કરવા માટે ખાતર-પાણીની જેમ આવશ્યક અને ઉપયોગી સિદ્ધ થાય છે.

મનુષ્ય પોતાના માનવીય આદર્શોને અનુરૂપ વ્યવસ્થિત અને વિકસિત થાય, તેને માટે તેણે સંસ્કૃતિનો આધાર લેવો પડે છે. વિભિન્ન દેશોની અને જાતિઓની પોતાની વિશેષતાઓ અને પરિસ્થિતિઓને કારણે, સંસ્કૃતિના બાહ્ય ક્લેવરમાં અંતર જેવા મળે છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમના દેશોમાં સંસ્કૃતિનું બાહ્ય સ્વરૂપ ભિન્ન જેવા મળે છે. સત્ જ્ઞાન અને સત્કર્મ આ બન્નેને પ્રત્યેક સંસ્કૃતિમાં એ જ સ્થાન છે જે અનેક આકાર-પ્રકારથી બનેલા મકાનોમાં ઈંટ અને ચૂનાનું છે. ઈંટ-ચૂનો હર ઈમારતનો આધાર હોય છે, તેમની ડિઝાઈન આવશ્યકતા અને અભિરુચિને અનુરૂપ બદલાતી રહે છે.

જે સદ્વિચારોને મસ્તિષ્ક અને અંતઃકરણમાં સ્થાન આપવા માટે પ્રયત્ન કરવામાં ન આવે, તો પોતાના જન્મ-જન્માંતરોના સંગૃહિત કુસંસ્કાર અને આસપાસના અનૈતિક આકર્ષણો પ્રભાવ પાડતા રહેશે

અન્યાય અથવા અધર્મથી મળનારા ધનને અથવા ઉપકારને સ્વીકારશો નહિ.

અને મનોભૂમિ દિવસે દિવસે દૂષિત બનતી જશે. શરીરમાં મેલ અંદરથી પણ નીકળે છે અને બહારથી પણ જમા થાય છે. આ પ્રક્રિયા આપણને ભલે ગમે તેટલી અપ્રિય લાગે પરંતુ જે ક્રમ બનેલ છે તે તો રહેવાનો જ છે. ઉપાય કેવળ એ જ હોઈ શકે કે સ્નાન આદિથી રોજે રોજ આ મેલની સફાઈ થતી રહે. મન પર પણ શરીરની જેમ જ મેલ જામે છે. પોતાના સંગૃહિત કુસંસ્કાર અંદરથી જોર કરે છે અને બાહ્ય વાતાવરણમાં બુરાઈઓનું આકર્ષણ પણ કાંઈ ઓછું પ્રબળ નથી. બન્નેના સંમિશ્રણથી દુર્બુદ્ધિની એક ખાસ્સી આસુરી શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે જેનો પ્રભાવ મન પર ધીરે ધીરે જામતો રહેવાથી આંતરિક સ્તર અધોગામી બનવા લાગે છે.

આ વિપત્તિને રોકવા માટે આપણે સંસ્કૃતિનું આલંબન લેવું પડે છે. જે રીતે પાણી અને સાબુની સહાયથી કપડાંનો મેલ છૂટો પડે છે, તે જ રીતે મન પર જામેલ મલિનતાનાં પડોની સફાઈ સદ્જ્ઞાન અને સત્કર્મના આધારે થાય છે.

એ તો સુનિશ્ચિત છે કે આંતરિક ઉત્કૃષ્ટતાના આધાર પર જ મનુષ્યના સ્વભાવમાં સદ્ગુણોને સ્થાન મળે છે અને સદ્ગુણો દ્વારા જ જીવનની વિભિન્ન દિશાઓમાં સ્થાયી પ્રગતિ થાય છે. ચોરી, અપ્રામાણિકતાથી કેટલાક લોકો કેટલાક સમય સુધી કોઈ ને કોઈ લાભ ઉઠાવે છે; પરંતુ આ બુરાઈઓ કોઈ મહાન અને ચિરસ્થાયી સફળતાનો આધાર ક્યારેય બની શકતી નથી. સજ્જનતા અને સચ્ચાઈમાં જ એ શક્તિ નિહિત છે કે કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યવસાયની ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખર પર પહોંચી શકે અને તેની પ્રતિષ્ઠાને ચિરસ્થાયી બનાવી દઈ શકે. સુખ-શાંતિ અને શ્રી-સમૃદ્ધિની આધારશિલા મનુષ્યની આંતરિક ઉત્કૃષ્ટતા જ હોય છે. આ ઉપલબ્ધિને જીવનનો સૌથી મોટો લાભ માનવામાં આવે છે. આ લાભને પ્રાપ્ત કરવાની વિધિ-વ્યવસ્થાને સંસ્કૃતિ કહે છે. સંસ્કૃતિનો અર્થ છે - સદ્જ્ઞાન અને સત્કર્મનો સંચય.

ઉતાવળિયા લોકો આત્મનિર્માણની, જીવન નિર્માણની પ્રક્રિયાને કષ્ટસાધ્ય સમજીને ઉતાવળમાં

તત્કાળ લાભ આપનારી દુષ્પ્રવૃત્તિઓને અપનાવીને થોડાક જ સમયમાં ભારે લાભ પ્રાપ્ત કરવાની યોજના બનાવતા રહે છે. અનીતિ અને ધૂર્તતાના સહારે તેઓ ભારે સફળતા પ્રાપ્ત કરી લેવાનાં સ્વપ્નો જુએ છે પરંતુ બને છે એમ કે તેમનું આ ઉતાવળિયાપણું સફળતાને જ સંદિગ્ધ નથી બનાવતું, પરંતુ તેમના વ્યક્તિત્વને પણ નષ્ટ કરી દે છે. પ્રગતિનો રાજમાર્ગ એક જ છે કે શ્રમ અને સફાઈને અપનાવીને ધૈર્ય અને સાહસની સાથે આગળ વધવામાં આવે. તેને છોડીને જેઓ પગદંડીઓની તલાશ કરે છે તેઓ જોખમ ખેડે છે.

સાચી પ્રગતિ ખોટા આધાર અપનાવવાથી ઉપલબ્ધ થઈ શકતી નથી. સ્થાયી સફળતા અને સ્થિર સમૃદ્ધિ માટે ઉત્કૃષ્ટ માનવીય ગુણોનો પરિચય આપવો પડે છે. જે આ કસોટી પર કસાવાથી બચી જવા ઈચ્છે છે જે જેટલું પણ બને કે તરત જ ઘણું બધું પ્રાપ્ત કરી લેવા ચાહે છે તેમનાં સ્વપ્નો ન તો સાર્થક નીવડે છે, ન સફળ બને છે. જે અનુપયુક્ત માર્ગથી ચિરસ્થાયી સફળતા સંભવિત હોત તો દુષ્ટ દુરાચારી લોકો જેલખાનાં, પાગલખાનાં, શકાખાનામાં બંધ ન હોત. તેઓ પોતાની ચતુરાઈને આધારે ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખર પર વિરાજમાન રહેતા હોત.

.....
 • અજ્ઞાન જ મનુષ્યનાં દુઃખોનું કારણ બને છે,
 • પરંતુ જ્ઞાનનો સંગ્રહ અને પ્રસાર કેવળ તપસ્વી જ
 • કરી શકે છે. ઋષિઓએ દેશમાં ધર્મતંત્ર વ્હારા
 • જ્ઞાન-સંપર્દનની વ્યાપક વ્યવસ્થા બનાવી હતી.
 • ઠેકઠેકાણે ચર્ચા તથા સત્સંગોના માધ્યમથી આ
 • કાર્ય કરવામાં આવતું હતું. આશ્રમમાં રહીને ઋષિ
 • જ્ઞાનોપાર્જન કરતા હતા અને તેને (જ્ઞાનને)
 • સમાજમાં ફેલાવતા હતા. તે કારણે તેમનું સન્માન
 • થતું હતું. સામાન્ય માણસથી માંડીને રાજ સુદ્ધાં
 • સૌ તેમની પાસેથી માર્ગદર્શન મેળવતા. સૂત,
 • શૌનક, યાજ્ઞવલ્ક્ય, પશિષ્ઠ પગેરેના નામો આ
 • સંદર્ભમાં પ્રખ્યાત છે. નારદજી આ ઉદ્દેશને લઈને
 • સતત ધૂમતા જ રહેતા હતા.
 •

જે રીતે અલૌકિક ઉન્નતિનો આધાર આંતરિક ઉત્કૃષ્ટતાના આધારે ઉત્પન્ન થયેલા સદ્ગુણો જ હોય

છે, તે જ રીતે આત્મિક ઉન્નતિ સાંસ્કૃતિક અવલંબન પર નિર્ભર રહે છે. જ્ઞાન અને કર્મ દ્વારા જ અંતઃચેતનાને નિર્મળ અને સૂક્ષ્મ બનાવવામાં આવે છે. આ રાજમાર્ગને છોડીને કેટલીય વ્યક્તિઓ ઉતાવળો ઉપાય શોધે છે, પગદંડીઓ શોધે છે અને મૃગતૃષ્ણામાં પોતાનો કીમતી સમય વેડફે છે. કેટલીક વ્યક્તિઓ વિચારે છે - આત્મસુધાર, આત્મનિર્માણ અને આત્મવિકાસનો માર્ગ પરિશ્રમ-સાધ્ય છે, તેથી કાંઈ એવી યુક્તિ શોધવી જોઈએ જેનાથી સહજ જ આત્મિક લક્ષ્યની પ્રાપ્તિ થઈ જાય. ગુરુકૃપા, શક્તિપાત, આશીર્વાદ, દેવતાની પ્રસન્નતા આદિ જે સાધનો તેમને સરળ દેખાય છે, તેમના પ્રત્યે વધારે લલચાય છે. આ ઉતાવળમાં લાભ ઓછો અને હાનિ વધારે થવાની સંભાવના જ રહે છે.

સાધના, ઉપાસનાનો રાજમાર્ગ મનુષ્યની અંતઃચેતનામાં જ્ઞાન અને કર્મની આવશ્યક પ્રેરણા ઉત્પન્ન કરવા માટે જ છે. ધ્યાન અને જપ દ્વારા સાધક પોતાના સ્વરૂપને, આત્માને, પોતાના ઉદ્દગમ પરમાત્માને સમજવાની કોશિશ કરે છે અને બન્નેની એકતાનું તારતમ્ય મેળવે છે. જપ દ્વારા એ વિરાટ બ્રહ્મ પ્રત્યે પોતાની નિષ્ઠા વધારે છે, જે ઉચ્ચ ભૂમિકામાં ઉપલબ્ધ બનનારી મહાન અનુભૂતિઓનું ઉદ્દગમ સ્થાન છે. જપ અને ધ્યાનના સમયે જે પરબ્રહ્મની ધારણા કરવામાં આવી હતી તેને પૂજા પછી વ્યાવહારિક જીવનમાં ઉતારવી પણ આવશ્યક છે, નહિ તો કેવળ એક નિયત સમયે થોડું પૂજા વિધાન અથવા જપ-ધ્યાન કરી લેવા માત્રથી આત્મિક પ્રગતિનો માર્ગ સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ. અધ્યાત્મને કેવળ જપ, પૂજન અથવા વાંચવા-સાંભળવા સુધી સીમિત ન માનવું જોઈએ. આ પ્રક્રિયાઓ આવશ્યક છે, પરંતુ જે જ્ઞાન અને કર્મનું ખાતર-પાણી ન મળ્યું તો આ અધ્યાત્મ પણ ફૂલતું-ફાલતું જેવા મળશે નહિ.

મનઃક્ષેત્રમાં સદ્વિચારોની માત્રા એટલી બધી ભરેલી રહેવી જોઈએ કે કુવિચારો માટે ત્યાં કોઈ સ્થાન ન રહે. લોઢાને લોઢાથી કાપવામાં આવે છે. મનોભૂમિને દૂષિત કરનાર વિચારોનું નિરાકરણ તેના વિરોધી

સદ્વિચારો દ્વારા જ સંભવિત છે. તેથી એ પ્રયત્ન રહેવો જોઈએ કે સ્વાધ્યાય, સત્સંગ, મનન, ચિંતન અથવા શક્ય હોય તે રીતે મનમાં કેવળ ઉત્કૃષ્ટ કોટિની વિચારધારા અને ભાવનાને સ્થાન મળે. તે જ રીતે પોતાનાં કાર્યોને એવાં નિર્મળ બનાવવાં જોઈએ કે તેમનાથી અનીતિ, છળકપટ, અસત્ય, પાપ અને અકર્મ માટે કોઈ સ્થાન ન રહે.

જ્ઞાનની પરિપક્વતા કર્મ દ્વારા જ શક્ય છે. ફક્ત વિચાર જ કરતા રહીએ અને કર્મમાં તેમના વિચારોની પરિણતિ ન હોય તો તેનાથી માત્ર મન બહેલાવવાનું બનશે. જસત અને તાંબાના બે તારોમાં થઈને પસાર થતો વિદ્યુત પ્રવાહ જ્યારે એકત્રિત થાય છે ત્યારે તેનો ચમત્કાર જોવા મળે છે. જ્ઞાન અને કર્મ અલગ અલગ રહે તો તે માત્ર ભારરૂપ છે, પરંતુ જ્યારે સદ્વિચારની સાથે સત્કર્મોની પ્રક્રિયા થાય છે તો તે કર્મયોગ, એક ઉત્તમ યોગસાધનાનું રૂપ ધારણ કરીને આત્મકલ્યાણના લક્ષ્યને પૂર્ણ કરવામાં સમર્થ બની રહે છે.

આપણે સુસંસ્કૃત બનીએ. સંસ્કૃતિને અપનાવીએ. જીવન-લક્ષ્ય તરફ રાજમાર્ગ પર ચાલીએ. જ્ઞાન અને કર્મની ઉપાસના કરીએ. આંતરિક સ્તર સુધારીએ અને સદ્પ્રવૃત્તિને વધારીએ તો જ આપણું કલ્યાણ થશે તથા જીવનના લક્ષ્યની પરિપૂર્ણતા સંભવિત બનશે.

પૃથ્ઠ બ્રાહ્મણે સમખલ્વું - તિલ્લા વગેરેનું અસત્ આકર્ષણ છોડી દો, બ્રાહ્મણ માટે આ યોગ્ય નથી. બ્રાહ્મણ સમાજ પાસેથી જેટલું અનુદાન લે છે તેનાથી અનેકગણું અનુદાન-જ્ઞાનદાન તથા સેવાસાધના રૂપે સમાજને આપતો રહે છે. પોતાના નિર્વાહ માટે તિલ્લા માગવી એ હલકું પાપ છે. જેનામાં જરા પણ સ્વામિમાન બચવું હોય તે આપું કરી જ ન શકે. સોફલ્યાણ માટે સ્વયં પોતાનું અનુદાન આપવું અને બીજાઓ પાસે અપાવવું તેમાં ઔચિત્ય છે, પરંતુ તિલ્લા વ્યવસાય બિ માનવતા પર કસંક છે.

મન, વચન અને કર્મથી કોઈને પણ કષ્ટ ન પહોંચાડશો.

જીવન-મૃત્યુમાંથી કોઈ એકને પસંદ કરવાનો સંદેશ

ભગવાન બુદ્ધ, મહાવીર, ગાંધી, ભગતસિંહના આ મહાન દેશના નાગરિકો અને નેતાઓએ સરકારી આંકડા મુજબ વર્ષ ૧૯૯૭-૯૮માં ૧,૮૦,૦૦૦ (એક લાખ અંશી હજાર) કરોડ રૂપિયાનો શરાબ પીવાનો વિક્રમ નોંધાવ્યો છે. ભારતના નાગરિકો ૩૦૦ કરોડ ગુટકા, ૧૭ કરોડ સિગારેટ અને ૪૪ કરોડ બીડીનું દરરોજ સેવન કરે છે. જેનું મૂલ્ય ૫૦૦ કરોડ રૂપિયા આંકવામાં આવ્યું છે. દેશમાં આર્થિક મંદીનો દોર ચાલે છે અને ઉદ્યોગધંધા ઠપ્પ થઈ ગયા છે. પરંતુ શરાબ, ગુટકા, ડોક્ટર, દવાનો ધંધો જોર પર છે. શરાબ, તમાકુ તથા દવાઓની માગ અને ઉત્પાદન ૨૦જના દરે વૃદ્ધિ પામી રહ્યાં છે. ભારતીય સંસ્કૃતિના રક્ષકોએ બંધારણના નીતિ-નિર્દેશોથી વિપરીત દિશામાં દોટ મૂકી વર્ષભરમાં શરાબ ઉત્પાદનનાં ૩૧૭ નવા કરખાનાં શરૂ કર્યાં છે. ફી સપ્લાય - સુલભતા અને આકર્ષક વિજ્ઞાપનોના કારણે ૮૦જ કાયદા-કાનૂન બનાવનારા સાંસદો, વિધાયકો અને મંત્રી ૮૫જ કાયદાના રખેવાળ અને વાહનચાલક, ૬૭જ અધિકારી કર્મચારી, ૪૦જ ગુરુજનો અને ૨૫જ મહાનગરોનાં મહાવિદ્યાલયોમાં અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓ મદિરાપાન કરવા લાગ્યા છે. પત્રકાર-સાહિત્યકાર પણ બાકાત રહ્યા નથી. ફિલ્મ ઉદ્યોગ તો આકંઠ શરાબમાં જ ગળાડૂબ છે. મદિરાપાનની દૃષ્ટિએ ભારત એશિયામાં પ્રથમ અને વિશ્વમાં બીજા સ્થાને છે. ભારતમાં કેરાલા શિક્ષા અને શરાબની દૃષ્ટિએ પ્રથમ સ્થાને છે. તો ફિરોજપુર શરાબના વેચાણ, હત્યાઓ અને અપરાધોની દૃષ્ટિએ પ્રથમ સ્થાને છે. શરાબ તન, મન, ધન, ચારિત્ર્ય, યશ અને સન્માન બધાને સ્વાહા કરી જાય છે. મહિલાઓ સાથે તેમના પિતા, ભાઈ, કાકા, દાદા વગેરે દ્વારા કુકર્મ કરવાનું મુખ્ય કારણ નશાખોરી છે. શરાબ ઢીંચીને મા, દાદા-દાદી, પત્ની અને બાળકોની હત્યા કરવી, કૂવે પડવું, છત પરથી છલાંગ મારવી, વધારે ને વધારે ઝેરી દારૂ પીને તથા પાણીની ટાંકીમાં ડૂબીને મરવું, નશાની પૂર્તિ માટે કુટુંબીજનોને બેહોશ કરીને રૂપિયા, ધરણાં, સામાન ચોરવાની શરમજનક વિનાશકારી ઘટનાઓ બેસુમાર રીતે વધી રહી છે. શરાબ-ગુટકા આદિના સેવનથી પાંચ કરોડ

નાગરિક દર વર્ષે માંદા પડે છે જેમાંથી આશરે ૩૦ લાખ મરાણને શરાણ થાય છે. એક બીડી અથવા સિગારેટ ચાર વ્યક્તિઓની જરૂરિયાતનો પ્રાણવાયુ પી જાય છે.

ધૂમ્રપાન કરનાર ૧૫જ લોકો ખુદ ધુમાડો પીએ છે અને ૮૫જ પાસે બેઠેલા લોકોને પણ પિવડાવે છે. ગુટકા ખાનાર ઠેર ઠેર થૂંકીને, ખાલી પાઉચ ફેંકીને સાર્વજનિક જીવનમાં ગંદકી ફેલાવે છે. બાળકોમાં ગુટકા સેવનની પ્રવૃત્તિ તેમને તન, મન, બુદ્ધિથી નિર્બળ બનાવવાનું અને બાળઅપરાધોમાં વૃદ્ધિ કરવાનું કામ કરે છે. શરાબ આદિ દુર્વ્યસનોને કારણે દેશમાં હિંસાની, અપરાધોની આગ બહુ ઝડપથી વધી રહી છે. અમેરિકાના અપરાધ અનુસંધાન બ્યૂરોના અધ્યક્ષ ડૉ.હટલિંગના મતાનુસાર ૮૦જ અધમ પ્રકારના અને મોટા અપરાધોનું કારણ મદ્યપાન છે. દિલ્હીના અપરાધ બ્યૂરો અનુસાર અપરાધોમાં નશાખોરીને કારણે ઝડપી ગતિએ વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. દુર્વ્યસનો દેખાવમાં નાનાં લાગે પરંતુ ખેલતી કૂદતી જિંદગીમાં આગ ચાંપી દે છે. દુર્વ્યસન એક મહારોગ છે, ધીમું કાતિલ ઝેર છે. શરાબને કારણે રોમ, ગ્રીસ, મિસરની સંસ્કૃતિ નામશેષ થઈ છે. અફ્રીણની લતને કારણે ચીન ગુલામ બની ગયું હતું. ફ્રાન્સે ૨૪ કલાકમાં હિટલરની આગળ સમર્પણ કરી દીધું હતું. પૂર્વ જર્મનીના ૬ લાખ યુગલો નશામાં ચકચુર પડ્યા રહેવાના સમાચાર કેટલા ભયંકર પતનનો સંદેશ આપે છે. સદ્ભાગ્યે આપણી માતાઓ અને બહેનો હજી સુધી નશાપ્રવૃત્તિમાં પડી નથી પણ વાસ્તવિકતા પ્રત્યે આંખમીચામાણાં ભયંકર પરિસ્થિતિ પેદા કરી શકે છે. ગુટકા ખાવાની પ્રવૃત્તિ મહિલાઓમાં પણ વિકસી ચૂકી છે. નશાની ખરાબ અસર પેઢી દર પેઢી ચાલી આવે છે. દેશમાં વધતી જતી ખોડખાંપણનું મુખ્ય કારણ પણ નશાખોરી જ છે. કમનસીબ નશાબાજોનાં પત્ની-બાળકો કાણ-કાણ માટે વલખાં મારે છે. એટલું જ નહિ બલ્કે વિકલાંગતાના અભિશાપને ધારણ કરીને જન્મ લે છે. નશો, યુદ્ધથી પણ અધિક વિનાશકારી છે. બન્નેમાં લોકોના માનવધનની સમાન શક્તિઓ નિહિત છે. ઈતિહાસમાંથી બોધપાઠ લઈને ચીને પૂર્ણ મદ્યનિષેધ અમલી બનાવ્યો છે. માદક દ્રવ્યોનો

ગેરકાનૂની વાંધાજનક કારોબાર કરનારાઓને મૃત્યુદંડ આપવામાં આવે છે. પાકિસ્તાન અને અન્ય અનેક દેશોમાં ચીનની જેમ જ સંપૂર્ણ મદ્યનિષેધ છે. ભારતમાં આદિકાળથી માંડીને અંગ્રેજ શાસનમાં પણ ક્યારેય શરાબના પરવાનાનું લીલામ થયું ન હતું, દેશ સ્વતંત્ર થયો ત્યારે ભારતવાસીઓમાં મદિરાપાનનું દૂષણ નહિવત્ હતું તેમ છતાં ઈ.સ. ૧૯૨૯માં ગાંધીજીએ કહ્યું હતું : “જે મને એક ક્લાક માટે ભારતનો સરમુખ્યત્યાર બનાવવામાં આવે તો હું સૌથી પહેલું કામ સંપૂર્ણ મદ્યનિષેધનું કરું.” શિક્ષિત અને ચારિત્ર્યહિન શરાબખોરીની સરખામણીએ અભાગ નશામુક્ત નાગરિક અનેકગણા શ્રેષ્ઠ હોય છે. બંધારણમાં પૂર્ણ મદ્યનિષેધ ભાગી આગળ ધપવાની નીતિનો નિર્દેશ છે. તેમ છતાં આપણી સરકારો શરાબના વ્યવસાયને વધારતી રહી છે. કેમ કે સરકારને તો ધન જોઈએ છે. દારૂબંધી સફળ થઈ શકતી નથી વગેરે કારણો ગણવામાં આવે છે. જે પૂરેપૂરા ભ્રામક છે. લોકોના આક્રોશને ઠંડો પાડવા માટેનાં છે. ૧૯૯૭-૯૮ના વર્ષમાં રાજ્ય સરકારોએ શરાબના વેચાણમાંથી ૨૬ હજાર કરોડ રૂપિયાની આવક થઈ પરંતુ શરાબજન્ય અપરાધોને લઈને કાયદા-કાનૂન વ્યવસ્થાના મદમાં જ ૯૦ હજાર કરોડ રૂપિયાનો વ્યય થયો. આ જ રીતે ગુટકા, બીડી, સિગારેટ વગેરે તમાકુનાં ઉત્પાદનોમાંથી સરકારને ૫૧૫ કરોડ રૂપિયાની આવક થઈ અને તમાકુજન્ય વિવિધ રોગોના ઉપચારમાં ૨૩૬૫ કરોડ રૂપિયા સરકારે ખર્ચ કર્યો. આવો, ‘પહેલાં આગ લગાડો અને પછી બુઝાવો’નો આ ગોરખધંધો શા માટે ? શરાબ-તમાકુના કારોબારથી કેટલાક લોકોને ત્યાં ધનના પર્વતો ખડકાયા છે, પરંતુ મોટાભાગનાને બલિના બકરા બનાવવા તે શું અન્યાય નથી ? શું પોતાના જ હાથે પોતાની જાતને હલાલ કરવી એ અપરાધ અને પાપ નથી ? દારૂ, તમાકુના સેવનમાં ફૂંકાઈ રહેલા ૪ લાખ કરોડ રૂપિયાનો સદુપયોગ કરવામાં આવે તો તેનાથી એક જ વર્ષમાં ૧૨ કરોડ યુવાનોને રોજગાર મળી શકે. દસ લાખ કિલોમીટર સડક બની શકે. ૨૦૦૦ વિશ્વવિદ્યાલયો ખોલી શકાય. ૧૦૦ કરોડ નાગરિકોને દરરોજ ૧ લિટર દૂધ અને ૧ કિલો અન્ન ખોરાક તરીકે મળી શકે. તેનાથી ૮૦% ગુનાઓ-અપરાધો ઘટી જશે, ૩૦ લાખ વ્યક્તિઓના પ્રાણ બચશે. પરિવારોની સુખ-શાંતિ

વધશે અને દેશમાં સમૃદ્ધિ વધશે. આપણે બધાએ સાથે મળીને આપણા અસ્તિત્વને બચાવવા-ઉગારવાનો ઉપાય તુરત જ આરંભવો જોઈએ. યુદ્ધ અને નશા પ્રત્યેની ઉપેક્ષા બહુ ખતરનાક છે. આ મહાવિનાશને નહિ રોકીએ તો મહિલા વર્ગ પણ તેની ઝપટમાં આવી જશે. શરાબ વગેરેના કારોબારમાં સંકળાયેલી તાકતોએ ઈતિહાસમાંથી બોધપાઠ લેવો પડશે કે વિનાશ માટે તત્પર શક્તિઓ કદી નફામાં રહી શકતી નથી. સોનાની લંકાએ પણ બળીને ખાક થવું પડ્યું હતું. શરાબખોરી આંધ્ર, હરિયાણાની જ નહિ પરંતુ સમગ્ર દેશની એક મોટી સમસ્યા છે. જેનું સમાધાન બધાં દળોએ અને કેન્દ્ર સરકારે કરવું પડશે. પ્રબુદ્ધ જન, પત્રકાર, ધર્માચાર્ય, પ્રમુખ વ્યાપારી કુટુંબો વગેરે મળીને વાતાવરણ ઊભું કરે તો આપણે મૃત્યુને બદલે જીવનને પસંદ કરવામાં સફળ બની શકીએ. સામંતકાળમાં લાઠી, બંદૂક, તોપ, તલવાર, શોષણ-ત્રાસદાયક હથિયાર હતાં અને આ લોકતંત્રમાં શરાબ, ગુટકા દ્વારા બાળકોથી માંડીને વૃદ્ધો સુધીના લોકોનાં ખિસ્સાં ખાલી કરાવાઈ રહ્યાં છે. નાગરિકો આ લૂંટ અને ષડયંત્રને સમજે. કેટલાક લોકોને અબજો-ખરબો રૂપિયા ભેગા કરવાની તક આપીને આપણે લોકતંત્રને જોખમમાં નાખવાનું અને આપણા પગ પર કુહાડી મારવાનું કામ કરી રહ્યાં છે. તેથી આપણે શરાબ વગેરેથી બચવું પડશે તથા દારૂ પીનાર અને પિવડાવનારાઓનો સામાજિક બહિષ્કાર કરવો પડશે.

પરિજનોએ ઉપરના લખાણનાં પેમ્પલેટ છપાવીને પોતાના ક્ષેત્રોમાં વહેંચવાં જોઈએ. જેથી લોકોનો આક્રોશ સમાજમાં પેદા કરી શકાય. લોકોનો આક્રોશ જ નશાને મૂળમાંથી ઉખાડી શકશે. જ્યાં પણ તક મળે ત્યાં આ ચિંતન લોકોને બતાવવું જોઈએ. વિદ્યાલયોમાં જઈને વિદ્યાર્થીઓને સંબોધન કરીને તેમનામાં જનાક્રોશ પેદા કરવો જોઈએ.

જે મનુષ્ય પોતાની તૃષ્ણાઓ પર જેટલો અંકુશ રાખી શકશે, તેટલું જ તેના માટે તત્પરતા સાથે કર્તવ્યપાલન સંભવિત બનશે.

જેમણે પોતાની જાતને આદર્શોના અનુશાસનમાં બાંધી લીધી તે જ સાચો કર્મયોગી છે.

ગાયત્રી મંત્ર અમારી સાથે સાથે,
ૐ ભૂર્ભુવ: સ્વ: તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ
ધિયો યોન: પ્રચોદયાત્ ।

દેવીઓ, ભાઈઓ! દેવતાની કૃપા પામવા માટે દેવતાનું પૂજન કરવું આવશ્યક છે. તે વિના દેવતા પ્રસન્ન થઈ શકતા નથી, દેવતાનો પ્રેમ મળી શકતો નથી કે દેવતાનો અનુગ્રહ થઈ શકતો નથી. દેવતાનું પૂજન કરવા માટે જે પ્રક્રિયા અપનાવવામાં આવે છે તે અમે અહીં બતાવીશું તો વાત લાંબી થઈ જશે. તેથી પંચોપચાર દેવપૂજનની વ્યાખ્યા તો હું અહીં કરી શકતો નથી. પરંતુ આ પંચોપચારની વ્યાખ્યા મેં હજાર વખત કરી છે, જિંદગીભર કરી છે અને આખી જિંદગી કરતો રહીશ કે જેથી આપની દેવાત્મા પરની આસ્થા કાયમ રહે.

પોતાનું નિર્ધારણ સ્વયં કરીએ

જે આપ અધ્યાત્મવાદી છો તો આપ હિંદૂ બની જવ અથવા મુસલમાન બની જવ. ના, અમે હિંદૂ પણ બની શકતા નથી અને મુસલમાન પણ બની શકતા નથી, તો પછી આપ મરી જવ અથવા જીવિત થઈ જવ. ના, અમે મરવા પણ ઈચ્છતા નથી અને જીવિત પણ થવા માગતા નથી. તો પછી આપ શું બનવા માંગો છો ? સાતું તો આપ આ સમયે જે છો તે જ રહો. આ સમયે આપ મરેલા નથી કે જીવિત પણ નથી. આપ ભૌતિકવાદી નથી અને અધ્યાત્મવાદી પણ નથી. જે આપ ભૌતિકવાદી છો તો કોમ્યુનિસ્ટ બની જવ. એ આપની મરજી છે કે આપ ભગવાનનું નામ લેશો નહીં. અને જે આપ સાચા અધ્યાત્મવાદી છો તો જેમ અમે આપને શીખવીએ છીએ તેવા સાચા અર્થોમાં અધ્યાત્મવાદી બની જવ. અમે જેવો અધ્યાત્મવાદ આપને શીખવીએ છીએ તેવો પણ આપને મંજૂર નથી અને તે પ્રકારનો કોમ્યુનિઝમ પણ માન્ય નથી. તેથી આપને માટે જેટલો અધ્યાત્મ મુશ્કેલ છે તેટલો જ કોમ્યુનિઝમ પણ મુશ્કેલ છે, કઠિન છે.

મિત્રો ! કોમ્યુનિઝમ પણ એ જ શીખવાડે છે કે આપ મહેનત કરો અને પોતાની યોગ્યતા વધારો. આનાથી

ઓછામાં કશું મળી શકતું નથી. આપ એ પણ કરવા માગતા નથી. ના, અમને તો જાદુથી, ચમત્કારથી અપાવો. કોમ્યુનિસ્ટજી! હા સાહેબ! તો બતાવો આપને ચમત્કાર પર વિશ્વાસ છે ? મહેનત પર વિશ્વાસ છે ? આપને મહેનત માટે કહેવામાં આવશે તો આપનો અધ્યાત્મ ગાયબ થઈ જશે, તો પછી આપ શું કરશો ? સાંઈબાબાની પૂજા કરીશું, મનસાદેવીની પૂજા કરીશું. એમની પૂજા કરીને શું કરશો? કોમ્યુનિઝમ ઘણો કષ્ટસાધ્ય છે, આપ તેને સહન કરી શકતા નથી. પ્રત્યેક ક્રિયા માટે આપને યોગ્ય મૂલ્ય ચૂકવવું પડશે અને પોતાની ક્ષમતાનો વિકાસ કરવો પડશે. આપને તે પણ મંજૂર નથી અને આ પણ મંજૂર નથી, તો પછી આપ શું છો ? હું નથી જાણતો કે આપ શું છો ?

આવી સ્થિતિમાં એટલું જ કહી શકાય છે કે આપ નથી હિંદૂ, આપ નથી મુસલમાન, નથી આપ પશુ, આપ નથી પક્ષી, આપ નથી ભૌતિકવાદી કે નથી અધ્યાત્મવાદી. આપની ઈચ્છાઓ ભૌતિકવાદી છે અને આપની ક્રિયાઓ અધ્યાત્મવાદી છે. આપ અધ્યાત્મવાદી ઈચ્છાઓ કરો અને ભૌતિકવાદી ક્રિયાઓ કરો. ના, અમે ભૌતિકવાદી ઈચ્છાઓ રાખીશું અને અધ્યાત્મવાદી ક્રિયાઓ કરીશું. બેટા! આમ કેવી રીતે થઈ શકશે ? આવું થઈ ન શકે. તેથી આપે એક ડગલું આગળ વધવું પડશે.

દેવપૂજનનું શિક્ષણ

મિત્રો ! પાંચ વસ્તુઓ છે જે દેવતાઓના પૂજનમાં વાપરવી પડે છે. એ શું છે ? બેટા એ ઈશારાઓ છે. કોના ઈશારાઓ છે ? આ ઈશારાઓ 'આત્મસંશોધન', જે અધ્યાત્મનો મૂળ ઉદ્દેશ છે તેના માટે જ છે. સંપૂર્ણ અધ્યાત્મ એના પર જ ઊભું છે. બેટા, તેથી જ હું કહું છું કે આપણે પોતાની સફાઈ કરવી જોઈએ. આ જ શ્રદ્ધા છે. દેવપૂજન માટે મેં કેટલીયવાર આપને બતાવ્યું છે, કેટલીયવાર વ્યાખ્યાઓ કરી છે. મેં આપને હંમેશાં એ જ કહ્યું છે કે અગરબત્તી સળગાવવાનો અર્થ પોતાના જીવનમાં સુગંધ ફેલાવવી તે છે, જેને સૂંઘીને દરેક માણસને પ્રસન્નતા થાય. ગંદકી સૂંઘીને નાકમાં સળગવળાટ થાય છે અને વ્યક્તિ કહે છે

કે અરે ભાઈ ! ક્યાંથી બદબૂ આવી રહી છે. બીજી તરફ પુશબૂ સૂંઘીને મન પ્રસન્ન થઈ જાય છે અને કહે છે કે અહીં તો સરસ સુગંધ આવી રહી છે. આ તો મોગરા જેવી સુગંધ લાગે છે.

દેવપૂજનમાં આપણે અગરબત્તી સળગાવીએ છીએ, જેનો અર્થ એ છે કે આપણું જીવન અને વ્યક્તિત્વ એવું હોય કે જેની સુગંધ, જેની પૂશબૂ જ્યાં પણ જાય ત્યાં દરેક માણસનું મન ખિલી ઊઠે, પ્રસન્ન થઈ જાય. માની લો કે આપ મોહનલાલની વાત કરી રહ્યા છો. તો એમના વ્યક્તિત્વનું તો કહેવું જ શું ? બિચારા સંત હતા. અમે જ્યારે તેમની દુકાને ગયા ત્યારે એમણે કહ્યું કે જે જોઈએ તે શાંતિથી લઈ જાવ. આપના પૈસા પણ જમા છે. આપ સંપૂર્ણ બજાર ફરી આવો. જે અમારી વસ્તુ કરતા ઓછી કિંમતે કોઈ વસ્તુ મળી જાય તો આપ તે વસ્તુ લઈ જાઓ. અમારે ત્યાં બેઈમાની જેવી કોઈ વાત નથી. ખરાબ માલ દેખાય તો આપ ઘેરથી પાછું લઈ આવજો, અમે આપને સારી વસ્તુ આપીશું અને યોગ્ય કિંમતે આપીશું. ભાઈ ! મોહનલાલ આવી વ્યક્તિ હતા. તેમનું બોલવું, વાતચીત કરવી, તેમનો વ્યવહાર એવો શાનદાર હતો કે શું કહેવું ? તેણે આ જોયું. તેણે બીજા પાસે પ્રશંસા કરી અને બીજાએ કોઈ બીજા પાસે. આ રીતે તેમની પુશબૂ ફેલાતી ગઈ. આને કહેવાય છે વ્યક્તિની પુશબૂ.

મિત્રો ! અગરબત્તીનો અર્થ એ નથી કે આપ એક સળી સળગાવી દો અને સુગંધ ફેલાવી દો. એ અગરબત્તીથી દેવતા પ્રસન્ન ન થઈ શકે. એનાથી આપના ખંડની સફાઈ થઈ શકે છે. એનાથી આપનો ખંડ સુગંધિત અવશ્ય થઈ જશે, પરંતુ આપની અગરબત્તી ભગવાન સુધી પહોંચી શકતી નથી, કારણ કે ભગવાન ઘણા દૂર રહે છે. ભગવાન જ્યાં રહે છે, ત્યાં આપની અગરબત્તીનો ધુમાડો કેવી રીતે પહોંચી શકે ? ત્યાં તો ફક્ત આપની નિંદ્રાની મહેક જ પહોંચી શકે છે.

એ જ રીતે દીપક પ્રગટાવવાનો અર્થ મેં આપને ઘણીવાર બતાવ્યો છે. ઘણીવાર તો હું એની મજાક પણ કરવા લાગું છું અને કહું છું કે ભગવાનની આંખોની રોશની અત્યારે ઠીક છે, બધું દેખાય છે. સૂર્ય-ચંદ્ર ઊગતા રહે છે. જે લોકો એવો ખ્યાલ રાખે છે કે ફક્ત દીપક પ્રગટાવવાથી ભગવાનને પ્રસન્ન કરી શકાય છે તેમનો હું મજાક ઉડાઉ છું.

ઘણા લોકો મારી સાથે વિવાદ કરવા લાગે છે અને કહે છે કે ગુરુજી ! ક્યો દીવો કરીએ ? કોઈ કહે છે કે અમારે ત્યાં ગાયનું ઘી છે તો કોઈ કહે છે કે ભૈંસનું ઘી છે. હું એમને કહું છું કે ગાયનું છે તો તેનો જ દીવો કરતા રહો. ભૈંસનું હોય તો તેનો દીવો કરતા રહો. તેઓ કહે છે કે હમાણાં જ આપ ગાયના ઘીના દીવાનું કહી રહ્યા હતા. બેટા, હું જે કહી રહ્યો છું તે વાત તો સમજતો જ નથી, ફક્ત 'ગાયનું ઘી' કે 'ભૈંસનું ઘી'ના ઝઘડામાં પડ્યો છે. અસલ વાતને તો સમજવા માગતો નથી.

કાયાનો દીપક અને ભાવનાનું ઘી

મિત્રો ! કાયાને દીપક અને ભાવનાને ઘી કહેવાય છે તથા શ્રમને અગરબત્તી કહેવાય છે અને તેની અંદર જે પ્રકાશ કામ કરી રહ્યો છે તે અંતરાત્મા છે. આપણા અંતરાત્માની જ્યોતિ દીપકમાં બળતી હોય છે અને આપણા શ્રમની દીવેટ એમાં લાગેલી હોય છે અને એમાં પ્રેમ ભરેલો રહે છે. પાત્રતાનો દીપક, જે માટીનું કોડીયું હોય છે, તેને પાત્ર કહેવાય છે. આપણા જીવનમાં પાત્રતા હોય, જીવન સ્નેહથી ભરેલું હોય, એમાં શ્રમ-લગનશીલતાની દીવેટ બળતી હોય અને તેની અંદર ભગવાનનો પ્રકાશ ચમકી રહ્યો હોય. જે આપણું વ્યક્તિત્વ આ ચારેયથી યુક્ત હોય તો તે ભગવાનના ચરણે ધરવા યોગ્ય છે. આવું વ્યક્તિત્વ ભગવાનને પ્રકાશ આપી શકે છે અને પોતાની જાતને પ્રકાશ આપી શકે છે. અમે ઘણી વાર કહ્યું છે કે આપી દીપચક્ર કરો. જીવન દીપકનું પ્રતીક છે. સારું, દીપક પ્રતીક છે તો દીપક પ્રગટાવીશ અને ભગવાનને પકડીને લઈ આવીશ. બેટા, દીપકથી કેવી રીતે તું ભગવાનને પકડી શકીશ, બતાવ? દીપકનો અર્થ અને અગરબત્તીનો અર્થ સમજી લો અને પછી ભગવાનને પકડવાનો પ્રયત્ન કરો.

સ્નાન અર્થાત્ પરહિત માટે પરસેવો

દેવપૂજનમાં પાણી કેમ ચઢાવીએ છીએ ? મહારાજ ! આપણે તો એક ચમચી જળ છોડી દઈએ છીએ અને કહીએ છીએ, “સ્નાનમ્ સમર્પયામિ ।” સારું તો બેટા, બતાવ કે તે એક ચમચી જળથી ભગવાનને કેવી રીતે સ્નાન કરાવી દીધું. શું તું તારી સ્ત્રીને એક ચમચી જળથી ક્યારેય સ્નાન કરાવી શકે છે, તો પછી ગાયત્રી માતા તો મોટાં છે,

એમને કેવી રીતે સ્નાન કરાવીશ? “સ્નાનમ્ સમર્પયામિ” કહીને તું અસલી હેતુને સમજી શકતો નથી, ફક્ત પાણી, ચમચી વગેરેના ચક્રરમાં જ ફરી રહ્યો છે. અરે એનાથી આગળ વધ અને સ્નાનનો અર્થ સમજ ! સ્નાનનો અર્થ એ છે કે આપણે આપણા પરસેવાના ટીપાં, શ્રમની સંપત્તિ લોકમંગલ માટે ખર્ચાએ. અત્યારે તો તારો બધો પરસેવો તારા પુત્ર માટે, પૈસા માટે વપરાતો રહે છે. તારા પરસેવાનું એક ટીપું સમાજના કામે ન આવી શક્યું, શ્રેષ્ઠ ઉદ્દેશ્યો માટે ખર્ચાઈ ન શક્યું. સંપૂર્ણ સમય, સંપૂર્ણ શ્રમ અને સંપૂર્ણ પરસેવો આપણા પોતાના જ કામે ખર્ચાઈ ગયા, ભગવાન માટે ન વપરાયા. અમે પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ કે ભગવાન, હવે અમારા પરસેવાના ટીપાં આપના માટે ટપકાવીશું. પાણી અને સ્નાનમ્નો આ જ અર્થ થાય છે.

અક્ષત્ અર્થાત્ એક અંશ ભગવાનનો

અક્ષત્નો અર્થ શું થાય છે ? અક્ષત્ એટલે આપણી કમાણીનો એક અંશ ભગવાન માટે, સમાજ માટે ખર્ચાવો જોઈએ. આપણે જે કાંઈ કમાણી કરીએ છીએ તે પોતે જ ખાઈ ન જઈએ. જે પોતે કમાય છે અને પોતે જ ખાઈ જાય છે તે ચોર છે. જે વ્યક્તિ સમાજના સહયોગથી કમાય છે અને પોતે જ ખાઈને બધું ખતમ કરી નાખે છે, તે ચોર છે. ભાઈ ! આપ આપની કમાણીનો એક અંશ સમાજ માટે આપી દો. આપ ગવર્નમેન્ટને ટેક્સ આપો છો, બીજાઓને આપો છો, આપ ધર્મને પણ ટેક્સ આપો, સમાજને ટેક્સ આપો. સત્પ્રવૃત્તિઓને ટેક્સ આપો, ભાગ કાઢો. ના ભાઈ! અમે કાઢી શકતા નથી. ના, આપને કાઢવો જ પડશે. આ જ છે ‘અક્ષતં સમર્પયામિ.’ ટુંકમાં અક્ષત્નો અર્થ એ છે કે આપણે અનાજ કમાઈએ છીએ, પૈસા કમાઈએ છીએ, વસ્તુઓ કમાઈએ છીએ તેનો એક અંશ ભગવાન માટે જુદો કાઢવો પડશે.

મિત્રો ! ભગવાન આપણી નિંદ્રાગીનો પાર્ટનર છે. એ પાર્ટનરનો શેર ચૂકવો, ના, એનો ભાગ તો અમે નહિ ચૂકવીએ, અમે એકલા જ ખાઈ જઈશું. ના બેટા! એ ભાગીદાર છે, એ દાવો માંડશે તો તારી અક્કલ ઢેકાણે લાવી દેશે. ભગવાન પચાસ ટકાનો ભાગીદાર છે. આપણા જીવનમાં પચાસ ટકાનું ‘મેટર’ અને પચાસ ટકાનું ‘અધ્યાત્મ’ છે. પચાસ ટકાનો પ્રાણ અને પચાસ ટકાનું આ

શરીર. એ તારા પચાસ ટકાનો પાર્ટનર છે. કોણ ? ભગવાન. તેથી તેના માટે પણ કાઢ. અરે, મહારાજજી ! હું તો થોડોક જ કાઢીશ. કેટલું કાઢીશ ? બસ ‘અક્ષતં સમર્પયામિ’ હું તો સાત ચોખાના દાણા રોજ કાઢીશ. ના બેટા, આવું ન થઈ શકે. ભગવાન પચાસ ટકાનો ભાગીદાર છે તો પચીસ ટકા, દસ ટકા, કંઈક તો આપ. એમાંથી પાંચ ટકા તો આપ. એક ટકો તો આપ. ના સાહેબ, હું તો ફક્ત ‘અક્ષતં સમર્પયામિ’ કરીશ. વાહ! તો એમ વાત છે. તું એ માટે ચોખા ચઢાવી રહ્યો હતો કે બાકીનો બધો માલ પોતે હજમ કરી લે. આપને પચીસ હજારનો ફાયદો થયો છે તો એમાંથી પચાસ ટકા આપો. ના, એમાંથી પંદર પૈસા લેવા હોય તો લઈ જવ ભાવનાપૂર્વક, પ્રેમપૂર્વક, શ્રદ્ધાપૂર્વક ! અહાહા ! ખૂબ ચાલાક છે તું.

આ રીતે મિત્રો “અક્ષતં સમર્પયામિ”નો ઉદ્દેશ સમજો. આપ ઉદ્દેશ સમજશો નહીં, ફક્ત ચોખા ફેલાવતા રહેશો તો એ સાડું થશે કે એ ચોખા ચકલાંને ખવડાવી દો નહિ તો એ ચોખા બહાર નાખશો, ઝાડુથી વાળીને બહાર ફેંકી દેશો તો તે બેકાર થઈ જશે. અનાજનો વધુ બગાડ થશે. જે આપ આ બધું સમજવા માગતા ન હો, એનો ઉદ્દેશ ગ્રહણ કરવા માગતા ન હો, તેની પ્રેરણા સ્વીકાર કરવાનું મંજૂર નથી તો આપ એ ચોખા ક્યાંક બીજે આપી દો. કોઈ ચકલીને અથવા તો કોઈ પક્ષીના બચ્ચાને ખવડાવી દો. ફેંકશો નહિ. આ ચોખા ફેંકવાથી શું ફાયદો.

ગુણોની સુગંધ

મિત્રો ! એ જ રીતે જ્યારે આપણે ચંદન ચઢાવીએ છીએ તો એનો અર્થ થાય છે કે આપણે પોતાના વ્યક્તિત્વથી આસપાસના વાતાવરણમાં જે રીતે ચંદનનું વૃક્ષ તેની નજીકના નાના નાના છોડોને પોતાની સમાન સુગંધિત બનાવતું જાય છે તે જ રીતે સુગંધ ફેલાવી દઈએ. આપ કોઈ પણ સ્થળે રહો અને જે કોઈ પણ આપના સંપર્કમાં આવે તેને શ્રેષ્ઠ બનાવો. બીજાઓને પોતાના સહગુણોનો લાભ અવશ્ય આપો. આપ બીજાઓને અવશ્ય સારા બનાવો. ના સાહેબ, અમે તો સારા રહીશું, પરંતુ કોઈને સારા ન બનાવીએ ? ના બેટા, જેમ ચંદન કરે છે તેમ આપણે પણ બીજાઓને સારા બનાવવા જોઈએ.

મિત્રો ! હું આપને એ જ સમજાવી રહ્યો હતો કે આપ

આ સુગંધને ફેલાવો. એકસાંથી દસના રૂપમાં વિસ્તૃત થઈ જવ. આપ ચંદનના વૃક્ષની જેમ થઈ જવ અને પોતાની સુગંધને બીજાઓમાં ફેલાવા દો. હું આપને એ જ કહી રહ્યો હતો કે સંપૂર્ણ વસ્તુઓનો વિકાસ દેવપૂજન પાછળ જોડાયેલો છે. દેવપૂજનના સિદ્ધાંતની પાછળ સમર્પણનો ભાવ છુપાયેલો છે, પરંતુ અહીં તો આપણું સંપૂર્ણ જીવન રાક્ષસ માટે જોડાયેલું છે. અત્યાર સુધી આપણે સંપૂર્ણ જીવન અસુર માટે, પશુ માટે ખર્ચી નાખ્યું છે.

દેવી-દેવતા શું હોય છે

દેવત્વનો અર્થ યાચ છે શ્રેષ્ઠતાઓ. દેવતા ક્યાં રહે છે ? એ અમને ખબર નથી. અમે એક વખત કેલાસ પર્વત પર હતા તો મરતા-મરતા બચી ગયા હતા. દેવતા ક્યાં રહે છે ? પીપળના વૃક્ષ પર રહેતા હશે. સાતું તો બતાવો. ના, ત્યાં તો દેવી રહે છે. ક્યાં રહે છે ? મહારાજજી ! એ તો નાગરકોટમાં રહે છે, કલકત્તામાં રહે છે. સાતું તો ત્યાં ચાલો. હું તો કલકત્તા જઈ આવ્યો છું. ત્યાં કાલી જીભ કાઢીને ચિડાવી રહી છે. કોઈ વિદ્યાર્થીએ પૂછ્યું હતું કે કેમ ભાઈ ! કાલી દેવી જીભ કાઢીને કેમ ચિડાવે છે ? અરે ભાઈ ! જીભ કાઢવી તે એમનો શોખ છે. મહારાજજી ! એક દેવી નાગરકોટમાં રહે છે. મારા બાળકોનું મુંડન ત્યાં થશે. સાતું બેટા ! તારી કુળદેવી ક્યાં રહે છે ? મહારાજજી ! બાડમેરમાં, જેસલમેરમાં. તો ત્યાં શું કરીશ ? બાળકનું મુંડન કરાવીશ. બીજે ક્યાંક કરાવી લે તો ? ના મહારાજ ! દેવી નારાજ થઈ જાય છે. શું કહે છે તારી દેવી ? તે કહે છે કે હું વાળ ખાઈશ, તું અહીં જ વાળ કાપ. બેટા, તું એવું પણ કરી શકે કે ઘર પર મુંડન કરાવી લે અને વાળ એક ડબ્બામાં પેક કરીને તેને દેવી પાસે પાર્સલથી મોકલી આપે, દેવીને કામ આવશે. ના મહારાજજી ! દેવી કહે છે કે મુંડન માટે અહીં જ આવવું પડશે, નહીં તો તે નારાજ થઈ જશે.

સાથીઓ ! આપે દેવી જોઈ છે ? જે જોઈ હોય તો મને પણ બતાવો. મેં તો એવી દેવી નથી જોઈ જે મુંડન કરાવતી હોય અને વાળ ખાતી હોય. મેં જે દેવી જોઈ છે તે વિચારોના રૂપમાં, ભાવનાઓના રૂપમાં, સિદ્ધાંતોના રૂપમાં જોઈ છે. મનોવૃત્તિઓના રૂપમાં અને કૃતિઓના રૂપમાં દેવીઓ જોઈ છે. એમાંથી એકનું નામ દયાની દેવી, એકનું નામ કુરુણાની દેવી, એકનું નામ શ્રદ્ધાની દેવી, એકનું નામ દાનની દેવી

છે. મેં અસંખ્ય દેવીઓની પૂજા કરી છે અને તેમની સાથે એટલો આનંદ કર્યો છે કે તેઓ મારી સખીઓની જેમ, મિત્રોની જેમ મને હસાવતી રહે છે, મને ખવડાવતી રહે છે. હું દેવીઓના ઉદ્યાનમાં વિચરતો રહું છું અને દેવીઓ મને પ્રેમ આપે છે. મર્યા પછી સ્વર્ગમાં જે દેવીઓ અને અપ્સરાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે દેવીઓ અને અપ્સરાઓને મેં આ જ વનમાં જોઈ છે, પ્રકૃતિના રૂપમાં અને પ્રવૃત્તિઓના રૂપમાં.

મિત્રો ! દેવતા કર્મ હોઈ શકે છે, દેવતા વિચાર હોઈ શકે છે. દેવતા ભાવના હોઈ શકે છે, દેવતા વ્યક્તિ ન હોઈ શકે. દેવતા જે વ્યક્તિ હોત તો દુનિયામાં છવાયેલા રહેત, એક જગ્યાએ ન રહેત. શંકરજી શૈવોમાં છવાયેલા રહે છે. દેવી શક્તોમાં છવાયેલી રહે છે અને વિષ્ણુ ભગવાન વૈષ્ણવોમાં છવાયેલા રહે છે અને રામચંદ્રજી રામભક્તોમાં છવાયેલા રહે છે, ખુદાબંદ કરીમ મુસલમાનોમાં છવાયેલા રહે છે. બેટા ! આટલા બધા ભગવાન ન હોઈ શકે. સંપૂર્ણ દુનિયામાં એક પ્રકારનો જ ભગવાન હોઈ શકે છે, અનેક પ્રકારનો કેવી રીતે હોઈ શકે ? તો શું અનેક પ્રકારના ભગવાન ન હોઈ શકે ? બેટા ! અમને વિશ્વાસ નથી કે અનેક પ્રકારના ભગવાન હોઈ શકે છે. અમારો એ વાત પર વિશ્વાસ છે કે ભગવાનની જે અસંખ્ય શક્તિઓ છે તે મનુષ્યની અંદર જ્યારે પ્રવેશે છે ત્યારે તેઓ દેવપ્રવૃત્તિઓના રૂપમાં પ્રવેશે છે.

શ્રીરામ લક્ષ્મણ પમ્પા સરોવરને કિનારે બેઠા હતા. બગલાને જોઈને રામે કહ્યું, "બગલા બહુ ધાર્મિક લાગે છે. એવી રીતે પગલાં મૂકે છે કે કોઈ જીવજંતુને વાગે નહિ."

આ સાંભળીને એક માછલી બોલી, "જે આપ જોઈ રહ્યા છો તે એક ભ્રમ છે. ખરી વાત એ છે કે એણે અમારા આખા કુટુંબનો નાશ કર્યો છે."

માછલીઓ વ્હારા વ્યક્ત કરાયેલી ઈક્તિથી શ્રીરામે લક્ષ્મણને વેશધારી અને તથાકથિત ધર્માચાર્યોના પાખંડને સમજાવ્યું. તેઓ બોલ્યા કે સામાન્ય માણસો સત્ય અસત્યનું અંતર સમજી શકતા નથી અને ખાસ કરીને તેનાથી માર ખાઈ જાય છે.

જ્યાં દેવવૃત્તિઓ છે ત્યાં દેવતા છે

દેવવૃત્તિઓ કોને કહેવાય છે ? શ્રેષ્ઠ ચિંતન, શ્રેષ્ઠ કર્મ અને શ્રેષ્ઠ ભાવનાઓ. આ ત્રણેનું જ નામ દેવવૃત્તિઓ છે. જેમનામાં આ શ્રેષ્ઠતાઓ હશે તેમને જો હું દેવતા કહું તો આપ ખોટું ન લગાડશો. વાસ્તવમાં તેઓ જ દેવતા છે. બહારના પ્રતીકોના માધ્યમથી સામાન્યજનોને શીખવાડીએ છીએ કે આ પ્રતીક વાસ્તવમાં આપણા દેવતા છે. પ્રતીક હા બેટા પ્રતીક. આપણે જ્યારે શંકરજીની પૂજા કરીએ છીએ ત્યારે કેટલાક પ્રતીકોના માધ્યમથી આપણે શંકરજીમાં જે સંવેદનાઓ, સિદ્ધાંતો અને આદર્શો સમાયેલા છે તેમની પૂજા કરીએ છીએ. જેમકે શંકરજીના મસ્તક પર સંતુલનનો ચંદ્રમા ટકેલો છે. એમણે મુંડોની માળા એટલે કે મૃત્યુને સંગિની બનાવવા માટે પોતાના ગળામાં મુંડોની માળા પહેરી છે. એમણે સાપોને ગળે વિટાળ્યા છે. એમનું ત્રીજું નેત્ર ખુલી ગયેલું છે. ત્રીજું નેત્ર ક્યું ? વિવેકનું નેત્ર, જ્ઞાનનું નેત્ર, દેવતાનું નેત્ર, આજથી માંડીને હજારો વર્ષો સુધી આગળની અને પાછળની પરિસ્થિતિઓ જોઈ શકતું 'ટેલિસ્કોપ' કે જેની મદદથી આપણે આપણા વૃદ્ધત્વને જોઈએ છીએ. જેની મદદથી આપણે પરલોક જોઈએ છીએ, આપણે જન્મજન્માંતરોને જોઈએ છીએ એવું આપણું ટેલિસ્કોપ 'તૃતીય નેત્ર' ખતમ થઈ ગયું છે.

મિત્રો ! આજે આપણને અનીતિ દેખાય છે. સાઈઠ વર્ષની ઉંમરે શું કરી રહ્યો છે ? ગુરુજી ! અમને તો સાડા સાત નંબરનો યશ્મો આવી ગયો છે અને તે ખોવાઈ ગયો છે. તો હવે આપને દેખાતું નથી ? હા ગુરુજી ! અમને દેખાતું નથી. સાદું તો અત્યારના લાભની પાછળ આપ પોતાના ભવિષ્યનો સત્યાનાશ કરવા તૈયાર છો. ભવિષ્યને જુઓ અને જન્મજન્માંતરોને જુઓ. શું આગળની ચીજને આપણે નથી જોઈ શકતા ? ના, અમને દેખાતી નથી. તો આપ શંકરજીની ભક્તિ કરો અને એમની પાસે વરદાન માગો કે આપે વિવેકનું જે ત્રીજું નેત્ર ખોલ્યું હતું તે અમારું પણ ખોલી આપો.

મગજનું સંતલન કોને કહેવાય ? જેમાં માણસ સારી અને ખરાબ એટલે કે બન્ને પરિસ્થિતિઓમાં 'બેલેન્સ' ટકાવી રાખી શકે છે. સાયકલ-સવારે પોતાનું 'બેલેન્સ' ટકાવી રાખવું પડે છે. બેલેન્સ ગુમાવી દેશે તો આ બાજુ

પડશે અથવા તો પેલી બાજુ પડશે અને હાથપગ તોડાવી નાખશે. તેથી સાયકલ ચલાવતી વખતે બેલેન્સ રાખીને ચલાવીએ છીએ. કોઈપણ કાર્યમાં જો આપણે સંતુલન ટકાવી ન રાખીએ તો સફળતા મળી શકતી નથી. એટલું જ નહિ, આપણે ખુશીમાં પણ સંતુલન ટકાવી ન રાખીએ તો આપણે પાગલ બની જઈએ છીએ અને વ્યસન તથા વ્યભિચાર તરફ વળી જઈએ છીએ. જ્યારે આપણે ગરીબ હોઈએ છીએ ત્યારે ચોરી કરવા માટે લાચાર બની જઈએ છીએ. આપણું બેલેન્સ આમ પણ ખરાબ થઈ જાય છે અને તેમણે ખરાબ થઈ જાય છે.

મિત્રો ! 'બેલેન્સ' ટકાવી રાખનાર વસ્તુનું નામ છે - મગજ. મસ્તક પર ચંદ્રમા હોવાનો અર્થ છે-જ્ઞાનની ગંગા, અમૃતની ધારા પ્રવાહિત થવી. જ્ઞાનની ધારાઓ, અમૃતની ધારાઓ પ્રવાહિત થતી રહેવાનો અર્થ છે, આપણું મગજ સ્વયં જ્ઞાનથી ભરેલું રહે અને પોતાના શ્રેષ્ઠ વિચારોથી સંપૂર્ણ સમાજમાં જ્ઞાનની ગંગા પ્રવાહિત કરતા રહીએ.

શંકર ભગવાન ભૂતપ્રેતો સાથે પ્રેમ કરનારા છે. ભૂતપ્રેતોની હાલત સુધારવા માટે ઊભા થનારા, પાપી તથા પતિત લોકોની સહાયતા કરનારા તેમને ઊંચે ઊઠાવનારાઓ જ સાચા અર્થોમાં શિવભક્ત કહી શકાય છે. બાબા આમટેની જેમ જેમણે કોઠીઓ માટે વિદ્યાલય શરૂ કર્યું અને હવે ત્યાં નાગપુર પાસે તેમનું વિશ્વવિદ્યાલય પણ બની ગયું છે, જે હાલમાં જ સમાચારપત્રમાં છપાયું છે, તેમનો ફોટો પણ છપાયો છે, જેનું કટીંગ પણ મેં રાખ્યું છે. ટી.વી. પર પણ જોયું છે. એમણે સંપૂર્ણ જીવન પીડિતો માટે, પતિતો માટે, કોઠીઓ માટે ખર્ચી નાંખ્યું. એમણે અંધજનો માટે, મૂંગા માટે, બહેરા માટે એક આશ્રમ બનાવ્યો, જ્યાં તેમને પ્રશિક્ષણ મળે છે અને એમનામાંથી જ સમાજસેવી નીકળીને બહાર આવે છે. આવું છે એમનું વિશ્વવિદ્યાલય. આ અમારી એ વૃત્તિ છે, જેનું જ્ઞાનની ગંગાના રૂપમાં પ્રવાહિત થવું એ સ્વભાવ છે. આ વૃત્તિઓ દેવવૃત્તિઓના રૂપમાં, દેવતાઓના રૂપમાં આપણી અંદર વિદ્યમાન છે. તેમને વિકસિત કરવા માટે, બહાર લાવવા માટે જ દેવપૂજનની પંચોપચાર પ્રક્રિયા અપનાવી છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે કે-અમારા સ્થૂળ જીવનનો અંત જ્યારે નજીક આવી ગયો. ત્યારે લોકો તેની પ્રાપ્તિઓ વિશે કંઈક વધુ જાણવા માંગે છે અને એ સ્વાભાવિક પણ છે. અમારા સ્થૂળ જીવનનો જેટલો અંશ બહાર આવ્યો છે, તે લોકોની દૃષ્ટિએ અદ્ભુત છે. તેમાં સિદ્ધિઓ, ચમત્કારો અને અલૌકિકતાઓની ઝલક જોઈ શકાય છે. કૌતૂહલ પાછળ તેનું રહસ્ય જાણવાની ઉત્સુકતા છૂપાયેલી રહે તે સ્વાભાવિક છે. લોકો અમારી આત્મકથા જાણવા માંગે છે તો તેને અકારણ નહીં કહી શકાય. એમ તો અમે કદી છૂપાવના પક્ષમાં નથી રહ્યા. દુર્ભાવના, છળ-કપટ અમારી આદતમાં નથી પણ હાલના દિવસોમાં અમારી એક વિવશતા છે કે જ્યાં સુધી રંગમંચ પર પ્રત્યક્ષ રૂપે અમારો અભિનય ચાલી રહ્યો છે ત્યાં સુધી વાસ્તવિકતા બતાવી દેવાથી દર્શકોનો આનંદ બીજી દિશામાં વળી જશે અને જે કર્તવ્ય નિષ્કાને સર્વ સાધારણમાં જગાડવા માંગીએ છીએ, તે હેતુ પૂરો નહીં થઈ શકે. એનાથી અમારું વ્યક્તિત્વ પણ વિવાદાસ્પદ બની જશે અને જે કરવા કરાવવા અમને મોકલ્યા છે, તેમાં પણ અવરોધ પડશે. નિઃસંદેહ અમારો જીવનક્રમ અલૌકિકતાઓથી ભરેલો છે. રહસ્યવાદના પડદા એટલા વધુ છે કે તેને સમય પહેલાં ખોલવા અહિંતકર જ થશે, પાછળવાળા માટે તેને છોડી દઈએ છીએ કે વસ્તુ સ્થિતિની સચ્ચાઈની પ્રામાણિકતા કસોટી પર કસે અને જેટલી દરેક દૃષ્ટિએ પરખવામાં યોગ્ય નીકળે, તેનાથી એ અનુમાન લગાવો કે અધ્યાત્મ વિદ્યા કેટલી સમર્થ અને સારગર્ભિત છે ?

એ પારસને સ્પર્શીને એક નગણ્ય જેવી વ્યક્તિ પોતાના લોખંડ જેવા નુચ્છ કલેવરને સ્વાર્ણ જેવું બહુમૂલ્ય બનાવવામાં કેવી રીતે સમર્થ સફળ થઈ શક્યા ? એ દૃષ્ટિએ અમારા જીવનક્રમમાં પ્રસ્તુત થયેલ અનેક રહસ્યમય તથ્યોની સમય આવે શોધ કરી શકાય છે અને તે સમયે તે કાર્યમાં અમારા અતિ નિકટવર્તી સહયોગી કંઈક સહાયતા પણ કરી શકે છે, પણ હજી તે સમય પહેલાંની વાત છે, તેથી તેની પર આમેય પડદો રહેવો જોઈએ. જેવી રીતે અત્યાર સુધી રહ્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે કે-આપણા ખાસ આત્મીય પ્રજ્ઞા પરિજ્ઞનોમાંથી

પ્રત્યેકના નામ અમારો એ જ વારસો છે કે અમારા જીવનથી કંઈક શીખે. પગલાંની યથાર્થતા શોધે, સફળતા પારખે અને જેનાથી જેટલો બને તેટલો અનુસરણનો પ્રયાસ કરે. આ નફાનો સોદો છે, નુકશાનીનો નહીં. પૂજ્ય ગુરુદેવ દ્વારા પ્રતિભાઓને આપેલ ફટકાર પણ એવો છે, જે ઉડાણ સુધી ડૂબીને કંઈક કરી બતાવવાની દિશામાં હચમચાવી દે છે. જેમ- “પ્રતિભાઓ આગળ વધે છે. ત્યારે જ અનુયાયીઓની લાઈન પાછળ ચાલે છે. પતન અને ઉત્થાનનો ઈતિહાસ એક જ પાટા પર આગળ વધતો રહે છે. પ્રતિભાઓને બીજા શબ્દોમાં આંધી કહેવાય છે. તેનો વેગ જે દિશામાં વેગથી વધે છે તે જ પ્રમાણે ડાળખા-પાંદડાથી લઈ છાપરા-આડોને ઉડતા-વળતા જોવામાં આવે છે. પડતો-ઉઠતો તો જમાનો છે, પણ તેના માટે વાસ્તવિક પુણ્ય-પાપનો બોજ તે સમયની અગ્રગામી પ્રતિભાઓના માથે નાંખવામાં આવે છે. હવે કેવળ એક જ વાત વિચારવી જોઈએ કે સમયના જે પડકારે જાગૃત આત્માઓને કાન પકડીને ઠેઠોળ્યા છે, તેના જવાબમાં “પીઠ દેખાડશો કે કંઈ કરી બતાવશો.” આ આપણા સૌ માટે ગંભીરતાભરી ચિંતનીય-મનનીય બાબત છે. ફેબ્રુઆરીનો અંક ‘પ્રતિભા વિશેષાંક’ આ પ્રેરણાથી પ્રકાશિત કરવામાં આવી રહ્યો છે કે મિશનના બધા સમર્થક પ્રતિભાવાન બની પૂજ્ય ગુરુદેવે બતાવેલ સિધ્ધાંતોને આચરણમાં લાવી પ્રતિભા વિકસિત કરી પૂજ્ય ગુરુદેવના બધા સંકલ્પ પૂર્ણ કરવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિભાવી પોતાના જીવનને ધન્ય બનાવી શકે છે. આ વિશેષાંક આપણે પોતાના તરફથી કે દાનદાતાઓના સહયોગથી, શક્તિપીઠો પોતાના બચત ફંડથી મંગાવી વધુ અંક મંગાવી વેચાણ દ્વારા જન-જન સુધી પહોંચાડવામાં સક્રિય સહયોગ પ્રદાન કરે. પૂજ્ય ગુરુદેવની લેખનીની એક સાક્ષી આપી એ બતાવવાનો પ્રયાસ અમે કરી રહ્યા છીએ કે ઋષિ સ્તરના મનીષી સૂક્ષ્મ સ્તર પર પોતાની સાધનાની શક્તિથી પોતાની સશક્ત લેખની તથા ઓજસ્વી વાણીથી તે થોડું ઘણું કંઈક કરી બતાવવાનું સામર્થ્ય રાખે છે, જેને યુગ અસંભવ માનતો રહ્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે- માનવીના વિચારોની શક્તિ અસાધારણ હોય છે. જીજીવીષા જીવટ મનોબળમાં પોતાનું ચૈક અલગ જ સામર્થ્ય છે. આ

મનુષ્યની સૌથી મોટી વિશેષતા છે. આપણા અંતરની વિદ્યુતની તાકાત પર ઉભો છે વિચારોનો ઢાંચો. સાધના ઉપચારો દ્વારા જ્યાં સુધી તેને સશક્ત કરતા રહીશું, તો મનુષ્યનો આંતરિક વૈભવ સતત વધતો રહેશે. આપણે સૌએ હવે ભ્રષ્ટ ચિંતન સામે ઝઝૂમવાનું છે. આ જ આ યુગનો સૌથી મોટો સંગ્રામ છે. આજે દર્શનને પ્રત્યક્ષ વાદે વિષાક્ત કરી દીધેલ છે. જે આ દર્શન પ્રવાહને ન બદલ્યો તો મનુષ્યને એ પશુ બનાવી દેશે. આ યુગ સંકટ સામે લડવું જ મનીષીનું કામ છે. પૂજ્ય ગુરુદેવે પોતાના પ્રવચન જ ઓગષ્ટ ૧૯૮૩માં કહ્યું-“લોકોને તમે એ ના કહેશો કે ગુરુજી મોટા સિદ્ધ પુરુષ છે, મોટા મહાત્મા છે અને બધાને વરદાન આપે છે, પરંતુ એ કહેજો કે ગુરુજી એક એવા વ્યક્તિનું નામ છે, જેના પેટમાંથી આગ નીકળે છે, જેમની આંખોમાંથી ગરમી નીકળે છે. તમે એવા ગુરુજીનો પરિચય કરાવશો, સિદ્ધ પુરુષનો નહીં.”

વિચારક્રાંતિ અભિયાનને અમે યુગ સાહિત્યના રૂપમાં લખવાનું શરૂ કરી દીધું છે અને દરેક માનવીને સ્વાધ્યાય કરવા માટે મજબૂર કર્યા છે. અમારા વિચારોને તમે વાંચો અને અમારી આગની ચિનગારીને જે પ્રજા અભિયાનના અંતર્ગત યુગ સાહિત્યના રૂપમાં લખવાનું શરૂ કરી દીધું છે, તેને લોકોમાં ફેલાવી દો અમારા વિચારોને લોકોને વાંચવા દો. જે અમારા વિચારો વાંચશે, તે જ અમારા શિષ્ય છે. અમારા વિચાર બહુ ધારદાર છે, જેરદાર છે. અમારી સારી શક્તિ અમારા વિચારોમાં સીમાબદ્ધ છે. દુનિયાને અમે બદલવાનો જે દાવો કરીએ છીએ, તે સિદ્ધિઓથી નહીં, પોતાના સશક્ત વિચારોથી કર્યો છે. તમે આ વિચારોને ફેલાવવામાં અમારી સહાયતા કરો. તમે સમયને ઓળખો અને તેને ભગવાનના કામમાં લગાવો. ભગવાને, મહાકાળે તમને પોકાર્યા છે કે તમે દુનિયાની સમસ્યાને ઉકેલવા માટે, ગરીબ લોકોને ઊંચા ઉઠાવવા આગળ આવો. પોને પોતાના ત્યાગ માટે, મોટા કામો માટે સમર્પણ કરો. પછી જુઓ કે તમે કેટલા મજામાં અને ખુશ ખુશાલ રહો છો, કેટલા પ્રસન્ન ચિત્ત રહો છો, કેટલો તમને સંતોષ મળે છે, સન્માન મળે છે, ભગવાનનો કેટલો અનુગ્રહ તમને મળે છે. આ જ તો પરીક્ષાનો સમય છે. જે તમારામાં હિંમત હોય અને તમારો વિવેક સાથ આપે, તો મારી તમને એ જ પ્રાર્થના છે કે તમે જરૂર ડગલા વધારો. નવા યુગના નિર્માણ જેવા મોટા કામોમાં પોતાનો સમય લગાવો,

હિંમત કરો. એ હિંમત તમારા માટે એટલી મોટી સાબિત થશે જેમ હનુમાનજી માટે સાબિત થઈ હતી, અર્જુન માટે સાબિત થઈ હતી અને તે ધન્ય થઈ ગયા.

મિત્રો ! અમે મનસ્વિઓની નવી પેઢી બનાવવા ઈચ્છુક છીએ. એવા મનસ્વી, એવા હિંમતવાળા, પોતાના મનના મક્કમ વ્યક્તિ ઢાળવા માટે અમે બહુ ઈચ્છુક છીએ, જે સિધ્ધાંતો માટે, આદર્શો માટે જીવે. સિધ્ધાંતો અને આદર્શો માટે જીવનારનું સ્વરૂપ શું હોવું જોઈએ ? બેટા એક સ્વરૂપ બતાવી શકું કે જે આદર્શી મનસ્વી છે અને તે ભગવાનનું કાર્ય કરી શકે છે. એવી જ વ્યક્તિની આધ્યાત્મિક શક્તિઓ વધશે અને તે દુનિયા માટે મહત્વપૂર્ણ કાર્ય કરશે અને પોતાના જીવનની નાવને પાર લગાવશે. પણ એક વાત આવી જાય ત્યારે. તે મનસ્વીની ઓળખાણ શું છે ? મનસ્વીની ઓળખાણ એક છે, ફક્ત એ જ તે પોતાની મહત્વાકાંક્ષાઓની પુરી બદલી દે. હજી તો ચોવીસો કલાક આ રાક્ષસ અમારા ઉપર સવાર બનેલો રહે છે કે અમારી અમીરી હિરણ્યકશ્યપના બરાબર હોવી જોઈએ અને અમારી તાકાત ભસ્માસુર જેવી હોવી જોઈએ. અમારી વાસના વધવી જોઈએ, તૃષ્ણા વધવી જોઈએ, અમારા લોભ-મોહની પૂર્તિ થવી જોઈએ, અહંકારની પૂર્તિ થવી જોઈએ. જે અમે આ ને બદલી શકીએ અને મનસ્વી બની શકીએ તો અમારા ચિંતનની દિશા અવશ્ય બદલાઈ જશે. ત્યારે હું સમજીશ કે તમે કલ્યાણની દિશામાં ચાલવા માંડ્યા અને તમારી પાસે બહુ બધી ચીજો આવી ગઈ. કઈ-કઈ ચીજો બદલાઈ જાય, બસ એક જ ચીજ બદલાઈ જાય અને એ તે કે મહત્વાકાંક્ષાઓ બદલાઈ જાય.

પોતાના મનને કાબુમાં કરી લે, પોતાના મનને પોતાની ઈચ્છા મુજબ ચલાવે તો મજા આવી જાય. તો પછી તમે શું થઈ જશો ? મનસ્વી થઈ જશો, સંત થઈ જશો અને દેવતાનો પૂર્વાર્ધ પૂરો કરી લેશો. પોને પોતાની સાથે લડાઈ લડવા, પોતાના મન પર કંટ્રોલ કરવા, ઈન્દ્રિયો પર કાબુ કરનારા અને જન્મ-જન્માંતરોના હેવાની કુસંસ્કારોથી પીછો છોડાવનારને અમે મનસ્વી કહીએ છીએ. મનસ્વી જ પોતાના જીવનને બદલી શકશે. જે તે મનસ્વી ન થયા, તો ન પોતાની જિંદગીને બદલી શકશે અને તે બીજાને બદલી શકશે માટે મનસ્વી ઊભા કરવા અમારું કાર્ય છે.

યુગ સૈનિકની ભૂમિકા નિભાવવાની છે. યુગ સૈનિકની ભૂમિકા નિભાવવા માટે તમે આગળને આગળ વધો તો તમારો પૂરે-પૂરો સહયોગ મળે. જાગૃત આત્માઓ હંમેશા આગળ ચાલે છે. તે કોઈની વાટ જોતા નથી કે બીજા કરશે તો અમે કરીશું. તમે આગળ-આગળ ચાલો ને બીજાને રસ્તો બતાવો. તમે જાગૃત આત્મા છો. યુગ આત્માઓએ, યુગ પ્રહરીઓ એ યુગને સંભાળવો પડશે. યુગની જરૂર કેમ છે ? અમે કહીએ છીએ પોતાની ઈચ્છાને એક ખૂણામાં રાખો. ભગવાનની ઈચ્છા શું છે, સમયની માંગ શું છે, પ્રજાવતારની માંગ શું છે ? તમે કાન ખોલીને સાંભળો અને સાંભળ્યા પછી પૂરી હિંમત, વફાદારી તેમજ જવાબદારી સાથે માંગ પૂરી કરવામાં લાગી જાઓ.

વિચારક્રાંતિ અભિયાનને સમયની સશક્ત મહાક્રાંતિ કહેવી જોઈએ. આ અભિયાનને સતયુગની વાપસી માટે, નવયુગના ગંગાવતરણ માટે થઈ રહેલ પ્રચંડ પ્રયાસના રૂપમાં ઓળખવામાં આવે અને ભાવનાશીલ વર્ગને યુગાંતરીમ ચેતના સાથે જોડવામાં આવે. વરિષ્ઠોના સમ્મિલિત પ્રયાસોની હાલના દિવસોમાં ખૂબ જરૂર છે. એની ભાગીદારીનો સુયોગ પ્રત્યેક પ્રાણવાનને મળવો જોઈએ. વિશેષ રૂપે ત્યારે કે જ્યારે તે અવસર સ્વયં અનેક અરમાન માટે પોતાના જ દ્વારે આવી ઊભો છે.

સ્વાધ્યાય બધા માટે અનિવાર્ય-

માનવ જીવનમાં સુખની વૃદ્ધિ કરવાના ઉપાયોમાં સ્વાધ્યાય એક પ્રમુખ ઉપાય છે. સ્વાધ્યાયથી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે. મનમાં મહાનતા, આચરણમાં પવિત્રતા તથા આત્મામાં પ્રકાશ આવે છે. સ્વાધ્યાય એક પ્રકારની સાધના છે, જે પોતાના સાધકને સિદ્ધિના દ્વાર સુધી પહોંચાડે છે. જીવનને સફળ, ઉચ્ચ તથા પવિત્ર બનાવવા માટે સ્વાધ્યાયની ખાસ જરૂર છે. કોઈ પણ એવી વ્યક્તિનું જીવન કેમ જોવામાં ન આવે, જેણે ઉચ્ચતાના સોપાનો પર ચરણ રાખ્યા છે, તેના જીવનમાં સ્વાધ્યાયને વિશેષ સ્થાન મળ્યું હશે. સ્વાધ્યાયના અભાવમાં કોઈ પણ વ્યક્તિ મહાન અથવા જ્ઞાનવાન નથી બની શકતી. રોજે રોજ નિયમપૂર્વક સદ્ગ્રંથોનું અધ્યયન કરતા રહેવાથી બુદ્ધિ તીવ્ર બને છે, વિવેક વધે છે અને અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે. તેનું સ્વસ્થ તથા વ્યાવહારિક કારણ છે અને તે એ કે સદ્ગ્રંથોનું અધ્યયન કરતી વખતે મન તેમાં રમતું રહે છે અને ગ્રંથના સદ્બોધને તેના પર સંસ્કાર નાંખતા રહે છે. યાદ રાખો પુસ્તકો જાગૃત

દેવતા છે, તેના અધ્યયન-મનન-ચિંતન દ્વારા પૂજા કરવાથી તત્કાળ વરદાન મેળવી શકાય છે. આપણે નિયમિત રૂપે સદ્ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું જોઈએ. ઉત્તમ પુસ્તકોનો સ્વાધ્યાય જીવનનું જરૂરી કર્તવ્ય બનાવી લેવું જોઈએ. પૂજ્ય ગુરુદેવે નારો આપ્યો છે-“ભજન વિના ભોજન નહીં, સ્વાધ્યાય વિના શયન નહીં.” આજકાલ સદ્ગ્રંથોના સ્વાધ્યાયની પરંપરા લુપ્ત થઈ રહી છે.

મનોરંજક વાર્તા તથા ઉપન્યાસ વાંચનારા, અધ્યયનથી થતા લાભથી સદા વંચિત જ રહેશે અને અવાંચનીય અથવા અશ્લીલ સાહિત્ય વાંચનારા તો તે અભાગીઓમાં હોય છે, જે પોતાની ફૂલી-ફાલી જીવન વાટિકામાં પોતાના હાથે જ આગ લગાવે છે. કંઈ પણ વાંચવામાં આવે, તેને સ્વાધ્યાય ન કહી શકાય. મનોરંજન પ્રધાન ઉપન્યાસ, નાટક તથા શ્રંગાર રસપૂર્ણ પુસ્તકો વાંચવા-સ્વાધ્યાય નથી. આ પ્રકારનું સાહિત્ય વાંચવું તો વાસ્તવમાં સમયનો દુરુપયોગ કરવો તથા પોતાના આત્માને કલુષિત કરવા સમાન છે. કુરુચિપૂર્ણ ગંદા સાહિત્યને અડવાથી પણ પાપ સમજવું જોઈએ. સાચો સ્વાધ્યાય તે છે, જેનાથી આપણી ચિંતાઓ દૂર થાય. આપણી શંકા-કુશંકાઓનું સમાધાન થાય, મનમાં સદ્ભાવ અને શુભ સંકલ્પોનો ઉદય થાય તથા આત્માને શાંતિનો અનુભવ થાય. એ ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિ માટે સ્વાધ્યાય પરંપરાનું પ્રચલન શરૂ થવું જોઈએ. “ઋષિ ચિંતનના સાંનિધ્યમાં” ગ્રંથ છપાવ્યો છે. હજારો પરિવારોમાં સ્થાપિત થઈ રહ્યો છે. સન્ ૧૯૪૦ થી ૧૯૬૬ની પત્રિકા અખંડ જ્યોતિના ૨૭ વર્ષોના વિચારોમાંથી ૩૬૫ વિચાર તારવી લીધા છે, જે બધા ધર્મોના અનુયાયીઓ માટે ઉપયોગી છે. દરેક ધરમાં ગીતા, રામાયણ, વેદ, કુરાન, બાઈબલની માફક સ્થાપિત કરાવવાનું આંદોલન દેશવ્યાપી શરૂ કર્યું છે. બધા પ્રાણવાન પરિજનોને ભાવ ભરી વિનંતી છે કે ઓછામાં ઓછા દસ-દસ ગ્રંથ પણ પોત પોતાના પરિચિતોના ધરોમાં સ્થાપના કરવા, સ્વાધ્યાય કરવાની પ્રેરણા આપો, તો લાખો ધરોમાં સ્વાધ્યાય પરંપરા શરૂ કરાવવાનો મથ, પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. સર્વે સક્રિય પરિજનો, શક્તિપીઠો, પ્રજામંડળોએ ૧૦૦૮ અથવા ૧૦૮ ગ્રંથ અવશ્ય સ્થાપિત કરવાની સક્રિયતા તથા જાગૃકતાનું ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કરવામાં પાછળ રહેવું ન જોઈએ. ધર-ધરમાં દેવ મંદિર સાથે જ્ઞાન મંદિર સ્વાધ્યાય માટે

સ્થાપનાનું આંદોલન શરૂ કરવું આ યુગની મહાન સેવા છે. આનાથી મનુષ્યમાં દેવત્વ આવવાનો સંભવ છે.

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે એકવાર શાંતિકુંજમાં કહ્યું હતું કે- “બેટા ! તમે હજી અખંડ જ્યોતિ, યુગ શક્તિ ગાયત્રી, પ્રજ્ઞા અભિયાન તથા મિશનનું સાહિત્ય વાંચતા નથી, પાના ફેરવો છો. જે વાંચતા હોત તો કંઈક કરવા માટે બેચેન બનતા. અમે જ્યારે કારણ શરીરમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈ જઈશું ત્યારે તમે અમારું સાહિત્ય વાંચશો તો આશ્ચર્ય થશે કે અમારા ગુરુદેવ વિશ્વની દરેક સમસ્યા પર વિચાર લખી ગયા છે અને અમે તેને ચિંતન-મનન સાથે વાંચ્યું નહિં. ન આચરણમાં લાવ્યા કે ન જન-જન સુધી ગુરુજીના વિચારોને પહોંચાડયા. નહીં તો મનુષ્યમાં દેવત્વ તથા ધરતી પર સ્વર્ગના આગમનનો પ્રારંભ થતો દેખાત.” વાસ્તવમાં આપણે વિચારોનું મૂલ્ય સમજ્યા નહીં. આપણે તો તેમના આશીર્વાદ અને ગાયત્રી મંત્ર તથા યજ્ઞના ચમત્કારોને જોવા, પ્રાપ્ત કરવામાં જ લાગેલા રહ્યા. તેનો પ્રચાર કરતા રહ્યા. પૂજ્ય ગુરુદેવે લખ્યું છે કે “આ સંસારમાં જે કંઈ દેખાય છે, આપણને જે કંઈ પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તે બધા વિચારોનું જ મૂર્ત રૂપ છે. આ સમસ્ત સૃષ્ટિ વિચારોનો જ ચમત્કાર છે. આપણે આજ સુધી જે કંઈ કર્યું છે, જે કંઈ કરી રહ્યા છીએ, આગળ પણ જે કંઈ કરીશું તે બધું વિચારોની જ પરિણતિ હશે. પ્રત્યેક ક્રિયાનો સંચાલક વિચાર જ છે વગર વિચારે કોઈ પણ કાર્ય થતું નથી. જેના વિચાર પ્રબુધ્ધ છે, તેનો આત્મા પ્રબુધ્ધ છે અને જેનો આત્મા પ્રબુધ્ધ છે તે પરમાત્માથી દૂર નથી. વિચારોને જાગત કરો, તેને સુધારો અને જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં પુરસ્કૃત થઈ દેવતાઓ સમાન જીવન વ્યતીત કરો. વિચારોની પવિત્રતાથી જ મનુષ્ય જીવન ઉજ્જવળ બને છે. એના સિવાય જીવનને સફળ બનાવવાનો કોઈ ઉપાય મનુષ્ય પાસે નથી.” કેટલાક ભાઈ-બહેન જૂનો પરિચય થવાથી ગુરુદેવ-માતાજીના ચમત્કારોને સંભળાવવાનું કહે છે. સિધ્ધિઓના ચમત્કાર, આશીર્વાદના ચમત્કાર સંભળાવવામાં ઉત્સુક ન રહેવું જોઈએ. આપણે સૌએ તેમના વિચારોને ફેલાવવા તથા તેમના દ્વારા સોંપેલ કાર્યો કરવામાં લાગ્યા રહેવું, એ જ યોગ્ય છે. તેથી પૂજ્ય ગુરુદેવની પત્રિકાઓ તથા સાહિત્યથી પ્રાપ્ત વિચારોને નક્કી કરી જે ચિંતન-મનન સાથે વ્યવહાર તથા આચરણમાં લાવવાનો પ્રયાસ કરશો તો આવનારી સમસ્યાઓને ઉકેલવામાં

સફળ થઈ શકશો. એવા વિચાર આગળની પત્રિકામાં આપવાનો પ્રયાસ કરીશું. તેથી બધા પાઠકોને અરજ છે કે યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકા આંતરરાષ્ટ્રીય ગાયત્રી પરિવારના બધા સહયોગીઓ પાસે આજીવન, વાર્ષિક સદસ્ય બનાવી અથવા દર મહિને અંક વેચાણ દ્વારા પહોંચાડી કે પોતાના અંશદાનથી વધારાની કોપીઓ મંગાવી જે ગ્રાહક બનવામાં સમર્થ હોય તેને ઝોલા પુસ્તકાલયના માધ્યમથી વંચાવવાનો પ્રયાસ યુધ્ધ સ્તરે કરો, એ જ અમારો ભાવભર્યા આગ્રહ છે. જે ભાઈ-બહેન ભણેલ-ગણેલ નથી, તેમની વિચાર ગોષ્ઠી લઈ સંભળાવવા સન્સંગ આયોજન કરી વિચાર પહોંચાડતા રહો. આપણે સૌ પૂજ્ય ગુરુદેવના વિચારોના માધ્યમથી પૂજ્ય ગુરુદેવને શ્રવણકુમારની માફક ધર-ધર પહોંચાડવાના પ્રયાસમાં સફળ થઈ તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરી ગુરુ ઋણમાંથી મુક્ત થઈ શકીશું.

પૂજ્ય ગુરુદેવનું લાખો ગાયત્રી પરિજનો ને નિકટ સાંનિધ્ય મળ્યું છે, કરોડો પરિજન સાહિત્ય તથા પત્રિકાઓના માધ્યમથી પૂજ્યવરના સૂક્ષ્મ વિચાર-શરીર સાથે જોડાયેલ રહ્યા છે. અમે એવા બધા પરિજનોને આહ્વાન કરીએ છીએ કે તમારા જીવનમાં પૂજ્યવરના વિચાર વિનિયમથી, તેમણે આપેલ ચિંતનથી તમારું કોઈ કષ્ટ દૂર થયું હોય, કોઈ જટિલ સમસ્યાનું સમાધાન થયું હોય અથવા માનસિક તણાવની સ્થિતિમાં શાંતિ અથવા સંતોષ મળ્યો હોય, એવા સંસ્મરણ અમને સ્પષ્ટ ભાષામાં લખી મોકલશો. ગાયત્રી મંત્ર તથા યજ્ઞના ચમત્કાર ન મોકલશો. વિચારોના ચમત્કાર મોકલશો. આવા સંસ્મરણ પત્રિકામાં પ્રકાશિત કરીશું જેથી અન્ય પાઠકોને પણ તે વિચારોનો લાભ લેવાનો અવસર મળે. તમારી સમસ્યાનું સમાધાન પૂજ્યવરના કયા ચિંતનથી થયું તે મોકલશો. જે કોઈ પુસ્તકના સ્વાધ્યાયથી તમારી સમસ્યાનું સમાધાન થયું હોય, તો સમસ્યા તથા પુસ્તકનું નામ તથા તે પાનાં કોષ્ટી મોકલશો. પુસ્તકની પાઠ્ય સામગ્રી પણ મોકલશો. અમારો પ્રયાસ બધા પરિજનોના અનુભવથી પૂજ્યવરના ચિંતનથી જન-જનની સંમસ્યાઓનું સમાધાન કરી તેમના જીવનને સુખી, સમૃદ્ધ બનાવવાનું છે, એમાં તમારા જેવા પરિજનોના સહયોગની અપેક્ષા છે કે તમે આ પત્રિકા ગાયત્રી પરિજનો તથા અન્ય નવા ભાઈ-બહેનો સુધી પહોંચાડવામાં કોઈ કસર ના રાખશો. ●

યુગ નિર્માણ સમાચાર

અમદાવાદ-અહીંનાં કાશીરામ અગ્રવાલ હોલમાં પૂ. સ્વામી વિદિતાન્માનંદજીના “મનનો જમણવાર” પ્રવચન વખતે સેટેલાઈટ રોડ શાખા દ્વારા “બ્રહ્મભોજ સાહિત્ય સ્ટોલ” રાખવામાં આવ્યો હતો. આઠ દિવસ દરમ્યાન ૭ હજારનાં બ્રહ્મભોજ સાહિત્યનું વેચાણ થયું હતું. કાંતિકૂંજ શાખાના શ્રી રાજુભાઈ પટેલ દ્વારા પાંચ હજાર “યુગ ચેતના સાહિત્ય”ની ચોપડીઓ તથા સેટેલાઈટ શાખાના શ્રી કંચનભાઈ પંચાલ તરફથી “વૃધ્ધાવસ્થા ગૌરવાંતિ બનાવો” નામની છસ્સો ચોપડીઓ વિના મૂલ્યે વહેંચવામાં આવી. જ્ઞાનપીઠ દ્વારા જૂના “યુગ શક્તિ ગાયત્રી” અંકોનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું. સેટેલાઈટ રોડ શાખા સાથે સંકળાયેલા ભાઈ-બહેનોનો ખૂબજ સહકાર મળી રહ્યો.

વલસાડ-ભારતની દિવ્ય સંસ્કૃતિનું જ્ઞાન વિદ્યાર્થીઓને પ્રાપ્ત થાય તથા તેમનામાં માનવીય ગુણોનો વિકાસ થાય, તેઓ ચરિત્રવાન, નીતિવાન અને પ્રતિભાશાળી બને એ હેતુથી અખિલ વિશ્વ ગાયત્રી પરિવારના નેજા હેઠળ ભારતીય સંસ્કૃતિ જ્ઞાન પરીક્ષાનું ગાયત્રી પરિવાર દ્વારા પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ માટે જ્ઞાન પરીક્ષાનું આયોજન થયું. વલસાડ જિલ્લાના વલસાડ, ધરમપુર, પારડી અને ઉમરગામ તાલુકોઓની ૬૧ જેટલી શાળાઓના ૬૨૫૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓએ ભારતીય સંસ્કૃતિ જ્ઞાન પરીક્ષામાં ભાગ લીધો હતો.

ગોંડલ-ગુરૂદેવનું સત્ સાહિત્ય ઘેર-ઘેર જન-જન સુધી પહોંચે તે હેતુથી ગોંડલમાં ૪૦૦૦ યુગ શક્તિ ગાયત્રી અંકોનું વિતરણ થયેલ. ઉપરાંત ૨૪ વિસ્તારોમાં તેમજ ગ્રામ્ય વિસ્તારો જેવા કે દેરડી, જામવાડી, ખિલિયાળા, ગુંદાળા શ્રીરામ ઝોલા પુસ્તકાલય ચાલે છે. જેમાં યુગ ચેતના સાહિત્ય ઉપરાંત અન્ય પૂ. ગુરૂદેવનું સાહિત્ય ઘર-ઘરે વાંચન માટે આપવામાં આવે છે. સપ્તાહમાં એક વાર વાંચન માટે આપી બીજે સપ્તાહે પુસ્તકો બદલવામાં આવે છે. ઉપરાંત આ વર્ષે ગાયત્રી પ્રજ્ઞાપીઠ ગોંડલ ઉપર મા ભગવતીદેવીની પૂણ્ય તિથિ નિમિત્તે પાંચ દિવસનો વિશેષ કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો. ભાદ્રપદ સુદ અગિયારસ થી ભાદ્રપદ પૂર્ણિમા સુધી પાંચ દિવસ દરરોજ પ્રજ્ઞાપીઠ ઉપર “સત્યનારાયણ વ્રત કથા પારાયણ”નું આયોજન થયું. દરરોજ એક અધ્યાય ઉપર પૂ. ગુરૂદેવની કથા મુજબ વિચારો રજૂ કરવામાં આવ્યા. સત્સંગ અને સ્વાધ્યાય દ્વારા શ્રેષ્ઠ વાતાવરણમાં દરરોજ પાંચસો ભાઈ-બહેનો ભાગ લીધો.

પેટલાદ-સ્વસ્થતા આંદોલન-ગાયત્રી મંદિર પેટલાદ સર્વરોગ આયુર્વેદિક નિદાન ફ્રી કેમ્પ તથા રાહત દરે દવા વિતરણ

કેમ્પ યોજાઈ ગયો. તેમાં ૧૮૩ દર્દીઓએ લાભ લીધો ઋષિ આયુ. ફાર્મ. કડુ-કરીયાતુવાળા અમદાવાદ ગૃપના વૈદ્ય મિત્રોએ વિના મૂલ્યે સેવાઓ આપી હતી. ગાયત્રી પરિવાર શાખા તરફથી સ્વસ્થ રહેવાની કળા ભાગ-૧, ૨, ૩ પુસ્તિકાનું વેચાણ કરવામાં આવેલ હતું. વ્યસન મુક્તિ આંદોલન-“પાન મસાલા ઝેર છે તેમાંથી બચીએ” લેખ ઓગસ્ટની પત્રિકામાંથી ઝેરોક્ષ કરાવી પેટલાદ તાલુકાની કોલેજ તથા શાખાઓના. નોટીસ બોર્ડ પર મૂકવામાં આવેલ. શિક્ષા આંદોલન-પેટલાદના ૧૨૮ વર્ષ જૂની પરીખ ચંદુલાલ કેશવલાલ સાર્વજનિક લાયબ્રેરીમાં ગાંધી જન્મતિના દિને ગાયત્રી પરિવારના સક્રિય સભ્ય બંસીલાલ કંસારાએ તેમના સ્વ. માતુશ્રી સુમનબેનની સ્મૃતિમાં વાડુમય સેટ ૧થી૭૦ પુસ્તકો વાંચન માટે અર્પણ કર્યા હતા.

રાજકોટ-તા. ૩-૧૦ થી ૭-૧૦ સુધી “પ્રજ્ઞા મહિલા મંડળ” રૈયા રોડ દ્વારા આયોજન “પ્રજ્ઞા પુરાણ કથા” ગોંડલ ગાયત્રી શક્તિપીઠના સક્રિય અને સંનિષ્ઠ પરિજન શ્રી ભરતસિંહ જાડેજાએ વ્યાસ પીઠ ઉપરથી જ્ઞાન સભર સુંદર અને રોચક શૈલીમાં પ્રજ્ઞા પુરાણ કથાનું રસપાન કરાવેલ, સાથે ગુરૂદેવનું જીવન ચરિત્ર અને વિચારો સાથે રજુ કરી શ્રોતાઓને ભાવ વિભોર બનાવેલ અને ગુરૂ કાર્ય કરવા શીખ આપેલ.

ચિખોદ્રા-પ્રથમ દિવસે ૧૦૮ કલશધારી બહેનો ૧૦૮ પ્રજ્ઞા પુરાણ પોથી તથા પીતવસ્ત્રધારી ભાઈઓ, બહેનો ધજા પતાકા લહેરાવતાં પોતાના વાહનો સાથે સુસજ્જિત હજારોની સંખ્યામાં શોભાયાત્રામાં જોડાયાં. જેમાં ઐતિહાસિક પાત્રોની ઝાંખી વિશેષ આકર્ષણ હતું. જાણે ઈતિહાસના પાત્રોની યાદ તાજી કરાવતાં હતાં. તે બધાનું પૂજ્ય રશ્મિબેને કથામંડપમાં મંગલ આરતી, તિલકથી સ્વાગત કર્યું.

પ્રજ્ઞા પુરાણ કથાનું મહત્વ વ્યાસપીઠ ઉપરથી રશ્મિબેને ખૂબજ રોચક શૈલીમાં ઉદાહરણ દ્વારા માનવ મહેરામણને સમજાવ્યું. તેમણે પ્રજ્ઞા પુરાણ ઉપર વિશેષ ભાર મૂકતાં. કહ્યું કે પ્રજ્ઞા પુરાણ એ કોઈ સામાન્ય ગ્રંથ નથી પરંતુ સ્વયં પ્રજ્ઞા અવતારની વેદવાણી બ્રહ્મવાણી છે. તેઓએ આગળ બતાવ્યું કે પ્રજ્ઞા પુરાણ એ ભવરણમાં ભટકતાં જીવનું હોકાપંત્ર છે. જેની મદદથી માણસ પોતાની જીવન જીવવાની યોગ્ય દિશા નક્કી કરી શકે છે.

પ્રજ્ઞા પુરાણ કથાની સાથે નારી જાગરણનો વિશેષ કાર્યક્રમ સંપન્ન થયો. જેમાં પ્રત્યેક નારીને જીવન કેમ જીવવું. વ્યસન અને ફેશનમાંથી આપણે અને આપણાં સમાજને રૂબતો કઈ રીતે બચાવવો તેની સુંદર પ્રેરણા આપી. સાથે ખર્ચાળ લગ્નો બંધ કરવા, કરાવવા ઉપર પોતાની ધારદાર, તેજસ્વી વાણી દ્વારા ખૂબજ વિશેષ ભાર મૂક્યો.

‘‘જામળ’’

સૃષ્ટિના કણ કણમાં તારું શાસન, પ્રભુ તને નમન,
વેલ છોડને વૃક્ષનું હલન-ચલન, ઈશ્વર તને નમન,
શ્વાસો-શ્વાસમાં તારું સેવન, પરમાત્મા તને નમન,
સૂરજ, ચંદ્ર, તારા, ગ્રહ, નક્ષત્ર ને ગગન છે તારું ચમન, ખુદા તને નમન,
જળ-જમીન ને પવન બધાનું છે જીવન, અલ્લાહ તને નમન,
પશુ-પક્ષી ને જંતુ માનવ કાજ જીવન, ઈસુ તને નમન,
અંધાર મહી પ્રકાશમાં છે તારું સર્જન, પરવરદીગાર તને મારા નમન,
શિવમાંથી જીવ અને જીવમાંથી શિવમાં તારું પ્રજનન, નાનક તને નમન,
ક્રોધ, લોભ, મોહ, માયા ને લાલચ ના છે, તારા બંધન, પંચગંબર તને મારા નમન,
નથી લાવ્યા કશું જ સાથે અને ન કશું જ લઈ જવાના, જરથુષ્ટ્ર તને નમન,
બનવાની આ કાયા પંચમહાભૂતોની, અને પાછી તેમા જ મળવાની,
એક પળમાં નથી તું કાયા નો કે આ કાયા તારી, છે સમય તારો નક્કી,
લેસે હિસ્સો ગગન, ધરતી, અગ્નિ, જળ ને પવન, જો પછી કાયાને બાળો કે કરો દફન,
વ્યાપેલો છે પરમાત્મા કણેકણમાં, ઊઠે છે ઈચ્છા એક પ્રબળ મનમાં,
કરુ દર્શન એના જને-જનમાં, જલાવું જ્યોતિ એની હૃદય ને મનમાં.

–વિક્રમ પટેલ
મહેસાણા

માલિક યુગ નિર્માણ યોજના ટ્રસ્ટ મથુરા માટે લીલાપત શર્મા દ્વારા પ્રકાશિત તથા યુગ નિર્માણ પ્રેસ મથુરામા મુદ્રિત અને
યુગ નિર્માણ યોજના ટ્રસ્ટ મથુરાથી પ્રકાશિત-સંપાદક પં० લીલાપત શર્મા, સહ સંપાદક-ધનશ્યામ પટેલ